

БП 1950

УБ БРАНКОВИЋ

инспектор Министарства просвете
и надзорник Огледне школе

ТОДОР ЛИЛИЋ

професор учитељске школе
и инструктор Огледне школе

ОГЛЕДНА НАРОДНА ШКОЛА

„КРАЉ АЛЕКСАНДАР I“

У БЕОГРАДУ

НАША НОВА ШКОЛА

Ова књига може свима наставницима да послужи као
потстрек за рад у духу најновијих принципа
наставе и васпитања и као упут за
остварење нове школе код нас.

Министарство просвете одлуком Оп. бр. 78322 од 8-ХИ-1936 год.
одобрило је да Наставнички колегијум Огледне народне школе
„Краљ Александар I“ у Београду изда ову књигу као своје издање.

БЕОГРАД
1937

Претседнику Министар. савета
Господину Др. Милану Стојадиновићу
у знак пошће и поштовања.

21. маја 1937г.

Београд.

Драгољуб Брашковић
Шодор Лилић

ОГЛЕДНА ШКОЛА

Всеподобнейшему Государю
Императору Александру II
Великому

Ваше Императорское Высочайшее
Величество

ДРАГОЉУБ БРАНКОВИЋ

инспектор Министарства просвете
и надзорник Огледне школе

ТОДОР ЛИЛИЋ

професор учитељске школе
и инструктор Огледне школе

ОГЛЕДНА НАРОДНА ШКОЛА

„КРАЉ АЛЕКСАНДАР I“

У БЕОГРАДУ

Реформа основне наставе код нас

Ова књига може свима наставницима да послужи као
потстрек за рад у духу најновијих принципа
наставе и васпитања и као упут за
остварење наше нове школе.

ИЗДАЊЕ

Наставничког колегијума Огледне народне школе „Краљ Алек-
сандар I“ у Београду — по одобрењу Министарства просвете
Он. бр. 78322 од 8-XII-1936 године.

БЕОГРАД

1937

Б
75624

ДЕРЖАВНА
БИБЛИОТЕКА

ВИТЕШКИ КРАЉ АЛЕКСАНДАР I УЈЕДИНИТЕЉ
И ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ ПЕТАР II

RECEIVED
JAN 10 1900

Изјава Министра просвете о успеху и раду Огледне народне школе, „Краљ Александар I“ у Београду

21 јануара 1937 године Министар просвете г. Стошовић Добривоје посетио је Огледну народну школу у Београду. Овом приликом г. Министар је обишао сва одељења школе и извесно време у њима посматрао ученике при раду. Поред овога г. Министар је обишао и све остале просторије школе као: школску радионицу, музеј ђачких радова и др.

Долазак Министра просвете г. Стошовића у Огледну школу. С лева на десно: г.г. Лилић Тодор, професор-инструктор школе, Бранковић Драгољуб, инспектор Министарства просвете, Стошовић Добривоје, министар просвете, Матовић Милош, административни управитељ школе и Маричић Илија, начелник Одељења основне наставе.

По извршеном прегледу г. Министар просвете је новинарима који су га пратили, о успеху и раду школе дао следећу изјаву:

— Изванредно сам задовољан радом ове наше прве Огледне основне школе. Нарочито ми је стало да изразим своје потпуно задовољство са радом г. г. наставника који предано и са љубављу врше свој тежак посао.

Резултат рада ученика и ученица је такав какав се само пожелити може. Сви они заслужују моје пуно признање. Ви сте и сами могли констатовати да је ниво школе на таквој висини да она може са успехом конкурисати и са школама сличне врсте и у најпросвећенијим земљама Запада.

Било би од велике користи по нашу народну просвету ако би сваки наставник основних школа учинио напор да се упозна са радом и методама рада ове школе првом згодном приликом која му се укаже. Апелујемо такође и на ђачке родитеље чија се деца у овој школи васпитавају да и они са своје стране пруже пуну сарадњу школи и наставничком особљу.

Министар просвете г. Стошовић у Огледној школи
разговара са ученицама II разреда.

У средини г. Стошовић, министар просвете, десно г.г. Бранковић и Маричић,
лево г.г. Лилић и Матовић.

Са своје пак стране могу вам изјавити да сам одлучио да се овакве Огледне школе подигну у седиштима свих бановина што је могуће пре, како би се њихов пионирско-препородилачки утицај на нашу основну наставу осетио и по основним школама у најзабаченијим местима наше Отаџбине“.

Министар просвете г. Стошовић у пратњи г.г. Бранковића, инспектора Министарства просвете и Лилића, проф.-инструктора школе, присуствује часу земљописа у Огледној школи. — Ученици IV разреда раде рељеф Вардарске бановине на песку.

Деца при раду.

Начелник Одељења основне наставе г. Маричић Илија у пратњи г.г. Бранковића Драгољуба, инспект. Мин. просвете, Лилића Тодора, проф. — инструктора школе и Матовића Милоша, административног управитеља, посматра рад у 1 разреду на словарицама које су сами ученици израдили.

Игра деце у школском дворишту.

*Деца су наше највеће благо. Наша је света
дужност да им омогућимо да проживе своје детињ-
ство, и једновремено да им створимо прилике за
правилан телесни и духовни развитак, јер само на
тај начин служићемо пре свега својој нацији, па
онда и човечанству.*

ПРЕДГОВОР

Покрет за нову школу постоји у свима културним земљама па и у нашој. Огледна народна школа у Београду отворена је с намером да се код нас покуша рад по најновијим принципима наставе и васпитања и да покаже да се и код нас може да ради у духу нове школе и без неких нарочито великих измена и великих материјалних издатака. Отварањем Огледне школе у ствари почиње систематски рад на реформи наших школа уопште.

Радом Огледне народне школе у Београду само је отпочео рад у овом правцу. Верујемо да само на овоме неће остати. Ускоро ће се оснивати Огледне народне школе и по другим местима наше државе. Наше је мишљење да само *заједничким радом свију нас можемо да извршимо реформу наше школе и да створимо једну нову јединствену југословенску школу која ће бити израз наше средине и наших прилика и која ће моћи са успехом да васпита подмладак наше нове народне заједнице у духу потпуног јединственог духовног формирања.*

У овој књизи смо у уводу изнели историјат или боље рећи како је дошло до отварања Огледне школе у Београду, а у другом делу смо описали укратко рад школе принципе као и све оно што је урађено у Огледној школи у току прве и друге године рада. Поред овога изнели смо велики број ђачких радова и фотографских снимака из којих се виде разне врсте слободне ученикове делатности. Обраду градива појединих наставних предмета овде смо такође додирнули онолико колико је то у први мах потребно. Доцније смо намерни да са наставницима ове Огледне школе као и других школа које ће се отворати по разним местима наше државе изнесемо опширније методiku свих наставних предмета по захтеву нове школе

заједно са великим бројем практичних предавања из разних наставних области. Уопште намерни смо да сагласно и у сарадњи са другим Огледним школама у земљи обрадимо на бази *искуства и праксе* све проблеме наше школе. Сматрамо да је једна оваква књига веома потребна у доба када се помишља на корениту реформу нашег школства.

Наша је жеља да ова књига да потстрек за рад свима нашим наставницима и то како онима који су и до сада унеколико радили по новим принципима, тако исто и онима који до сада нису покушавали рад по новим принципима. Не желимо никако да изнете ствари служе као модел и да се исте такве ствари нимало неизмењене изводе у другим школама, јер смо противни сваком шаблону и тражимо слободну делатност и наставника и учитеља. *Један исти педагошки рецепт не може и не сме да важи за сваку наставну јединицу*, јер свака лекција претставља посебан материјал за обрађивање. *Сваки наставник нека ове ствари обради у својој школи онако како је њему најзгодније, водећи рачуна о узрасту деце, о својствениости сваке методске јединице и приликама у којима се налази.*

Од увођења принципа нове школе очекује се преображај целог нашег школства. Од успешног извођења реформе основне наставе зависи и реформа осталих наших школа. Према овоме Огледна школа има врло велики задатак, јер ће реформа основне наставе повући и реформу средње наставе. Циљ Огледној школи је да се на неки начин квалитативно подигне ниво наше школе и да се постави на савремену педагошку базу.

Отварањем Огледне школе учињен је само покушај код нас. И поред најбоље воље, тај се посао не може брзо свршити, али се мора признати да се у овом правцу може велики напредак учинити. Не треба никада заборавити да за потпуно остварење нове школе треба много времена, јер *пре свега потребно је да се наставници преваспитају за нови рад и поступање, да се код њих изазове одушевљење за нови метод рада, па ће све друге тешкоће лако бити уклоњене.* Пре свега љубав и воља за нова стремљења. Нова школа захтева мисаоног радника, а никако механичара и шаблонисту.

Напомињемо да ниједна школа никада не може достићи потпуно савршенство. И онда када помислимо да смо у школи постигли неко савршенство, увек ће се наћи неко

који ће је и даље усавршавати. Школа као и друштво не-
престано се мења, развија и усавршава.

Наша је дужност да сваки од нас према својим при-
ликама и могућностима ради на увођењу нове школе код
нас, како би они који дођу после нас могли са успехом
ову ствар да приведу крају.

Доцније када се у овом почетном раду мало одмакне
напред, моћи ће да се изврши дубља и коренитија реформа
наших школа и у погледу измене наставног плана и про-
грама, организације школе и др.

Марта 1937.
Београд.

Д. Бранковић
Т. Лилић

УВОД

Живимо у доба великих проналазака и открића. Нема дана а да не сазнамо за неко ново откриће или проналазак, који нас просто запањује. Готово свакодневно сазнајемо ствари које смо сматрали до тада немогуће. На свима пољима људске делатности примећује се велика ужурбаност и велико стремљење ка усавршавању коме нема краја. Ве-

Министар просвете г. Стошовић разгледа писмени задатак ученика Огледне школе. — (десно г. г. Маричић и Бранковић, лево г. Лилић).

лики напредак који је учињен у техници, привреди и у свима другим областима крајем прошлог и почетком овог века ставио нас је у такав положај, да готово свакога момента увиђамо и осећамо како се потпуно мења цео наш друштвени живот. Све ово што се збива око нас, указује на то да се наше друштво непрестано мења, развија и уса-

вршава. Све друштvene установе су подложне овом развоју. Нема ниједне установе која би могла бити поштеђена овог општег развоја. Под утицајем овог наглог општег социјалног и културног развоја свима друштвеним установама претстоје и очекују их корените реформе. У неким друштвеним установама реформе су одавно почеле и већ се у великом изводе, а у неким су реформе тек почеле. Школа као једна врло важна друштвена установа не може остати од овог поштеђена и њој претстоје реформе као и свима другим установама. Школа мора с једне стране да иде упоредо са развојем и напретком друштва, а с друге стране мора да иде паралелно са развојем и напретком психо-педагошке науке. Она мора да се реформише и прилагоди захтевима новог времена.

Покрет за нову школу обухватио је све културне земље, па и нашу. Велики напредак који је учињен па пољу психо-педагошке науке открио је многе недостатке и празнине садашње школе. Како су резултати које даје садашња школа веома слаби, то се њено слабо васпитно дејство осећа све више и више. Потреба за реформом наше школе у духу новог времена сваким даном се испољава све јаче. Напреднији школски радници свију земаља, готово сви без изузетка, слажу се у томе да је реформа свих школа почев од забавишта па до универзитета неминовна и да се она мора апсолутно извршити. Ако се хоће да се ова реформа изведе са успехом, онда се мора изводити постепено, а не нагло и на пречац.

У многим другим културним земљама рад на реформи школа изводи се већ увелико и то, како теориски, тако и практично. У нашој земљи покрет за нову школу и васпитање је такође веома јак. Интересовање за овај покрет код нас настао је с једне стране утицајем педагошке литературе, а с друге стране услед додира са напреднијим школским радницима других земаља. За разлику од других земаља морамо признати да се нова школа код нас до сад пропагирала више теориски а практички врло мало, готово нимало. Истина поједини наши напреднији школски радници у своме раду су покушавали унеколико да раде по новим принципима, али с обзиром на то, да се тај рад изводио с времена на време, а не систематски, то се дејство његово осећало врло мало и у нашим школама се радило по старом. Требало је наћи нешто што би дало више пот-

стрека за рад по новим принципима, него што је голо теорисање. Сви се слажу у томе да је потребно да се и код нас предузму извесне мере за један систематско практични рад у овоме. Наши учитељи треба у пракси да виде да може да се ради по новим принципима, па ће тек онда да почну и сами да раде по њима.

Министарство просвете није седело скрштених руку. Наша Просветна централа будно је пратила развој психопедагошке науке као и напредак школства по другим земљама. Оно се трудило да путем Закона, расписа и уредаба

Начелник Одељења основне наставе г. Марићин Илија, инспектор Министарства просвете г. Бранковић Драгољуб, инструктор школе г. Лилић Тодор и административни управитељ школе г. Матовић Милош посматрају кићење бадњака у Огледној школи.

унесе што је могуће више нових елемената у школу. У свима нашим законима и расписима који изилазе из просветне централе може се видети тежња за реформом наших школа. У Министарству просвете од неколико година на овамо врло се много расправља и о питању реформе наших школа, као и о мерама које би требало предузети да се то оствари. Било је и појединачних предлога да се на неки начин почне и код нас систематски рад на реформи наставе васпитања по нашим школама. Али сви ови предлози који су потицали како од појединих функционера Министарства тако и од појединих напреднијих школских радника, услед разних

узрока који су диктовани општим приликама у земљи, нису могли бити остварени.

У времену када су у Наставном отсеку Одељења основне наставе Министарства просвете тражени путеви и начини како да се почне са реформом наших школа у земљи. *Лилић Тодор*, проф., крајем јула 1934 год. упутио је Министарству просвете један конкретан предлог да се почне са отварањем Огледних школа у земљи, како би се у пракси покушао рад по новим принципима, а и како би се видело шта све може у пракси да се оствари од онога што се у теорији пропaгира. Предлог г. Лилића по овој ствари гласи:

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ

БЕОГРАД.

Друштвени живот се стално мења, развија и усавршава. Друштвене установе помоћу којих друштво остварује своје циљеве, подложне су овом развоју, јер су оне саставни део друштвеног живота. Међу друштвеним установама школа заузима врло видно место. Она у друштву врши једну врло важну социјалну функцију: васпитање народног подмлатка. Школа у свако доба треба а и мора да буде израз општег народног живота, а и најбоље огледало једног друштвеног стања. Школа као друштвена установа не сме никаде остати изолована од друштвеног живота. Она мора с једне стране да иде упоредо са развојем и напретком друштва, а с друге стране она мора да се развија и усавршава исто онако као што се развија и усавршава друштво. Судећи према свему ономе што се око нас дешава, ми данас морамо да констатујемо да се налазимо пред коренитим реформама на свима животним областима, па и пред реформом наставе и васпитања у нашим школама.

Наша данашња школа не даје оно што се од ње очекује. Напреднији школски радници њоме нимало нису задовољни. Резултати наше данашње школе су веома слаби, јер се у њој не ради како треба. Мислим да нећу много погрешити ако кажем, да нашом школом готово нико није задовољан. Њоме нису задовољни ни ђаци који је посећају, па ни ђачки родитељи који шаљу своју децу у школу. Колико ми је познато њоме нису задовољни ни сви наставници који раде у њој. У данашњој школи о многим стварима се не води довољно рачуна. И поред свега тога што је већ утврђена истина да школа постоји само детета ради, она опет о самом детету не води потпуно рачуна. Наша данашња школа је право мучилиште за децу. Она нема за њих нимало привлачности. Деца радије иду из школе кући, него од куће у школу, јер наша школа оваква каква је није за децу никакав извор живота и радости. — Наша данашња школа не спрема ученике у довољној мери за живот у друштву. Она својим уређењем и накарадним радом угушује код ученика личну иницијативу, спутава

развиће критичног духа и омета развијање узајамног помагања међу ученицима. Данашња школа не даје прилике ученицима да слободно развијају све своје снаге. Највећи њен недостатак састоји се у томе што су ученици у њој много пасивни, а врло мало активни. У њој ученици по читаве часове преко дана и године, међу голим зидовима са сувопарним уџбеницима и при једноликим наставним сретствима, проводе један сасвим празан и укочен живот. Данашњој школи недостаје живота и рада. Уопште речено данашња школа има много недостатака и може врло много да се критикује.

Овакво стање ствари у школама, а под утицајем напредних идеја психолошког науке навело је извесне људе да развишљају о томе: како и на који начин да се поправе прилике у школама. Услед тога јавно се покрет за новом школом који има за циљ побољшање наставе и васпитања у школама. Наша данашња школа оваква каква је не може дуго остати, данас или сутра, под утицајем напредних идеја, она мора да се измени. Она мора да се реформише и прилагоди захтевима новог времена.

Ново време захтева нову школу која се много разликује од старе школе. У новој школи главну улогу игра дете и оно у њој никада није занемарено. Нова школа је за децу израз живота и радости и у њу деца долазе са радошћу и одушевљењем. Она својим уређењем одговара децијем животу и због тога привлачи ученике врло много. У њој ученици својевољно и са највећим задовољством проводе и већи број часова, него што је законом прописано, јер им школа није досадна. Нова школа води рачуна о разним децијим способностима. Индивидуалност је предмет нарочите пажње. У новој школи се деца физички и духовно потпуно слободно развијају. Ова школа припрема децу за живот у друштву, водећи при том рачуна да деца имају права на живот и да треба да проживе своје детињство. Саморадна и активна очигледност налазе своју пуну примену. Деца се васпитавају тако да самостално решавају све могуће проблеме, да сама стичу знање, врше опите и др., разуме се све у границама њихових снага. Нова школа гради да ученици буду активни. Она принцип рада цени врло много и он у њој игра најважнију улогу. Ова школа хоће ученицима да омили рад и да их навикне на рад, јер без рада нема живота. — Нова школа развија код ученика критични дух, и то не заматањем већ личним посматрањем и расуђивањем о добру и лошем, корисном и штетном и др. Овде је дозвољено ученицима да суде о поступцима својим и својих другова. Затим је према узрасту, дозвољено ученицима да доносе правила корисна по заједницу и да их по потреби мењају када то захтева интерес заједнице. У овој школи ученици врше дужности према својим способностима и сноси одговорност за исте. Затим ова школа води рачуна о развијању узајамног помагања међу ученицима. Овде је дозвољено да старији и способнији притичу млађима у помоћ, јер се тако развијају код деце осећања дружељубља. На овај начин деца још из малена дођу до свести да је у свакој заједници појединац упућен на појединца и да појединац не може живети изолован од друштва. Дух школске наставе мора бити у сагласности са духом целокупног друштвеног живота. Живот школе не сме много бити удаљен од народног живота. Како је удружен рад

битна одлика садашњости и својствена како националном тако и интернационалном животу, то и нова школа рад и удруживање, нарочито заједнички рад, врло много цени. Другим речима у новој школи *рад* чини основу целокупне наставе и васпитања. — У старој школи речима се придавала врло велика вредност. Речима су се стварале представе и појмови. Речима се интерес у настави изазивао. Речима су се вршиле похвале и награде. За речи се држало да су свемоћне и да се њима може све постићи. У овој школи речи су добиле своје право место и место њих тражи се истински рад. У новој школи организован живот и рад ученички чине главни принцип наставе и васпитања. [Не траже се толико речи и учење на памет, већ дела и вежбања у циљу усавршавања живота и рада. Место данашње наставе која у себи показује најмање стварног рада, тражи се настава рада. Место данашње школе у којој нема много разноврсних доживљаја тражи се школа која ће подешавати и организовати живот ученички тако да се у њему што више доживљује и проживљује. Тражи се школа у којој се сопствени доживљаји цене врло много. У новој школи постоји слободна делатност учитеља и ученика, која је ослобођена свих методских шаблона, утега и формалности. Слободна делатност је природно право учитеља и природна потреба ученика да своје радне и животне силе слободно развијају. Слободна делатност је основа свега школског васпитања и клица целокупног напредног друштвеног живота. Прилике за слободно делање у школском животу су многобројне: радови у школској башти, радионици и учионици, игре, излети и др. У старој школи се обично тражило да се све лепо каже, а у новој школи се тражи да се све лепо уради. Место данашње очигледности која је претрпана речима, тражи се активна очигледност. У новој школи вербализам и формализам замењени су активношћу и реалношћу. У новој школи принцип рада провејава кроз целокупну наставу и васпитање. Док су у старој школи ученици били потпуно равнодушни према школском животу и без икаквог одушевљења, дотле нова школа тражи да ученици буду пуни одушевљења, *јер је одашељење услов живота*. У новој школи сви ученици сачињавају једну радну и животну заједницу. Нова школа јесте школа живота и рада.

Покрет за нову школу и савремено васпитање има данас универзалан карактер. Он је обухватио све културне земље па и нашу. Истина морамо напоменути да у овом покрету школске реформе постоје разни правци и да је с тога доста тешко наћи сигурно мерило за правилано схватање нове школе. Али поред свега тога ипак је битно обележје нове школе видно истакнуто и довољно уочљиво.

Под утицајем овог покрета за школском реформом и развоја друштвеног живота код нас се сада све више осећа потреба да се наша данашња школа прилагоди захтевима новог времена. Данас више него икада код нас се намеће захтев да се изврши реформа наставе и васпитања у нашим школама. — У последњој деценији о овој ствари се у нашој земљи врло много расправљало и теорисало, можда више него код других народа. У другим земљама у тесној вези са теорисањем ишла је и пракса. Примери су за то многобројни практични покушаји — огледне школе у којима су идеје нове школе приме-

њиване у пракси. Међутим код нас се само теорисало, а систематских практичних покушаја у циљу примене нових принципа о настави и васпитању може се рећи да код нас није било. — Неоспорна је чињеница да се идеја нове школе у нашој земљи теориски врло много пропагира. Пре свега за њу се ватрено заузимају наши педагошки теоретичари и напреднији школски радници. Затим наставници методике по нашим учитељским школама упознавају младе генерације са принципима нове школе. Поред овога оснивају се и извесни течајеви школе рада у којима се пропагира идеја нове школе, али на жалост само теориски. Наше ново просветно законодавство такође показује извесне тежње за школском реформом. Али и поред свега тога што приличан број наставника познаје нове наставне и васпитне принципе, ипак се у раду по нашим школама не види никакво побољшање, већ се све ради по старом.

Дуго сам размишљао о томе: зашто се у нашим школама не ради по новим принципима и како да се код нас изврши школска реформа? Дошао сам до закључка да са реформом наших школа иде доста тешко због тога што се код нас само теорише, а практично готово ништа не изводи. Ми имамо врло мало угледних практичара. Идеје нове школе треба практично да се изведу. Потребно ја да наши учители виде да се и у пракси може радити по новим принципима. У ту сврху потребно је да по нашим већим и мањим местима отварају *Огледне школе* у којима ће се покушати са практичном применом нових принципа. Познато је да примери много јаче утичу него голе речи. И када се наши наставници буду уверили да се може радити по новим принципима, почеће и они сами постепено да раде по њима. Мислим да је ово једини прави пут да се почне са реформом наставе и васпитања у нашим школама.

Наше друштво жељно очекује реформу школе. Данас или сутра реформа наших школа мора да се изврши. По моме мишљењу та реформа треба да се изврши постепено, а не нагло и на пречац. Мислим да је крајње време да се и код нас почне нешто радити у овом погледу. Ми не треба више да седимо скрштених руку и да посматрамо само оно што се ради у другим земљама. Не треба се заваравати да се на наше тле без већих компликација може пренети нека туђа школа. Ако хоћемо да се једнога дана изврши реформа наших школа, онда је оснивање *Огледних школа* прека потреба за нас. Нову школу ми сами морамо да изградимо. Наша нова школа мора да поиницира и да се развија у нашој средини. Она треба а и мора да буде израз наше народне заједнице.

Износечи предње молим Господина Министра просвете за одлуку и одобрење да се у границама постојећих законских прописа, без измене наставног плана и програма, отвори *Огледна основна школа у Нишу* или *Београду* у којој би наставници, по мојим упутствима, радили по најновијим наставним и васпитним принципима. Ова школа би био покушај стварања нове школе код нас. Гледаћу на сваки начин да ова школа буде у правом смислу школа живота и рада и да сви ученици у њој сачињавају једну радну и живитну заједницу. Трудити се да у овој школи деца слободно развијају све своје снаге. Нарочито ћу тражити у пуној мери примену принципа саморадње и активне

очигледности. Уопште покушаћу да учиним да ова школа буде уствари једна нова школа за нашу средину и наше прилике.

Овако остварена *Огледна школа* имала би за циљ да практично покаже учитељима да се и у нашој данашњој школи, без неких нарочитих измена и материјалних издатака, може унеколико радити по новим принципима наставе и васпитања. Када се наши наставници буду упознавали са радом по новим принципима, онда се може извршити и дубља реформа наших школа која би захтевала измену наставног плана, па и измену саме школске организације. Напомињем да се једна савршена школа која би важила за сва времена никада не може остварити, јер се школа стално мења, развија и усавршава. Мислим да је за наше прилике сада довољно да имамо једну овакву *Огледну школу* коју треба доцније постепено усавршавати и потпуно прилагодити захтевима новог времена. После извесног времена потребно је отворити више *Огледних школа* у разним местима државе. Сматрам да је ово једини и прави пут за остварење наше нове школе.

Ако Министарство просвете одлучи да се *Огледна основна школа* отвори у Нишу, онда молим да по потреби службе будем премаштен или додељен на рад у Просветно одељење Моравске бановине у Нишу, како бих могао, да поред извесног административног рада у Просветном одељењу, дајем и потребна упутства за рад у *Огледној школи*, а по потреби и да држим *угледна предавања*.

У случају да Министарство просвете нађе за сходно да се *Огледна основна школа* отвори у Београду, онда молим да по потреби службе будем премештен за професора Учитељске школе у Београду с тим да радим у Министарству просвете, како бих могао да поред извесног рада у Министарству дајем наставницима и потребна упутства за рад у *Огледној школи*.

Свестан сам свих тешкоћа на које имам да наиђем у овом раду, али верујем да ћу их моћи својом одлучном вољом, а уз помоћ надлежних просветних власти савладати. — Мислим да ћу моћи овај посао са успехом извршити, јер сам по струци педагог, а при том сам више година предавао методику и школски рад, те према томе довољно познајем и стару и нову школу.

Остајем у нади да ће овај предлог бити уважен.

25-VII-1934 год.

Пирот.

Лилић Тодор,

професор Учитељске школе
у Пироту.

У Наставном отсеку Одељења основне наставе овај предлог о отварању *Огледне школе* узет је у разматрање и детаљно проучен. Како су у Министарству већ и раније биле разматране извесне ствари у вези са покушајем рада по новим наставним и васпитним принципима, то су извесна гледишта по овоме била већ утврђена, проучене су још неке околности које су у вези с овим и израђен је нацрт одлуке о отварању *Огледне народне школе*. По првобитној замисли *Огледна народна школа* у Београду требала је да

отпочне рад почетком школске 1934/35 год. Из разних узрока до потписивања ове одлуке није ни дошло и тако је за извесно време било питање отварања Огледне народне школе одложено.

И поред овога у Министарству су и даље тражени путеви и начини како да се побољша рад у нашим школама. Поводом тога 5 фебруара 1935 год. под Он. бр.: 8185 издан је на основу § 44 Зак. о нар. школама распис којим се препоручује учитељству да према могућностима покуша рад у смислу захтева нове школе. У том распису нарочито је подвучено да се у смислу § 44 Зак. о нар. школама мора настава по нашим школама руководити начелима концентрације наставе и активног учешћа ученичког, што значи да настава мора бити радна и комплексна, те је за министровања г. Стевана Ћирића дато објашњење како се треба разумети радни и комплексни принципи.

Тај распис гласи:

Краљевина Југославија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
Одељење за Основну наставу
Он. бр. 8185
5 фебруара 1935
Београд

По § 44 Закона о народним школама наређује се да да се настава у народним школама мора руководити начелом концентрације наставе и активног учешћа ученичког, што значи да настава мора бити *радна и комплексна*.

Принцип концентрације има се схватити не у смислу Хербартове школе, већ у смислу укупне, т. зв. комплексне наставе, коју захтева савремена педагошка наука: групација и везивање наставних предмета не врши се само око историје и веронауке, као што је тражила Хербарт-Цилерова школа, већ се врши по могућству везивање свих стварних области, али то не свакад, већ с времена на време, пошто се пређе подесно градиво. Ово је управо метода односа и веза стварности, јер цела стварност и живот налазе се у извесној повезаности, коју је дужна настава да пронађе и нагласи, стварајући на овакав начин духовно јединство које је неопходан услов за постанак и егзистенцију моралне личности. Нарочито уску концентрацију треба увек вршити код националне групе предмета: у настави народног језика, националне историје и земљописа, јер југословенска школа мора стварати пре свега одушевљеног националног човека.

Поменути парграфом такође је загарантована тзв. радна настава: све што може ученик сам да пронађе и створи, мора се њему препустити. Голо вербално саопштење факата није метод ни једне школе, а најмање основне школе. Савремена педагошка стремљења свуда захтевају примену радног принципа. И у неповољним приликама (нагомиланост ђака по одељењима и опширни програми може се ипак релативно остваривати принцип радне наставе: уместо 100% нека је радни принцип остварен са 50—60% (само ако се има више праве љубави и одушевљење према васпитању), па је ипак довољно. Појмљиво је да се у данашњим школским приликама не могу обрађивати све методске јединице, по радном принципу, али се могу обрадити главне методике јединице тзв. „врхови науке“; све споредне и мањеважне јединице премостити обичним саопштавањима и чулном наставом, као што се радило до сада. Од педагошке вредности само је оно знање које је ученик стекао сам правом саморадиоњом која је увек у вези свесним напором. Значај свакога поступка налази се у властитим доживљајима које ученик лично преживи при савлађивању неког наставног градива. Досадања настава није на овај начин поступала, јер је она познавала само једно средство: *говор* — учитељ је давао знање устима преко ушију, а ученици су њему то враћали устима. Данас савремена педагогика искоришћује ученички активитет у најширем смислу речи и сва сретства: усмен и писмен говор, драматизовање, цртање, моделовање и др. Цртање у новој школи не постоји само као наставни предмет, већ постоји као наставни принцип, примењујући га где год је могућно и готово у свима предметима; ручни рад (картонажа и моделовање) такође не постоји више као наставни предмет, већ као принцип — савремене школе.

Нови ступњеви радне школе не претстављају одвојене, посебне психичке процесе као што су то претстављали Хербартови тзв. „формални ступњеви“ који су се везивали за пасивно примање утисака, упркос томе што у духовном раду учествује психичка целина: и аперцепција и апстракција, јер се обе ове функције непрестано проткивају. Душа не чека да дође тзв. трећи Хербартов ступањ „Асоцијација“ (поређење и везивање), па тек онда да испоређује; она прима аперцепцију и испоређује наизменично и ствара појам, закон, правило. Овај се посао обавља сваки час, те је зато бескористан рад одвојеним временским отсецима: анализа, синтеза, асоцијација, систем и примена. Опажање се не може одвојити од мишљења и покрета, већ се једно с другим преплеће, проткива и прожима.

Сама природа наставне јединице казује какве ће бити фазе и радни ступњеви: унификација и формализам јесу немогући и штетни у обради наставног градива.

Примена по § 44 мало је данас остварена. Уколико је реализована, то је недовољно. Чак се банска конференција школских надзорника у Скопљу жали Министарству да и почетници раде вербалистички и ако су свршили школу у доба нових педагошких тежњи. Стога позивам све школске надзорнике и директоре учитељских школа да енергично настану да се захтеви овог § потпуно реализују у народним школама. Није тежиште да се само постигне успех, па макар на који начин. Такво мишљење педагогика одавно је осудила. Потребно је знати на који начин: притиском или савременим методама. Школски надзорници узимаће у оцену ова факта увек при оцењивању наставника у школском раду.

У овом погледу желим да вежбаонице свих учитељских школа предњаче“.

Министар просвете,
Стеван Ђирић, с. р.

Поред цитираног расписа напомињемо да је и издата Уредба о вршењу надзорничке службе Он. бр. 10800/35 врло напредна. Из ње се јасно види да је жеља надлежних у Министарству просвете да се код нас ради у духу нове школе.

Тада је већ ствар око отварања Огледне школе у Београду потпуно сазрела. Драг. Бранковић, као вршилац дужности начелника Одељења основне наставе разложио је Министру просвете г-ну Ст. Ђирићу потребу отварања Огледне школе и Г. Министар просвете усвојивши све изнете разлоге а увиђајући као ранији школски радник оправданост, а и потребу оснивања једне такве установе у циљу унапређења наставе и побољшања рада у школама, а по угледу на друге земље, *8 фебруара 1935 год. под Он. број 9052 потписао је одлуку-о отварању Огледне народне школе у Београду с тим да рад у школи почне 1 септембра 1935 године. Текст одлуке гласи:*

Краљевина Југославија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
Одељење за основну настану
О. н. бр. 9052

8 фебруара 1935 год.
Београд

„У доба нових педагошких тежњи за рад у народним школама потребно је да и наша држава учествује

практички у испитивању нових васпитних и наставних принципа, на основу чега се могу чинити мере за побољшање наше школе. Школа као друштвена и национална установа не сме никада остати изолована од друштвеног живота. Наша школа мора да иде упоредо са развојем и напретком друштва, а такође с друге стране она мора да иде упоредо са развојем и напретком психопедагошке науке. — На нашем земљишту треба да поникне наша југословенска школа, а не да се пресађује туђинска школа без темељног проверавања нових психопедагошких истина, а с овим стоји у вези целокупна реформа наших школа. Ради овога потребно је извршити огледе у настави и васпитању над нашом децом и с нашим наставницима, у толико пре што и § 44 Закона о народним школама захтева да се настава изводи по принципу концентрације и активног учешћа ученика.

С тога у циљу побољшања наставе и васпитања

Одлучује м:

1) да од првог септембра 1935 године основна школа „Краљ Александар I“ у Београду буде *Огледна народна школа*, у којој ће наставници радити по најновијим наставним и васпитним принципима по упутствима једног професора — педагога;

2) наставни отсек — Одељења за основну наставу извршиће избор наставника у споразуму са школским надзорницима за град Београд. При овоме узети у обзир наставнике и наставнице који су одушевлени за нову школу.

2) Кроз *Огледну школу београдску* пролазиће с времена на време наставници народних школа и школски надзорници ради упознавања са новим начином рада у настави и васпитању.

4) У *Огледној народној школи* у Београду радиће се по новом наставном плану и програму од 15 јула 1933 године.

5) Инструктор — професор биће под непосредном влашћу шефа Наставног отсека, Одељења за основну наставу Министарства просвете, с којим ће се саветовати о раду у *Огледној народној школи*.

У вези ове одлуке истога дана Г. Министар просвете под Он.бр. 9053 потписао је и одлуку којом је за педагошког инструктора *Огледне народне школе* у Београду постављен *Лилић Тодор*, професор Учитељске школе у Пироту.

Датум потписивања одлуке о отварању *Огледне народне школе* у Београду је нема сумње значајан дан у историји нашега школства. То јесте дан када је донета одлука

о почетку систематског рада на побољшању рада у нашим школама по принципима нове школе. То је датум кад је донета одлука о почетку систематског рада на реформи наших школа уопште.

Ускоро после овога 26 марта 1935 године под Он.број: 20697 Г. Министар просвете прописао је Правилник о раду Огледне народне школе „Краљ Александар I“ у Београду, којим се детаљније регулише рад у школи, а који гласи:

У вези одлуке о отварању Огледне народне школе „Краљ Александар I“ у Београду Он.бр. 9052 и 9053 од 8 фебруара 1935 године прописујем

ПРАВИЛНИК

О раду Огледне народне школе „Краљ Александар I“ у Београду

Члан 1

Државна народна школа „Краљ Александар I“ у Београду реорганизује се почев од 1 септембра 1935 године у Огледну народну школу.

Ову реорганизацију извршиће професор-педагог са наставницима Огледне народне школе.

Члан 2

Задатак Огледне народне школе је да спроведе принцип концентрације наставе и активног учешћа ученичког у свима разредима и да учитељима народних школа покаже да се и у нашој школи, без неких нарочитих измена и материјалних издатака, може радити по савременим принципима васпитања и наставе.

Члан 3

Огледна народна школа врши свој задатак на следећи начин:

1) професор-педагог руководи целокупним наставним и васпитним радом према прописима Закона о народним школама; он даје свима наставницима упутства за васпитни и наставни рад по начелима концентрације наставе и активног учешћа ученичког, а на основу Наставног плана и програма од 15 јула 1933 године и у циљу постигнућа задатка прописаног § 1 Закона о народним школама;

2) на почетку школске године професор-педагог са наставницима израђује распоред наставне грађе за рад у појединим разредима и подноси га на одобрење Министарству просвете;

3) професор-педагог мора провести на часовима код наставника најмање три часа дневно, а поред тога дужан је да седмично одржи по два угледна предавања;

4) сви наставници Огледне народне школе морају радити по упутствима професора-педагога;

5) о развоју и напретку рада као и о сметњама професор-педагог извештава и подноси потребне предлоге Министарству просвете;

6) шеф Наставног отсека дужан је да једанпут у седмици прегледа рад у Огледној народној школи;

7) ради упознавања са наставним радом допушта се свима школским надзорницима и учитељима да у присуству професора-педагога посећују предавања и рад у Огледној народној школи;

8) учитељи народних школа могу с времена на време у групама проводити и по три дана у посмарању целокупног рада у Огледној народној школи. Ове групе учитеља не могу бити веће од 20;

9) и школски надзорници могу да у групама походе по три дана часове у Огледној народној школи;

10) исто тако допушта се посета и посматрање наставног рада и ученицима (ама) V годишта учитељских школа, ако се њихови директори раније пријаве Огледној народној школи и означе тачно дан посете.

За време присуствовања наставном раду у Огледној народној школи присутни се не смеју обавештавати о начину рада. Али зато после предавања професор-педагог дужан је давати обавештења или држати конференције са посетиоцима, који ће том приликом упознати са принципом рада у Огледној народној школи.

Члан 4

Одобравање посета наставницима народних школа и школским надзорницима даје Министарство просвете на предлог краљевских банских управа. Појединци или групе треба да у својим молбама тачно назначе у које дане желе походити Огледну народну школу. Шеф Наставног отсека врши споразумно са професором-педагогом распоред посета и извештава молиоце у које дане имају доћи. Ово отсуство неће се убележавати у „Службенички лист“.

Члан 5

Избор наставника за Огледну народну школу врши Министарство просвете, Одељење за основну наставу, по саслушању школских надзорника за град Београд.

Уколико се не буде могао наћи са територије Управе града Београда довољан број наставника, допуниће се конкурсом учитељима ван Београда.

Избор наставника за Огледну народну школу и попуњавање упражњених места извршиће се најдаље до 15 јула сваке године.

Наставници који се покажу неподесни за Огледну народну школу преместиће се у друге народне школе.

Члан 6

Надзор над радом у Огледној народној школи врши шеф Наставног отсека Одељења за основну наставу у Министарству просвете. Он оцењује наставнике те школе на крају школске године.

Члан 7

Васпитна и наставна средства за Огледну народну школу добављају се на исти начин као и за све остале државне народне школе у Београду.

Члан 8

У административном погледу Огледна народна школа припада надзорнику I школског среза за град Београд.

Административне послове Огледне народне школе врши управитељ Огледне народне школе „Краљ Александар I“, кога поставља Министарство просвете.

Члан 9

По овом правилнику могу се отварати Огледне народне школе и у оним седиштима краљевских банских управа у којима постоји државна учитељска школа. Предлоге за отварање Огледне народне школе подносе краљевске банске управе Министарству просвете.

Члан 10

Посетиоци Огледне школе немају права на дневнице нити на путне трошкове.

Члан 11

Отварањем Огледне народне школе не одобравају се више разни „течајеви радне школе“.

Члан 12

Овај правилник ступа на снагу чим га Министар просвете потпише.

О. и. бр. 20697
26 марта 1935 год.
Београд

Министар просвете
С. Ђирић с. р.

Напомена: — Овај правилник је месеца фебруара 1937 год. Он. бр. 8194 Министар просвете г. Стошовић изменио у толико што је омогућио отварање Огледних школа и у свима другим местима наше државе, без обзира на то да ли у њима постоје учитељске школе или не.

У вези овог Правалника Г. Министар просвете под Он.бр. 46115 од 15 јула 1935 год. донео је одлуку о броју одељења, подели ђака по одељењима. Текст ове одлуке гласи:

Краљевина Југославија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
Одељење за основну наставу
О.и.бр. 46115
15 јула 1935 године
Београд

У вези чл. 1 и 5 Правилника о раду *Огледне народне школе „Краљ Александар I Ујединитељ“* у Београду

Одлучујем

1) да *Огледна школа* у Београду буде од 1 септембра 1935 године са (12) дванаест одељења основне школе и два одељења забавишта;

2) да поделу ђака на одељења изврши професор-педагог у споразуму с наставницима;

3) да свако одељење основне школе има највише до 35 ученика (ученица), а забавишта по 40 ученика.

Министар просвете.
Д. Стошовић, с. р.

Одмах по објављивању Правилника у Просв. гласнику (св. за април 1935) Министарство је тражило од школских надзорника за град Београд да предложе наставнике који су одушевљени новом школом и који су способни за рад по новим принципима. По добивеним извештајима Министарство просвете је споразумно са школским надзорницима за град Београд извршило избор наставника за *Огледну школу*.

Поред заслуге која припада г-ну *Ђирићу Стевану*, што је као Министар просвете потписао одлуку о отварању *Огледне школе*, исто тако заслуга припада и Министру просвете г-ну *Стошовићу Добривоју*, који је увидео значај ове установе и потписао потребне одлуке у вези са школом и тиме омогућио стварни почетак рада ове веома значајне и потребне школске установе.

Рад у школи је почео 1 септ. 1935 год. Тога дана је одржана конференција са свима наставницима *Огледне школе* у присуству Начелника одељења основне наставе г. Јована Петровића, шефа наставног отсека г. Бранковића и инструктора школе, г. Лилића.

У току године шеф наставног отсека и инструктор школе одржали су већи број конференција са свима наставницима Огледне школе на којима је уопште говорено о раду по новим принципима као и о начину како то може у овој школи да се оствари. Затим су држане и посебне конференције и са наставницима паралелних одељења. Поред овога инструктор школе је свакодневно конферисао са појединим наставницима и третирана су тако разна питања у вези са радом по најновијим принципима. Ради усавршавања у раду држана су и угледна предавања од стране инструктора школе као и од појединих наставника и на тај начин су се наставници све више и више усавршавали у своме раду.

Министар просвете г. Стошовић у Огледној школи посматра рад ученица III разреда.

Огледну народну школу у Београду у току године појединачно а и у групама посетио је велики број учитеља, школских надзорника, професора, ђака учитељских школа и других личности из разних крајева наше земље. Поред овога школу су посетили и извесни преставници страних земаља. Сви су посетиоци извесно време посматрали рад у школи. По посматрању рада са посетиоцима су држане конференције на којима су давана потребна објашњења од стране Бранковића, Лилића и појединих наставника о раду у школи као и уопште о раду по новим принципима, разуме се у колико та објашњења нису добили посе-

тиоци од појединих наставника при самом посматрању рада. Поред овога посетиоцима је увек указивано и на могућност рада по новим принципима у нашим школама и при нашим приликама.

Углавном рад у Огледној народној школи у Београду текao је по упутствима која су споразумно давали шеф Наставног отсека Бранковић, који је надзорник школе и инструктор школе Лилић, проф. Разуме се да је цео рад вршен увек споразумно са наставницима. И поред свега овога наставници Огледне школе водећи рачуна о задатку, тежњама и основним принципима школе имали су пуну слободу у своме раду. *Тај слободни рад наставника нарочито је испољен у проналажењу разних радних могућности приликом обраде градива појединих методских јединица.* У овом свом слободном раду наставници су унели много нових и веома успешних ствари које могу корисно да послуже за потстрек у раду свима наставницима. Наше је мишљење да само слободна делатност може да учини да човек дође до пуног изражаја и да сваки наставник који буде радио под оваквим приликама може у овај рад да унесе нешто ново што би могли и други да узму себи за углед, и што би могли да примене у своме раду. У овом слободном раду наставника било је разлике, али тиме општа ствар није ништа изгубила, него је само добила.

Задатак Огледне школе

Задатак је Огледне школе у Београду да спроведе принцип концентрације наставе и активног учешћа у свима разредима и да учитељима народних школа покаже у пракси да се и у нашој школи и без неких нарочитих измена и већих материјалних издатака може радити по савременим принципима наставе и васпитања. Огледна школа

Ученици II р. при раду у учионици.

у Београду ставила је себи у задатак да ради на увођењу и остварењу нове школе код нас. Тежња је њена да путем примена идеја нове школе у пракси путем упознавања учитеља, школских надзорника и других личности са новим начинима рада у настави и васпитању постепено квалитативно подигне ниво наше школе.

Огледна је школа у Београду покушај или боља рећи почетак стварања једне нове јединствене југословенске школе

која ће потпуно одговарати нашем народном животу и нашој новој народној заједници. Ово је покушај стварања наше нове школе која ће потпуно одговарати потребама нашег народног живота и која ће бити израз наше средине и наших прилика.

Крајња сврха целокупног рада Огледне школе јесте тежња да се постепено изврши реформа свију наших школа почев од забавишта па до универзитета, а према захтевима психо-педагошке науке и новог времена.

У овој Огледној школи вршиће се многи покушаји рада по новим принципима. Видеће се и испробаће се шта се све може од онога што захтева нова школа да се оствари код нас и при нашим приликама.

Водећи рачуна о томе да се свака реформа мора увек изводити полако, смишљено и веома опрезно, то се у раду није пренаглило. Огледна школа у Београду ставила је себи у задатак да за прву годину свога рада или боље рећи за почетак свога рада покуша остварење рада по новим принципима тј. остварење нове школе, школе живота и рада код нас и при нашим приликама и то без неких нарочитих измена и већих материјалних издатака, а са средствима која нам стоје на расположењу. На овоме се само не мисли остати. Чим се у раду по новим принципима стекне извесно искуство, и постигне већа умешност и лакоћа у раду по захтевима нове школе, приступиће се даљем раду. Пошто се већ у првој години доста успело, па чак шта више него се мислило и очекивало, и како се стекло извесно искуство у овоме приступиће се многим другим огледима из новог педагошког струјања Приступиће се дубљој, коренитијој и свестранијој школској реформи. Покушаће се постепено и са реформом организације наших школа, школског уређења и живота у њој, даље са реформом у погледу измене наставног плана и програма као и са реформом свега онога што засеца у живот наше школе. Целокупна ова реформа изводиће се постепено а у вези са општом школском реформом или боље рећи са реформом свију школа у земљи, основним, средњим и стручним. Само ће се тако успешно реформа моћи извести.

Огледна школа у Београду ставила је себи у задатак да путем увођења нових принципа оствари задатак народне школе како је то § 1 Зак. о народним школама прописано, а то је да наставом и васпитањем у духу државног

народног јединства, верске трпељивости спрема ученике за моралне, одане и активне чланове наше нове државне народне заједнице као и друштвене културне заједнице уопште. Ради тога су у овој школи код ученика развијана *национална осећања и љубав према народу и деца* су оспособљавана за учешће у животу и остварењу задатака заједнице којој припадају. У Огледној школи развијала се свест

Ученици Огледне школе у Кошутњаку — при игри.
Одељење 1-је Димитријевић Јелене.

о једној и јединственој нашој друштвеној заједници. Затим се у школи водило рачуна да деца добију оно основно образовање које ће их оспособити да продуже школовање у другим школама. Уопште Огледна школа неговала је све телесне и духовне снаге ученика и снабдевала ученике знањима и вештинама које су неопходне за живот уопште као и за продужење њиховог школовања.

Прилике под којима је почео рад у Огледној школи

Рад у Огледној народној школи у Београду почео је 1 септ. 1935 год. Дан кад је Огледна школа почела рад за нашу је земљу нема сумње веома значајан. Тај дан означава почетак стварног и систематског рада на реформи наших школа потпомогнут од стране Министарства просвете.

Прилике под којима је рад почео у Огледној школи биле су веома неповољне. Пре свега и ако је основна школа која је претворена у Огледну школу била централна београдска школа, ипак је она у наставним средствима оскудевала врло много. У школи није било ни најобичнијих средстава. Верујемо да је у више од половине школа у нашој држави било повољнијих прилика за рад него у овој школи. Више од половине школа у земљи располагало је квантитативно и квалитативно бољим наставним средствима него ова школа. Рад по новим принципима захтева употребу средстава. Требало је радити а није било довољно наставних средстава, шта више није било ни новаца да се набаве. Често пута се оскудевало и у најобичнијим. У овој врло тешкој ситуацији наставници су се врло добро снашли. Наиме наставници су се на разне начине довијали и са ђацима заједно набављали или израђивали наставна средства. Све оно што се могло употребити у настави, па макар то било и најпростије и најобичније, донето је у школу и употребљено. За једно кратко време наставници и ђаци успели су да прибаве врло велики број простих, једноставних и веома јевтиних наставних средстава. Деца су шта више и од својих кућа доносила извесне ствари које су корисно употребљене у настави. Бачки родитељи такође су нам излазили у сусрет и у приличној мери помагали да дођемо до потребних средстава за наставу. Затим међушкол-

ска преписка односно дописивање које су вршили ученици и наставници ове школе са ученицима и наставницима других школа у земљи у извесној мери повећало је број наставних средстава. Наиме ученици ове школе слали су извесне ствари којих је овде било у изобиљу ученицима других школа, и обрнуто, ученици и наставници других школа слали су овој школи извесне ствари које су биле у њиховој околини, те смо и тиме долазили до наставних средстава. На овај начин збирка наставних средстава се повећавала и омогућен је успешан рад. Уопште ова тешка ситуација у којој смо се налазили на почетку свога рада поучила нас је да се може, кад се хоће, и без неких

Ученице Огледне школе у гвожђарској радионици.
Наставница г-ђа Вучковић Јелисавета.

нарочитих скупочених средстава да се ради, као и то да се наставна средства могу набавити и без неких великих материјалних издатака.

Узгред напомињемо да је издржавање Огледне школе било исто као и издржавање осталих народних школа у Београду. Општина београдска није дала ни пет пара више овој школи него што је дала другим школама и ако је ово била Огледна школа. Општина је за целу шк. 1935/36 годину дала свега дин. 500, а за шк. 1936/37 г. 1000 дин. за набавку материјала за рад сиромашним ученицима. Ову је суму требало поделити на 14 одељења. Сваки ће се сло-

жити с тим да је то једна бедна сумица. Верујемо да има општина у земљи које сразмерно далеко веће суме стављају у ову сврху на расположење школама. Знајући право стање ствари, у материјалу се веома *штедило* и искоришћавали смо у настави све оно што се могло искористити, и у овако тешким приликама радило се и у раду се доста успело. Ова година рада показала нам је да се и без неких већих материјалних издатака може радити по новим принципима.

Даље напомињемо да су у овој школи по учионицама биле ђачке клупе као и по другим школама у нашој земљи. Позната је већ ствар да су ове клупе за рад по новим принципима у приличној мери незгодне. Из нарочитих разлога ми одмах у почетку свога рада нисмо тражили замену клупа подеснијим сточићима. У овим тешким финансиским приликама нико није ни помишљао на замену ових клупа сточићима и столицама које су много погодније за рад у духу нове школе. Радили смо и ако се деца седела у старим клупама и у раду се показало да се и при таквим условима може унеколико успешно радити по новим принципима.

Уосталом рад са намештајем који је био затечен у школи имао је и својих добрих страна. Сви они који су долазили у Огледну школу и посматрали рад у њој могли су врло лако да увиде да се може да ради у духу нове школе и тада када ђаци седе у обичним клупама. Ову чињеницу нарочито истичемо, јер у многим нашим школама још за дуго време у учионицама ће бити обичне клупе и стари намештај. На овај начин Огледна школа је убедљивије давала потстрек за рад по савременим принципима пошто су и у њој биле исте прилике као и другим школама. Уопште модеран намештај какав изискује рад у духу нове школе треба у школе уносити постепено.

Напомињемо да нам је обећано да ће у идућој школској години као и у наредним у Огледној школи у неким учионицама ове обичне клупе бити замењене модерним школским сточићима и столицама. Уопште београдска општина обећала нам је да ће дати модеран намештај за школу, те на тај начин ћемо унеколико побољшати прилике за рад у овој школи. Не треба мислити, нити се заваравати да је заменом обичних клупа сточићима решен цео проблем нове школе. И поред овога када се ово питање

реши најповољније, ипак наставник у своме раду има да наиђе на још много других препрека и тешкоћа са којима има да се бори када почне рад по новим принципима. Све се ово да лако савладати само када се има воља и љубав према раду.

Наше је мишљење да нико не треба да чека на потпуно повољне прилике, па да тек онда покуша рад по новим принципима. Сваки треба да покуша да ради са средствима која му стоје на расположењу и да постепено побољшава прилике за рад. Иначе ако будемо чекали да се прилике у

Група деце при раду (дрворез).

школама потпуно среде, онда можемо унапред рећи да се реформа у нашим школама не би никада ни извела. Она би у том случају била само жеља која се никад не би остварила. Теорије нове школе би нас уљуљкивале, а ми би смо тапкали у месту. Генерације које ће доћи после нас, чудиће се а и замериће нам што смо у толикој мери били равнодушни према новинама. Ово не би требало да се деси тим пре, што смо убеђени да код свих наставника има доста воље и разумевања за рад у духу нове школе. Верујемо да са мало добре воље можемо овај посао са успехом извести.

Рад у Огледној школи Најважнији педагошки принципи

Огледна народна школа у Београду као што смо већ навели ставила је себи у задатак: *остварење нове школе код нас, а крајња сврха свега тога рада јесте реформа наше школе.* Овде ћемо сада укратко изнети како замишљамо нашу нову школу и како се у ствари ради на њеном остварењу. Друкчије речено, изнећемо овде све оно што

Ученице Огледне школе негују цвеће у школ. башти.

смо урадили и постигли у Огледној школи од њеног оснивања до сада. Овде ћемо укратко изнети основна начела и принципе који чине основу наше нове школе и на којима мислимо постепено *пошаљно да изградимо нашу нову школу — школу живота и рада која ће бити израз нашег националног живота.*

Пре свега овде морамо напоменути да је познато да у покушајима реформе старе школе и остварења нове школе постоје више праваца. Ова разноврсност праваца долази услед сувише једностраног схватања и истицања појединих момената и принципа нове школе као и услед средине и прилика у којима се ти правци развијају. Међутим, када се ови разноврсни правци добро проуче, видеће се да међу њима не постоји нека битна разлика. Код свију ових праваца приметиле се извесне заједничке одлике. То што је *заједничко* у овим правцима јесте у ствари нешто најважније, *битно и чини основу целог правца* па и целог покрета за нову школу уопште. *Најважније заједничке одлике целог овог покрета испољене су у принципима рада, живота и заједнице.* Сви се педагози слажу у томе да су ово најважнији принципи и да чине основу целог покрета око стварања нове школе. Данас се нова школа огледа у *синтези онога што је најбоље, а и заједничко у појединим правцима нове школе — у синтези ових најважнијих педагошких принципа.* Овакво схватање је учинило да се данас на нову школу гледа много одређеније него раније и готово сви разноврсни правци нове школе стапају се у један једини, а то је у покрет за стварањем нове школе која за своју основицу има горе поменуте педагошке принципе. Разлике уколико их има долазе услед различитих схватања и истицања појединих момената као и средине у којој се школа налази, јер свака школа носи обележје средине у којој се налази и одлике времена у коме се развија.

Огледна школа у Београду узела је на себе улогу да изведе у пракси и оствари оно што је најважније, заједничко а и најбоље у појединим правцима нове школе. Према томе базу или основу ове школе чине **принципи рада, живота и заједнице.** Из ових принципа резултира школа *живота и рада, или школа активности и доживљавања, као и школа личности и заједнице.* Полазећи од ових принципа у Огледној школи врши се систематски покушај стварања наше нове школе која ће бити својствена нашој средини и која ће имати одлике нашег националног живота. У Огледној школи покушали смо а донекле и успели, да остваримо школу живота и рада у којој долазе до изражаја и личност и заједница и у којој се кроз школску заједницу спремају активне и продуктивне личности за нашу народну заједницу као и људско друштво уопште. Према овоме, *наша нова школа*

има у својој основи исте принципе које имају и нове школе у другим земљама, разлика је само у томе што ће наша нова школа имати неких одлика својствених нашем народу као и одлика које су неминовна последица средине у којој се развија.

У циљу правилног и успешног извођења наставног и васпитног рада у Огледној школи **дете** игра главну улогу и о њему се у сваком моменту води рачуна. Оно је предмет брижљивог и свестраног посматрања, проучавања, испитивања и упознавања. Познато је већ да уколико се дете више и боље упознаје, да се утолико и правилније ради.

На трамвајској станици. — Полазак на излет ван Београда. Наставница г-ђа Павловић Љубица.

Трудили смо се свим силама да у овој школи створимо такву средину и такве услове у којима ће ученик моћи поштено и несметано да манифестује и развије све своје снаге и способности. Прилике су за то биле многоструки и разноврсни радови како појединачни тако и заједнички у школи и ван ње.

Васпитање је у овој школи схваћено тачно у смислу захтева нове модерне педагогике и полазећи од модерног схватања психо-педагошке науке по коме се дете сматра као веома живо и по својој природи активно органско биће, које је обдарено природним снагама — диспозицијама, које у ствари нису ништа друго до клице или могућности разних

индивидуалних или социјалних склоности и нагона, то је васпитање схваћено не у смислу дресуре како је то било у старој школи, већ у смислу слободног и природног развијања сопственом активношћу унутрашње психо-физичке дечје природе. Друкчије речено, настали смо свим силама да се дете као активно психо-физичко биће развије првенствено својом сопственом активношћу, употребом унутрашњих психофизичких снага које га спонтано гоне на развој. Разуме се да је ово спонтано развиће изнутра вршено уз извесно нужно потпомагање споља од стране одговарајућих васпитних фактора. Трудили смо се да се ове дечје диспозиције или клице активизирају и развијају изнутра спонтано у одређеном правцу према самој психо-физичкој структури дечјој а уз помоћ педагошког потстицања споља. Ову спонтану дечју активност у овој школи сматрали смо основном и углавном на њој смо засновали готово целокупан наш васпитни рад. У раду са децом врло смо лако уочили, да цео овај органски скуп природних наслеђених и индивидуалних психофизичких снага, диспозиција, склоности, особина и способности чини ону стварну живу, активну, отпорну и обичну не-саломљиву дечју индивидуалну природу. Ова дечја природа служила нам је као основ и полазна тачка за даље развијање детета. Због овога настали смо свим снагама у овој школи колико је год могуће да потпомогнемо телесни и духовни развитак детета и да му омогућимо потпуно правилан телесни и духовни развој. — Сви утицаји који су вршени у овој школи нису вршени принудно против нормалног природног развоја, већ увек сагласно као адекватни утицаји који у сваком случају помажу природни развој нормалне и здраве психо-физичке дечје природе. Уопште трудили смо се да спонтана психо-физичка активност детета дође до свога пуног изражаја. Путем пружања повољних потстицаја и прилика за буђење гледали смо да се што је могуће јаче активизирају све оне дечје снаге и диспозиције које по својој индивидуалној и социјалној вредности треба да се развију. Једино оне диспозиције које нису биле добре, сузбијали смо, односно њихов развитак упућивали смо у други правац од кога ће имати користи како само дете, тако и друштво у коме ће то дете живети.

У свакој прилици кад год је то било могуће давали смо потстрек за рад и потпомагали смо на тај начин развитак дечјих способности. Нарочито смо пазили на то да не-

престаним негирањем и подвлачењем само слабих страна, како се то радило обично у старој школи, код наших ученика не спречимо развитак појединих њихових способности. Због тога нисмо у првим неуспелим покушајима дечјим стављали сувише велике замерке и примедбе, већ смо их увек храбрили и потстицали за рад и усавршавали у том правцу. Познато је већ свима нама да кад се у појединим случајевима једном марљивом ученику ставе неке јаче замерке, он изгуби вољу за рад и често пута изгуби и уверење у своје способности и обрнуто. У овој школи смо нарочито пазили да се ово не деси. Указивали смо пуно

Ученици Огледне школе на пијаци. — Наставница г-ђа Стошић Даринка.

поверење деци у раду и тиме смо уливали код њих поверење у њихове способности и помагали их да се поправе. Знамо већ да ово важи за децу као и за одрасле. Морамо признати да су многи рђави само зато, што им нико није у животу говорио да су добри. Наводећи ово не треба мислити да се у овој школи ученицима није ставила никад никаква примедба. По правилу у овој школи деца су увек храбрена и потстицана на рад. Истина понекад су стављене и неке примедбе, само том приликом наставници су били *веома обазриви и увек су се управљали према дечјој природи.*

У вези с овим излагањем навешћемо један од многобројних случајева из рада ове школе. После једног одржаног састанка са ђачким родитељима пришла нам је мајка

једне наше ученице и рекла: „Господо, не знам шта ћу да радим, моја мала у првом разреду апсолутно нема способност за цртање, а што је најгоре ни ја а ни њен отац такође не знамо да цртамо и не можемо да јој помогнемо“. Умирили смо госпођу и у исто време рекли да је још рано да се доносе закључци такве врсте и да се дете може још поправити. Одмах смо отишли у одељење у коме је била дотична ученица. Кад смо потражили њене радове она је одмах схватила о чему се ради, сва је поруменила од неког стида, било јој је вероватно непријатно и само је чекала да чује оно што је већ толико пута чула како ништа не уме да црта. Радови ове ученице истина нису били баш тако лепо, али је сваки наставник или боље рећи педагог могао да оцени да ће се она у овоме поправити. Девојчица је била веома изненађена кад смо јој рекли, да је лепо нацртала, и одмах сасвим природно додала како јој мајка увек говори да не уме да црта. Наставница у раду обратила је пажњу овој девојцици и увек је храбрила и говорила да она може лепо да црта. Ово је исто по нашем савету радила и мајка ове ученице и није јој више негирањем радова убијала вољу за рад. Охрабрена овим потстицајима после извесног времена дете се невероватно изменило и показало је врло леп напредак не само у цртању него и у свима другим радовима. При крају године она је толико напредовала да су њени радови били приближно једнаки са радовима ученица које су и од природе биле обдарене овом способношћу. Међутим тврдо смо уверени да је ова девојчица и даље добијала замерке, потпуно би изгубила вољу за цртање и да се код ње та способност не би развила. Многи су од нас рђави цртачи или уопште немају вољу за цртањем само зато што се у школи или није хтело, или није знало шта да се ради, те да ова способност не закржља. Колико има случајева код којих је стара школа својим накарадним радом ометала или чак спречила развитак и појаву извесних способности? Верујемо да таквих случајева има много. Због тога у овој школи наставници су увек свој целокупан рад подешавали према дејој природи и свима средствима које препоручује модерно педагошко стремљење потпомагали правилан телесни и духовни развитак ученика.

Како се у старој школи школски живот врло много разликовао од живота ван школе и како су деца у школи

више учила за школу а мање за живот, то овај нови покрет за школском реформом тражи да се оствари **школа живота**. Ми смо у Огледној школи покушали и у *приличној мери остварили нову школу — школу живота и рада*. Тежња је наша била да по могућству све оно што је било вештачки у школи, ослободимо и да школу више приближимо животу. *Живот у овој школи није се много разликовао од живота ван школе*. Али како и поред најбољих околности ипак у школи мора да има нечег специфичног и вештачког и да не може потпуно да се осети прави живот, то су ученици ове школе ишли у прави живот и тамо на

Ученици Огледне школе у Топчидеру.

лицу места *шекли знања и искуства*. Ради упознавања стварног живота ученици ове школе одлазили су ван ње и упознавали живот који се проводи по улицама варошким, по селима, по пољу за време разноврсних радова, у планини, поред река, у јавним установама, разним предузећима и др. Ученици су појединачно или заједно у групама одлазили и посматрали, осећали и проучавали живот по фабрикама, трговинама, радионицама, разним установама, упознавали живот сељака на дому, у пољу при раду, при неговању стоке итд. На овај начин ученици су и сами узимали учешћа у овај живот и текли знања и искуства. *Оваквим радом односно уношењем правог живота у школе и укидањем бране између школског живота и ваншколског, створили смо веома повољну средину из које су деца црпила снагу за своје ра-*

*стење и развијање. Ова разноликост и богатство средине допустила је и омогућила деци да мењају и обогаћавају своја животна искуства, да диференцирају своје способности, да изоштравају своју интелигенцију и да се постепено уздижу на већи ниво, прилагођавајући се тако на свет и друштво у коме живе. Свако ће морати признати да у оваквој средини стваралачка активност долази до пуног изражаја. Увек нам је принцип: *ако живот не може да уђе у школу, школа има да изиђе у — живот* тј. у природу, радионицу, дућан итд.*

У гвожђарској радионици. — Наставница г-ђа Вучковићка Јелисавета.

У Огледној школи у Београду за ово кратко време њенога рада остварена је школа *живота и рада*. Живот у школи је тако удешен да деца *готово и не осећају прелаз из куће у школу*. Ова школа је за децу израз радости и живота и у њу деца долазе са радом и највећим одушевљењем. *У овој школи се осећа радост, слобода и весеље*. Свуда и на сваком кораку се види радосно доживљавање, свесно уживљавање у радну заједницу као и весела саморадња. Деца се *просто утркују у живом разговору и свима другим пословима и свако се труди да самостално изнесе своја запажања и да уопште нешто самостално уради*. Ова школа својим уређењем потпуно одговара дејем животу. *У њој деца својевољно проведу пећи број часова него што је то Законом прописано, јер им школа нимало није до-*

садна. Ова школа припрема ученика за живот у друштву водећи при том рачуна да деца имају права на живот и да треба да проживе своје детињство. Док су у старој школи ученици били потпуно равнодушни према школском животу и без икаквог одушевљења, дотле су у овој школи ученици пуни одушевљења, јер је одушевљење услов живота.

Школски живот у овој школи се подешава и организује тако да у њему ученици што је могуће више *доживљују и проживљују и слободно развијају све своје снаге.* Сопствени доживљаји у овој школи цене се врло много. *Сопствени доживљаји у овој школи јесу принцип.* Доживљаји су збиља нешто врло важно у нашем животу. У сопственим доживљајима ми увек уносимо себе потпуно и учествујемо свим својим бићем. Због тога у овој школи нисмо допуштали ученицима да само пасивно посматрају догађаје који се дешавају у школи или ван ње, већ смо *тражили да у свима догађајима школског и ваншколског живота деца активно учествују, другим речима, да све догађаје проживе.* Гледали смо да сви ови доживљаји оставе јак траг у њиховом животу. Наставници су се трудили да се сви ови доживљаји које треба деца да проживе, појаве спонтано као природна последица догађаја који су пре тога били. Често пута смо и сами стварали извесне услове да би се само дала прилика ученицима да доживе нешто. Прилике за доживљавање су биле многобројне у школи и ван ње, нпр. у радионици, школској башти, при заједничким и појединачним радовима, затим у разним школским пословима. Трудили смо се да ученици доживљују и проживљују не само у школи него и ван ње приликом прославе места у којем је школа, затим при разним приредбама, излетима и др. Уопште у школи смо придавали врло велики значај сопственим доживљајима, па било да су их проживљавали појединци посебно или у заједници са другима. Наиме било је и појединачних и заједничких доживљаја и у школи и ван ње.

У своме раду нисмо се задовољавали само тиме да говоримо деци да буду добра, већ смо им омогућавали и давали прилике да деца и на делу буду добра. Нарочито смо гледали да сувишно култивисање осећања не доведе наше ученике до сентименталности, тј. да претерани излив осећања не буде праћен никаквом реалном реакцијом. О овоме смо водили рачуна нарочито зато, што у животу има доста људи који са сузним очима и са извесним

дрхтањем у гласу изазивају узбуђење према извесним догађајима, али стварно ни прстом не макну да жигошу тај гнусни поступак или да ублаже неку људску патњу. Има пуно примера да извесне личности када се налазе у позоришту, биоскопу и др. осуђују и плачу заједно са особама које приказују извесне сцене, односно с њима проживљавају извесне догађаје, а међутим у стварном животу не може ништа да их покрене на акцију. Ово су све одлике старе школе. Због тога смо ми у духу нове школе целокупно васпитање наших осећања у овој школи подесили тако, да су наши ученици били увек у могућности да их и

Ученици Огледне школе на жељезничкој станици.

активно манифестују у животу, другим речима да их проживе. Уопште дечја осећања нису била пасивна у форми речи и суза, већ су се увек активно реализовала у раду. Трудили смо се свим силама да створимо код наших ученика навику и да буду у стању да *своја осећања увек претварају у дело*, наиме у могућности да се активно одазивају кад то живот захтева.

У овој школи нисмо се задовољавали само придиковањем морала. За нас није било довољно да дете научи само морално да мисли, већ смо тражили да дете научи и *морално да дела*. У старој школи је била врло велика погрешка што се све оно што је морално, религиозно и друго

развијало код детета само путем усмених поука. У овој школи смо сасвим обрнуто старој школи у све те ствари односно у такве догађаје живота уводили дете само путем личног његовог учешћа. Да би се деца у овој школи научила да пате или да се радују или да цене рад ближњега, или да му указују помоћ у беди, ми смо подешавали такве прилике да су деца *преко својих сопствених доживљаја* улазила у сферу ових осећања, *а не преко поуке.*

У овој школи *принцип рада* игра најважнију улогу. *Принцип рада* је основни принцип из кога се изводе сви остали принципи живота и васпитања. *Ова школа хоће уче-*

Ученици II р. при раду у учионици. — Одељење г-ђе Стошић Даринке.

ницима да омили рад и да их навикне на рад, пошто без рада нема живота. Радом се човек усавршава и стиче особине које су му неопходне за опстанак у животу. Рад је нешто основно, битно и чини базу целокупног рада у овој школи. Принцип рада је нешто најважније и провејава кроз целокупну наставу и васпитање. *Све се изводи из рада и све се своди на рад.* У овој школи су биле заступљене све врсте рада: *телесни и духовни*, односно нашла је примену и *мануелна, интелектуална и социјална делатност.* Затим је био заступљен *појединачни као и заједнички рад.* Дете се у овој школи спремало за живот не само голим и вербалним учењем, већ постепеним улажењем у живот и рад.

Принцип *саморадње и активне чулности (а не само очигледности)* дошле су у овој школи до пуног изражаја. Уопште трудили смо се да се саморадња, активно учешће

ученика, свуда и у свакој прилици заступа и примени. Полазећи од тога да је активитет а не пасивност основ детета и његовог духовног развића у овој школи, наставници су тежили да се дете све више активизира. Ради тога стварани су услови и прилике и упућивана су деца стално да што је могуће више самостално раде. Деца нису никад примала готова знања, већ увек својом сопственом активношћу. Деца су се васпитавала тако, да самостално стичу знање, врше опите и др., разуме се све у границама својих снага. Према приликама деца су сама постављала проблеме, изналазила средства и тражила начине рада. Постављене проблеме ученици су решавали сопственим снагама и сопственим размишљањем. Наставници су само помагали, водили и давали потстрек за рад уколико је то било потребно. Активност која је у старој школи била на страни наставника, у овој школи је пренесена на ђаке, а то је у ствари сасвим природно и оправдано. Саморадња у овој школи није изазивана принудно и вештачки, *већ увек спонтано*. Слободна саморадња која је заступљена у овој школи оснивала се увек на унутрашњим природним дејим интересима за радом и активношћу. У свима радњама деца су слободно учествовала: у постављању, развијању и решавању проблема. Деца су слободно питала и одговарала и слободно дискутовала о разним стварима. На основу овога и принцип активне чулне наставе у школи дошао је до свог пуног изражаја и примењен је баш онако како то треба и како то тражи нова школа. Нисмо се задовољили само учењем голих речи и показивањем само извесних модела, слика и сл. како је то било у старој школи, већ смо тражили да дете сваку ствар свестрано проучи, испита, научи и уопште да увек учествује свим својим бићем у сваком свом раду. У овој школи смо тражили свестрану и слободну психофизичку активност која се огледала у сопственом размишљању, посматрању, експериментисању, истраживању и откривању истина о стварности. На овај начин хтели смо да отклонимо недостатак старе школе *која је само богатила деји ум знањима* и због тога било је маса људи који су у животу били способни само за пасивну репродукцију, а не и за активно стварање. Нарочито смо пазили да примање знања не буде пасивно, већ увек да се претвара у рад. Ми хоћемо да створимо нову школу која се разликује од старе школе. Истина ми смо и у старој

школи знали за извесне принципе, или нисмо умели или нисмо хтели да их применимо у школи онако како треба. Ради тога је и настао баш овај јак покрет за новом школом да се у пракси примени оно што се у теорији пропагира. Принцип активне чулне наставе који се огледа у цртању, илустровању моделовању, ручним радовима, драматизовању и уопште при самосталном раду код деце развијају се социјална осећања и љубав према заједничком раду, а у сваком појединачном детету и склоност за самосталним радом, посматрањем и истраживањем и тежњу за личним стварањем. *Цртање и ручни рад у овој школи су схваћени као принципи* и налазе примену у сваком раду, у сваком предмету и у целокупном школском раду уопште. Цртање, ручни рад као и сви други поменути облици изражавања рада развијају код детета окретност и умешност руку, развијају чула, мускуларне осећаје, затим акуратност, марљивост и стрпљење. У овој школи деца су морала увек све сама да цртају, мере, израчунавају и да уопште ураде нешто. Кад се овако уради у школи, неће се никада десити да деца забораве оно што што су учила у школи, јер знање стечено сопственим радом не заборавља се тако лако.

Увођењем принципа рада трудили смо се да ученике навикнемо на рад и да им исти омилимо, а у исто време гледали смо да оспособимо ученике *да цене и поштују како свој тако и туђи рад*. Да бисмо децу научили да поштују туђ рад, нисмо им много придиковали, јер она то нису могла ни да схвате као ни да усвоје, већ смо им дали могућност да ураде нешто, па да осете како им је тешко да изгубе оно на што су утрошили тако много енергије, те су тако доживљавањем научила да поштују и цене туђи рад. У ову сврху давали смо могућност ученицима да се потруде и заинтересују резултатима свога рада, нпр.: у сађењу цвећа и поврћа, у радионици при изради разних ствари, као и при изради ма чега уопште. На овај начин ученици су ценећи свој рад научили да цене и туђи рад. Сматрамо да је ово најбољи и најправилнији пут, када се дете постави у такве животне услове где оно стварно може да проживи нешто и да непосредно увиди, осети и посматра повољне и неповољне последице свога рада.

У Огледној школи у Београду покушали смо да остваримо школу *личности и заједнице* и да *створимо једну школску васпитну, животну и радну заједницу*. У овој школи дошла

је до изражаја и личност и заједница. Кроз школску заједницу деца су се развијала и сиремала за активне и продуктивне чланове наше народне заједнице. Овде се личност васпитавала кроз заједницу за заједницу. Трудили смо се да у овој школи створимо такву заједницу у којој се све групне и разредне заједнице сливају у једну општу школску заједницу, у којој постоји најсрдачнији однос, пун поверења и љубави између ученика, наставника и ђачких родитеља. Тако смо покушали и унеколико остварили код нас и у нашој средини школу живота и рада.

У пролазници вуница. Ученици упознају квалитет и цене робе ради рачунске и друге наставе. Наставница г-ца Радосављевић Живка.

*У овој школи заступљена је слободна делатност учитеља и ученика, која је ослобођена свих методских шаблона и формалности. Сматрамо да је ова слободна делатност природно право учитеља и природна потреба ученика да своје радне и животне силе слободно развијају. Прилике за ово слободно делање су биле многобројне и разноврсне: у школској башти, радионици, учионици а и ван школе. Овде су речи добиле своје право место. Уместо онога што се у старој школи тражило да се све лепо каже, у овој школи тражи се да се не само све лепо каже, *вџ* да се *уме* и *све лепо* да уради. Место очигледности која је била претрпана речима, овде је уведена активна чулност са експериментисањем и радом. У овој школи према начелу рада стваране*

су могућности за рад и опажање за слободно делање и размишљање, као и за слободну иницијативу и предузимљивост. Ова школа је код ученика развијала критички дух, личну иницијативу и узајамно помагање међу ученицима.

Огледном школом у Београду покушали смо да створимо школу личности и заједнице схваћену у смислу васпитне животне и радне заједнице. Тежња је да се дете кроз школску заједницу припреми за *активног и продуктивног члана наше народне заједнице*. У овој заједници деца се нису васпитавала само индивидуалистички, већ увек и за животну друштвену заједницу. Радом у заједници личност

У Зоолошком врту. Наставница г-ђа Димитријевић Јелена.

се развијала и усавршавала само онолико, колико је то потребно, имајући увек у виду заједницу у којој ће живети. У школи деца су радила и за себе и за друге. Ова школа као заједница била је врло погодна и правилна средина за развиће детета. Оваква школа је место дечјег веселог и живог и забављања, занимања и продуктивног рада. Школа је постала место дечјег живота и рада, развоја и стварања, и заједничког саосећања, тежења и доживљавања. У овој школској заједници деца су се неосетно развијала и оспособљавала за самостално учешће у раду и животу заједнице у коју има да дођу после школе. Уређењем школског рада и живота у духу праве заједнице успели смо да пре-

творимо школу досадног учења у школу природног, слободног и васпитног дечјег живота. Уопште настојавали смо да доведемо у склад индивидуално и социјално васпитање и дете васпитамо кроз *заједницу за заједницу*. Школа је организована и уређена тако, да ученик преко група, разредних и школских заједница улази у друштвену заједницу. Крајња сврха је да се подмладак спреми за живот у народној заједници.

Дух наставе у овој школи коју хоћемо да остваримо у сагласности је са духом наше друштвене заједнице као и са духом целокупног друштвеног живота уопште. Ова *школа није удаљена од народног живота*. Она наставом и васпитањем по најновијим принципима омогућава нашој деци правилан телесни и духовни развитак и припрема их за моралне, активне и продуктивне чланове наше државне заједнице. У школу се уносе многи елементи из нашег народног живота и дете се кроз школску заједницу припрема за живот у нашој народној заједници. Националном васпитању се и поклања врло велика пажња и не пропушта се ни један погодан моменат а да се код ученика не пробуди национална свест. Кратко речено: *национално васпитање у овој школи долази до свог пуног изражаја*.

Сасвим је супротно онима који мисле да нова школа својим и сувише великим подешавањем прилика за развитак деце разнежује их и не спрема их довољно отпорним за живот. Напротив, у овој школи ученици су својим сопственим снагама савлађивали извесне тешкоће и препреке. Овде нису стварани мекушци, већ смо се трудили да се код деце развије јака и истрајна воља, као и иницијатива за вршење разних послова. Живот у школској заједници пружао је много прилика за јачање воље. На развијање воље ученичке нарочито много утиче решавање проблема, савлађивање тешкоћа, борба и рад. Сматрали смо да уколико су били тежи проблеми решавања, да је утолико била већа воља код деце доцније за сличне послове. Да је овај рад сасвим на свом месту можемо и ми одрасли искуством потврдити, јер се најрадије сећамо момената из живота у којима смо имали да покажемо највеће напрезање. Савлађивањем разних препрека деца се у школи челичила, јачала и развијала вољу. Деца су истрајним радом постизала све и развијала све своје способности. Истина, може се рећи да је и у старој школи било извесно савлађивање тешкоћа, али је раз-

лика у томе, што су у старој школи ученици савлађивали тешкоће под притиском и принудом, а у овој новој школи ученици се својевољно излажу напору за решавање проблема и тешкоћа без икаквог притиска. У овоме је баш највећи успех и напредак нове школе.

Упште речено, Огледна школа у Београду је покушај стварања наше нове школе — школе живота и рада у којој су заступљени *приципи рада и активности и доживљавања у заједници*. У овој школи ученици налазе много потстицаја за живот и рад. Покушали смо да створимо нашу нову школу која ће имати много одлика наших прилика и наше народне заједнице.

Ученици Огледне школе, по жељи својој и својих родитеља, у слободним часовима рада уче музику. — Наставници г. г. Радојевић и Радаковић.

Психолошка основа рада Огледне школе Инстинкти, интереси и моторика

Нова педагошка стремљења која изводимо у Огледној школи полазе од основног инстинкта *игре* која је урођена не само код човека него и код животиња. Кад мачка трчи за клупчетом и калемчетом конца, она не мисли да је то стварно миш, јер види шта је, али је на то гони играчки нагон и она се игра; или кад пас дрмуса чаршав или пак глође

Деца при игри — Одељење г-це Петровић Даринке.

ноге од стола, он види да све то није за јело, али то ипак чини што га на то гони играчки инстинкт. И дете се игра још у колевци ногама и ручицама, па затим оно се игра и *језиком*, чим производи гласове, слоге док у игри не почне да изговара речи. Још овде ако дође и интервенција родитеља и старијих, онда уз инстинкт подражавања оно почиње полагано и да говори. Инстинкт игре

нама је свима дат рођењем. Из овога инстинкта развијају се још четири инстинкта који чине да од обичне индивидуе постане *личност*: социјални (комуникативни, конверзациони), конструктивни, истраживачки и уметнички. Од играчкога нагона и ова четири, који се испредају из њега, ствара се потпуна личност, и они су у новој школи *базис* целокупнога рада како у настави, тако и у васпитању. Они би се могли с правом назвати педагошки инстинкти, нагони, пошто се на њима ново васпитање и заснива. Због тога мислимо да је потребно темељно разложити суштину свих ових тако значајних нагона, на које стара, традиционална педагогика није нимало обраћала пажњу, а још мање да их искористи.

1) **Социјални** (комуникативни, конверзациони) *инстинкт* манифестује се у разговору и саобраћају детета са његовом околином. Тај урођени нагон гони дете на разговор и дружење, увек тражи заједницу, увек жели дружење и општење, а све ово иде директно на потпомагање душевног развитака. Без овога инстинкта не да се ни замислити душевни развитака. Али и овај социјални инстинкт је у суштини играчки инстинкт. Рекли смо дете учи први пут говор помоћу играчког нагона. И дружење, и општење, и мешање са светом — све је то на крају игра, дејство играчкога инстинкта. Игра је по *Дују игра свих детињих моћи, игра мисли и физичких покрета*, а не сматрати само видљиве покрете као игра.

2) **Конструктивни инстинкт** (грађевинарски) такође је друга форма играчкога инстинкта. Он се манифестује у стварању ма којег облика, било да је то конструисање у игри, покретима, било у израђивању разних предмета од блата, хартије, дрвета итд., било у померању истине (лажи). И цео овај рад у конструисању у ствари је игра душе и тела, дакле манифестације играчкога инстинкта.

Самим тим што дете под утицајем овог инстинкта увек нешто ствара, нова школа која даје прилике деци да увек стварају и тиме задовољавају своје инстинкте може се назвати и *стваралачком школом*.

3) Али играчки инстинкт не задовољава се само у прва два инстинктивна испољавања: он неће само да се разговара и дружи, он неће само да прави познате предмете, он хоће и да проналази, хоће да испитује тачност ове или оне појаве, он хоће да проверава истине и уједно по могућству да *про-*

налази нове појаве, предмете и нове истине. Испољавање играчкога инстинкта у овом правцу јесте *истраживачки инстинкт*. Ово је трећи педагошки или још боље речено *дидактички инстинкт*, који школа апсолутно мора да искористи да би могла да развије све потребне снаге за изградњу личности. Дете, дакле, тежи да не буде само *мајстор*, него оно хоће да буде и *проналазач*. Ту његову урођеност која произилази опет из основног инстинкта игре, школа мора да искористи уколико се може и што више може према његовим снагама. Истраживачки инстинкт претставља по Џон Дују синтезу прва два инстинкта: социјалног

Група ученика IV разр. гради рељеф.

и конструктивног, управо ова два нагона су услов за појаву овога трећега, вишега инстинкта.

4) Такође и *уметнички инстинкт* је једна посебна врста играчкога инстинкта. Уметност је увек игра душе. И уметнички инстинкт је такође по Џон Дују синтеза она прва два инстинкта: социјалног и конструктивног, управо она су два услов да се појави уметничко испољавање уопште. Васпитање мора да употреби уметнички инстинкт за постигнуће своје сврхе: естетско потпомаже етичко поступање, естетске емоције увек су потпора етичким емоцијама. И примитивни људи и мала деца показују уметничку наклоност.

Из свих ових инстинката постају *интереси* који су потстрекачи и покретачи за правилан развитак човеков. Али овде интереси не значе само *гола осећања* као што су их узимали Хербарт и његови следбеници, а и данашња немачка психологија, већ они значе нешто компликовано *од претстава, осећања, мисли и воље*, нешто сасвим сложено, које је покретач и терач у правцу ових инстинката. Без ових тзв. педагошких инстинката и интереса нема тзв. *сион-таних* поступака, нити пак *доживљавања вредности*, без којег опет ни *процењивања вредности*. Способност процењивања вредности уопште (етичке, естетске, религиозне, политичке, економске, хумане) значи постигнуће главног васпитнога циља за којим тежи свако право васпитање које хоће да спреми ученика за корисног члана друштвене и националне заједнице.

Са процењивањем вредности стоји у непосредној вези *постављање циљева* од стране васпитника за свестрану делатност у друштвеној заједници.

Без интереса нема постављања циљева за деловање, интереси су услов за доживљавање и процењивање вредности; управо из ове свезе интереса, вредности и циљева појављује се *систем урођених и стечених тенденција за деловањем и уопште за активитетом бића*. У почетку овај развитак од инстинкта до циља за активитетом иде несвесно, а убрзо дејством васпитања он постаје свестан: не извршује се више механички, спонтано, *већ иде због циља*, који је током развитка све већег и већег интензитета и висине. Са циљем у узрочној вези је претстава о средствима за постигнуће самог циља и обрнуто циљ се условљава доживљавањем разних вредности, јер тек на основу преживљене извесне вредности ствара се нов циљ. Све, дакле, стоји у заједничкој вези. Предмети (личности, ствари, појаве, поступци) добијају *као средства* за постигнуће циља свој смисао, своје значење и своју вредност. Помоћу процењивања вредности и постигнућа једнога циља *постоји нов интерес* за нова доживљавања и нова процењивања вредности, те се сада даље интерес откачиње од инстинктивне базе и добија више интелектуални изглед, па се све више *разграђује и преноси* на друге доживљаје.

Интереси су непојмљиви без ознаке *активитета*, спољњега и унутрашњега, они су по речима Феријера „пожар који се шири“.

Сваки здрав човек има ма какав интерес, пошто сваки има ове инстинкте и наклоности, а с овим и своје *циљеве*, који опет захтевају употребу разних *средстава*, чиме бива и *процењивање* тих средстава.

Сваки наставни поступак има само један смисао: да уведе код ученика процес *самообразовања*, што је и сврха новој школи. Самообразовање почива на *интересима* који нису само потстрекачи за виши духовни живот, *већ су они и сами вољни постуици*. Васпитач мора увек да буде свестан да ученик долази до самосталног постављања циља и до добровољног прихватања туђега циља *из проживљеног*

На Калимедгдану II р. — Наставница г-ђа Димитријевић Јелена.

осећања вредности. Настава мора настојати увек да ученик *осети извесну вредност*, да је *преживи* сам лично, па ће онда постављати нове и веће вредности за своје даље *циљеве*. *Интереси радљивости* израстају из доживљавања и осећања вредности. *Преживљење вредности омогућавају постанак циљева*, а с овим у вези и рађање нових интереса. Стога се у новој школи нпр. поука не даје ученицима на вербалистички начин, него се мора ученик ставити у положај да преживи извесну ситуацију, да преживи једну вредност, из које долазе поуке за кретање кроз друштвени живот.

Интереси се највише развијају само *радом и кроз сам рад учеников* уз употребу свих потребних наставних средстава.

Из самога разлагања суштине интереса види се да савремена школа апсолутно мора неговати наставне интересе који имају свој корен у напред изложеним педагошким инстинктима. Овако схваћена суштина интереса даје интересима врло велики и управо пресудан значај за *радну мотивацију* у новој школи. Интереси не би имали онакав значај кад би они били схваћени у Хербартовом смислу, нити пак у смислу данашње немачке психологије, јер тамо интересима је психолошка основица *претстава*, интереси су *чиста осећања*, она дакле топлина која прати претставе, а воља тек има да дође. Међутим према нашем разлагању суштина интереса је увек динамична, вољна, моторична. Они не долазе само у интелектуалну сферу, већ и у волиционалну и емоционалну област — они су, дакле, синтеза целе психичке структуре. И то је недостатак Хербарт-Цилерове педагогике. Због тога свега савремена америчка психологија налази код интереса четири главне ознаке: 1) *сионтанештеш* (само гурање личности од себе напред), 2) *пажљивост* према предмету, 3) *емоционалност* и 4) *безусловна трајност* (тенацитет).

Полазећи од оваквог схватања децјег душевног живота, ми утврђујемо *вечиту урођену узнемиреност, вечити покрет* ка усавршавању, вечито психофизичко кретање које никад не престаје до смрти. Та психофизичка узнемиреност манифестује се у непрестаном говорењу, мицању, у прављењу предмета и проналажењу нових ствари и појава, у проналажењу истине, узрока и последица, у постављању правила, норми, прописа, закона, у уживању уметничкога и тајанственога. Зато нова школа полази од ових чињеница о урођеним импулсима у изградњи личности; она не иде од Хербартових претстава па преко емоције (интереса) до воље, *него полази одмах од саме воље, од саме активности*. Почетак почетка васпитног и дидактичког рада није Хербартова претстава и интелект, него урођена, инстинктивна узнемиреност, нагони, које нова педагогика тежи да што више искористи. Није претстава почетак и завршетак душе, као што је Хербарт узимао, *него воља, активитет*. Полажење од претстава и интелекта у васпитању, то је клизање по површини суштине бића: претстава није утвара, него је она реалност која је скопчана с моториком тако рећи до периферије организма. Дејствовање преко претстава до појаве воље није увек правилан ни сигуран пут, управо то је

пут *натрашке*. Затим, гомилање речи у вербалистичкој настави не даје могућности да и овако *натрашке* уз сваку претставу придође брзо респективна моторика, јер пре свега сасвим је бржи темпо репродукције претстава и других вољних поступака, ако се иде од саме радије, те онда у првом случају претставе се гомилају без дотичне моторике која треба да их прати, пошто за њу је потребно много више времена.

И тзв. „очигледна настава“ (тј. чулна) без учешћа дејег активитета јесте у ствари чулни вербализам. По Џон Дују то је „полуопажање“, зато што код њега одсуствује

Деца Огледне школе при раду.

целокупна моторика. Ми сматрамо да је овако „полуопажање“ четвртина од целокупног психофизичког процеса који треба да се одигра у души. Такав рад у настави јесте осакћање и унакажавање психичке структуре.

На основу свега изложенога Огледна школа полази од чињенице да је дете (а и човек) *сензорично-моторично биће*, тј. да оно не само прима утиске, него и реагира на њих покретом. Ако нпр. помислимо на какво лепо јело, нама пође на уста вода, што значи да претставе и мисли нису фантоми, утваре, него стварност која врло често допире до периферије, испољавајући се, дакле, моторично. Трагедија старе школе баш је била у томе, што се није нимало обзирала на ову моторику, њу у настави није примењивала, него је чак шта више тражила укоченост тела: „Руке на

клуку!", „Скрстите руке! „Руке на леђа!“ Ученик је имао на расположењу само два чула: око и уво; за моторику није се знало, не знајући да је такав поступак онакажавање душе и целог организма. Стара школа тражила је *вибрацију* само мозга, а све остало строго угушивала. Давање „знања“ деци путем саопштавања или баш и тзв. „очигледном изставом“, значи игнорисање и апстрахирање неопходних процеса за душевну структуру детета, јер се не даје времена да се изврши таласање од мозга до периферије, не даје се прилике за употребу моторике, већ се

Радови ученика-ца Огледне школе.

угушује и захтева само вибрирање централног нервног система. Такав рад значи отсецање битних душевних процеса до корена или стабла, такав поступак значи у ствари душевно осакаћивање. Ускраћујући моторици рад, стара школа стварала је непотпуна бића: неспретна, неокретна, неумесна и несамостална бића. Због тога Огледна школа полази од ове моторике као нераздвојни посао у давању знања и развијању мишљења: она захтева да дете — ђак стави све у покрет, не само главу, него и цело тело, руке и ноге. У Огледној школи полази се од горњих дечјих инстинката

с којима је у нераздвојној вези моторика: у њој се не одваја *теорија од праксе*, као што ни наука није постала без практичнога рада. Зато је у Огледној школи заступљена с правом и разлогом *мануелност* свуда где год се може, чиме је школа привукла ђаке к себи много јаче и трајније него кад отсуствује дечја мануелност. Поступајући овако, можемо с поуздањем очекивати долазак једног бољег и срећнијег друштва: друштво неће добијати од школе уполовачена бића која су само способна за речи, него ће добијати активна и самостална бића која хоће да делају. У Огледној школи *реч и дело* нашли су заједничко место једновремено.

Настава у Огледној школи

У Огледној школи у Београду задатак народне школе као државне установе потпуно је остварен и у смислу тога постављеног задатка ученици се наставом и васпитањем у духу државног и народног јединства и верске трпељивости спремају за морално одане и активне чланове наше нове државне народне и друштвене заједнице. Поред тога ова школа неговала је све телесне и духовне снаге ученика и снабдевала их знањима и вештинама, неопходним за продужење школовања као и за живот уопште, као што је већ напред речено.

Наставу смо у овој школи схватили као низ поступака с циљем да се путем *личног рада и доживљавања* развије и умножи учениково знање, пробуде његове духовне способности а у сврху да се све то најзад стави у службу државне културне заједнице. Другим речима, наставом су ученици као једним сложеним процесом стицали знање, развијали способности а нарочито јаку и истрајну вољу којом је потребна за успешно делање у државној културној заједници. У овој школи радило се по наставном плану и програму који је важио и за друге школе, само с том разликом што смо због покушаја рада по новим принципима имали више слободе у раду. Ради остварења крајног васпитног циља у школи смо поглавито радили културним добрима које је произвела наша народна заједница, а увек смо водили рачуна и о идеалним културним тежњама које је наша заједница ставила себи у задатак свог будућег културног рада. Из тих разлога поред тога што су сви наставни предмети били подједнако цењени и заступљени, ипак су национални предмети (народни језик са народном историјом и познавањем домовине) били увек више истакнути.

Настава у овој школи је подешавана тако, да је она у сваком моменту била приступачна учениковом схватању.

Наставници су проучавали децу, упознавали законе духовног развитака и према њима подешавали своје поступке. Деци није пружано градиво које она нису могла разумети. Нарочито се водило рачуна о томе да је основни услов радљивости дечијег духа његова заинтересованост и то како за предмет тако и за саму функцију рада. Како је ово интересовање у почетку упућено на близак и конкретан околни свет, то је и настава у овој школи почела од ужег дечијег завичаја (места становања) и ширећи постепено круг интересовања обухватила је као завичај и целу домовину. *Завичајност је у овој школи сматрана као основно начело*

У гвожђарској радњи деца упознају разне предмете израђене од гвожђа.
Наставница г-ђа Симић Петрија.

или принцип наставног рада, јер завичај у ствари јесте средиште проучавања у народној школи око кога се све групише.

Настава у Огледној школи почињала је и радила је с оним што је дечијем искуству најближе, а то је њихово непосредно познавање блиских ствари. Ово дечије познавање ствари је редовно познавање више или мање сложених целина а не елемената. Из тог разлога детету је по правилу много приступачнија реченица него њени делови (речи, слогови и гласови), до којег дете долази путем тешког процеса апстраховања. Целина опажајног искуства је за дете психолошки проста и ако је у ствари та целина логички сложена. Уопште у овој школи се ишло у раду од психо-

лошки простог ка логички простом или од чињеница стварности ка принципима и законима. У земљопису се почињало познавањем места, у историји најближим историским спомеником или у народ познатим песмама, у природним наукама најпознатијом биљком и животињом, у геометрији мерењем итд. Посматрањем познатих целина деца су их анализирали до лако схватљиве мере која је довољна за будућа уопштавања. Појединачне целине до којих су деца долазила анализом груписане су у веће целине и тако су ученици на неосетан начин долазили до сазнања научне класификације. Везивањем растуреног градива у целине како

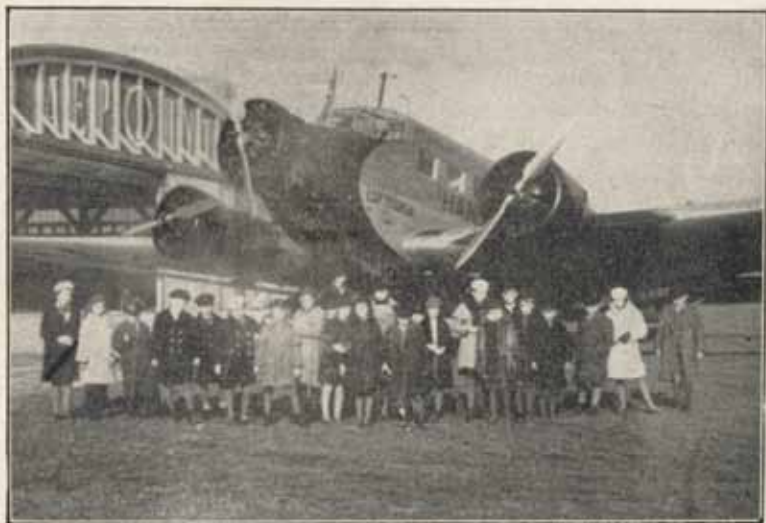

Разноврсно пређено градиво приказано од стране ученика II р. у цртежима.
Одељење г-ђе Димитријевић Јелене.

их наука познаје ученици су се поступно навикавали на научни начин мишљења. Настава у овој школи је била непрекидна целина која се кретала од једног познавања другом познавању и на тај начин обухватала конкретну разноврсност у једно унутрашње јединство. Према овоме систематско знање се не натура ученику споља (терањем да научи од речи до речи из књиге или да научи што учитељ говори), већ му се само открива. Само тако организовани опажајни материјал приводи ученике правом сазнању.

Држећи се § 44 закона о народним школама који захтева да се настава у народним школама има руководити начелом концентрације наставе и активног учешћа уче-

ничког, у овој школи настава је била *радна и комплексна*. Нарочито смо уску концентрацију остварили наставом народног језика, историје и земљописне наставе. По принципу комплексне и укупне наставе на једној наставној грађи обрађују се сви наставни предмети. У *Огледној школи* *принципи комплексне наставе у већој мери смо применили у првом и другом разреду, јер је ту веома погодно, градиво ту још није издиференцирано, а у трећем и четвртом разреду обрада градива по комплексима вршена је пригодно с времена на време следејући неком живом интересовању ученика и уопште кад год се могла, изводила се комплексна настава. Али зато*

На аеродрому. — Наставница г-ђа Павловић Љубица.

увек се тражило да буде уска веза између градива појединих предмета и да целокупно градиво чини јединство.

У *Огледној школи* по принципима нове школе наставник ступа у позадину а ученик напред. *Непосредно обраћање ученицима у облику излагања наставног материјала сведено је на најмању меру. Ученицима се допуштало да понекад и сами постављају циљ разредног рада, одабирају средства и да раде на његовом остварењу. Оваква организација школског рада дошла је из сазнања као што нам је познато да је за образовање сваког појединца најважније оно што он сам за себе уради, а други га могу у томе само помагати. Због тога су ученици долазили до знања*

само радом скопчаним са свесним радним напором, јер је у ствари само такво знање педагошке вредности. Значај образовања лежи баш у доживљајима које ученик искуси при савлађивању неке наставне грађе. Наставници су ове школе сву наставу подесили тако, да је у њој сваки ученик узимао активно учешће, а без овога нема успеха. У настави смо користили ученички активан рад као и сва остала средства којим се изражава његова духовна садржина, као што су усмени и писмени говор, илустровање, рад и др. Свима овим изражајним средствима подједнака је пажња поклоњена. Морамо признати да досадања настава ово није чинила и да је она познавала готово само једно средство духовног изражавања а то је говор. У колико се цртало, бојадисало, илустровало, обављао ручни рад, то је било ради самих тих ствари и не у сврхе образовања. У смислу захтева нове школе и ова средства више су негована као начин духовног изражавања. Другим речима, нису неговани као посебни предмети, већ су употребљавани и у свима другим предметима, који су могли да се овим средствима лепо и разумљиво прикажу и изразе.

Фазе рада — радно наставни ступњеви

Наставно градиво у овој школи обрађивано је по ступњевима које је дала савремена педагогика. У раду смо одбацили формалне ступњеве и нисмо се држали неког калупа, шаблона, **већ смо наш рад подешавали према дечјој природи и природи градива методске јединице која се обрађује.** Сам ток у овом раду био је природан а у њему није било ничега усиљеног и извештаченог. Формалне ступњеве као методски поступак потпуно смо избацили, јер стоји у непосредној супротности са суштином саме душе, и због тога смо узели нове радне ступњеве који не представљају разломке душе, већ узимају психичке комплексе. Овај методски поступак који замишља одвојене психичке функције психолошки је погрешан, јер се опажање не може одвојити од мишљења и покрета, већ се једно с другим преплеће и проткива. Формални ступњеви се везују само за пасивно примање утисака као што је то код ступњева анализе и синтезе, на супрот овоме у раду човечијем увек учествује психичка целина и аперцепција и апстракција. Обе ове функције непрестано се проткивају. Не чека душа да дође трећи ступањ асоцијације па да пореди. Она одмах прима, упоре-

ђује и ствара појам и закон. Овај се посао сваки час обавља и он се никада не сме одвајати методским етикетама (анализа, синтеза, асоцијација, систем примена). Због тога смо ми усвојили нове радне ступњеве у којима се свакога момента преплећу и аперцепција и апстракција. Радни ступњеве нове диктатике претстављају разне етапе рада у којима учествују комплекси психичких функција а не замишљене изоловане функције (чисто примање утисака без везе са другим функцијама). Радни ступњеве нове школе углавном изгледају овако.

Први ступањ је постављање радног циља који се може означити као *ступањ радне мотивације*. Овај ступањ је врло важан, јер у животу често се појављују и за људе тешкоће у постављању радног задатка, често више него за само разрешење задатка, акамоли за децу. И деца и младићи осећају тешкоћу при самом постављању задатка, јер им час недостају знања и вештине, а час се нађу пред неразрешљивим супротностима које нису у стању да уклоне. Понекад је ово код њих конфликт са савешћу или потресајући догађај пред којим су они збуњени и не знају шта себи да поставе као задатак за разрешење тешке ситуације. Ради правилног вођења васпитања треба да се баш животне тешкоће поставе за радне мотиве. Али не треба мислити да су ове природне животне тешкоће једини мотиви за вредносни учеников рад. Приликом обраде градива сваког наставног предмета увек може да се дâ повод да се појави неко ново питање или постави неки нови проблем. Да би се ова ствар правилно извела, потребно је добро наставно вођење од стране учитеља како би ученик могао увек да осети нове радне потребе. Ради овог ученици су у Огледној школи кад год је било *могућно сами постављали задатак, проблем или циљ разредног рада*, као што се види савим супротно старој школи. У овој школи је и при истичању циља употребљен дејчи властити рад. Овде морамо напоменути да деца не морају увек сама да пронађу циљ.

Други је ступањ: радно планирање. Кад се постави радни задатак или проблем, онда се приступало изради радног плана. На овом ступњу ученици траже путеве и начине како да реше постављени задатак. Ово стварање радног плана је веома важан посао и за сваки постављени проблем или задатак мора се радити посебан план. На пример при решењу историског питања мора се унапред размислити одакле треба да буде узето

градиво (извори, читанка и др.). Могу ли да се нађу историски остаци у завичају, где су и какви су, има ли одговарајућих слика? Може ли се при раду употребити историска карта итд. Ако је пак планирање у изради неког предмета, у изради ручног рада, ту се води рачуна о врсти материјала и његове каквоће, затим о појединим радним процесима у произвођењу, о справама и алаткама, о подели рада на поједине групе и др. Као што се види при овом планирању регулишу се различите снаге ученика. При овом раду ученици морају сва стечена знања да примене, ранија

Ученици Огледне школе у пекари. — Наставница г-ђа Костић Радмила.

искуства искористе, конструктивну фантазију ставе у рад и критички да мисле. Понекад деца овај план врло брзо израде, а понекад тек после дугог тражења, испитивања и мењања. Често пута кад се појави потреба за време извођења може план да се промени или допуни. На овом ступњу учитељ води рачуна да природа градива дође до изражаја, као и то да се не превиде разна важна радна сретства. Он овде потпомаже својим знањем онде где ученик не може даље или хоће да удари странпутицом. Појмљиво је да је на овом ступњу сарадња учитељева већа него на другим радним ступњевима и то утолико више, уколико су ученици млађи, јер је код њих мање развијена техника у самосталном планирању. Учитељева помоћ у овом раду може бити различита. Понекад је довољно само неколико речи кри-

тике, док у другим случајевима учитељ мора да помаже у изградњи радног плана. У особито тешким случајевима он мора да да скицу плана, а ученицима да остави само даље извођење плана.

Трећи ступањ је *радно извођење*. Овај ступањ има нарочиту вредност, јер он вежба многоструке мисаоне и изражајне функције и захтева марљивост, савесност, концентрацију и саодговорност ученика. Радно извођење на овом ступњу поверава се или поједином ученику или групи или целом разреду. Разредни рад код извежбане технике има првенства над појединачним и групним радом. *На овом ступњу ученици више раде и овде учитељ може више да от-*

Ученици III р. чине прве покушаје у писменом изражавању.
Одељење г-ђе Драгојевић Даринке.

ступу у корист ученика, него код постављања циља и планирања. — На овом ступњу употребљују се разна наставна средства за добијање знања и изазивање разних интереса према томе какав је предмет. Овде ученици сами лично експериментишу, претстављају посматрано помоћу цртања, моделовања и стварним деловањем. Затим овде налазе примену разне збирке које су ученици прикупили из разних области. Овде налази места и жива учитељева реч, нарочито код наративних предмета. Затим овде долазе у обзир и ученички извештаји као и сви други радови.

Четврти ступањ је *кришка, сређивање и примена*. На овом ступњу ученик се у првом реду понаша као испитивач. Он чини критику у свом раду за све време радног процеса. Познато је да је критика једна од најзначајнијих

тачака за образовну вредност рада. Треба се увек трудити да у сваком раду не само радни ток, већ и завршно дело дођу под брижљиву самокритику васпитаника. Овај критички поступак може да се протегне и на готов резултат или на радну методу. Помоћна средства при овом испитивању могу ученику бити: учитељев пример, читанка, изворна дела и др. Истовремено овде се испитује и то, да ли се у радном поступку ишло ка решењу правим и најкраћим путем. — Сем критике на овом ступњу врши се и сређивање резултата у једну већу везу и систем. Нпр. животиња или биљка се увршћује у већ познату врсту или род, или један историски догађај учлањује се у општи историски ток догађаја. Најзад на овом ступњу врши се примена свега онога што се новим наставним материјалом проучавало.

Држећи се ових радних ступњева у Огледној школи деца су по могућству сама постављала проблеме и задатке кад год је то било могуће, сама израђивала план рада и сопственим снагама и својим личним радом решавала проблем. Затим су деца вршила сређивање материјала на различите начине и увек и у свакој прилици вршила примену у животу онога што су научила.

Наведени радно наставни ступњеви претстављају углавном фазе или етапе рада приликом обраде градива уопште. У Огледној школи држали смо се ових фаза и примењивали кад год је било могуће, али смо строго водили рачуна да цео рад буде потпуно природан и да нимало не води некој извештачености. Изрично напомињемо да поменуте фазе рада у овој школи нису претстављале калуп или шаблон по коме мора безусловно да се обради свака методска јединица. Ми смо противни сваком шаблонисању и скучавању у раду. У Огледној школи тражили смо да буде *потпуна и права природност* у раду. Иако смо поменули, ове ступњеве ипак треба имати на ум да је обрада градива у овој школи зависила од природе градива које се обрађује као и од дечјег узраста. Фазе рада резултирале су од природе материјала који се обрађује и дечје природе. Услед тога предавања у овој школи нису била једнолична као по неком калупу, већ напротив у предавањима је било разлике. Уопште монотоности у раду није било. Овакав рад учинио је да школски живот буде ученицима веома пријатан и да са већим задовољством раде и у школи и ван ње.

Ученички експерименти

У овој школи кад год је било потребно вршено је експериментисање ради приказивања неке појаве и то не од стране учитеља како је то било у старој школи, већ је извођење експеримента вршено од самих ученика. Кад сâм учитељ врши експеримент ученици су пасивни, а и само посматрање због даљине ученика и објекта је непотпуно и нетачно. Због тога је у овој школи поглавито био заступљен учеников експеримент а не учитељев. Учитељ је вршио експеримент само онда, када га ученици из разних узрока нису могли сами да изврше. При извођењу експе-

Ученице Огледне школе изводе експеримент у школи.
Наставница г-ђа Симић Петрија.

римента учеников активитет сам по себи је обухватао мисаону припрему за извођење и прибављање прибора за експериментисање. При сваком експериментисању ученици су стављали у дејство размишљање и фантазију, затим су се деца навикавала самосталном делању и стицала окретност и ручну умешност. Користи од овог посла огледале су се и у томе, што су ученици примајући извођење задатака примали на себе и одговорност за рад. Извођење експеримента вршили су увек сами ученици, једино у изузетним случајевима ако је извођење експеримента било и сувише тешко и скопчано са великим опасностима, или ако су били

у питању скупоцени апарати и материје, мешао се у посао и учитељ. *Извођење експеримената ученици су изводили разредно, групно или појединачно.* Кад су ученици изводили експерименат у групи, онда је вршена и подела рада, једни су спремали прибор, други су изводили експерименат, трећи цртали посматрано итд. У наредним експериментима ученици су се у групи мењали тако, да је сваки ученик могао бар једанпут да изведе главни посао. Поред овога разредни рад код ученика увек је изазивао интерес, утакмицу и одговорност. Овим се давала могућност наставницима да боље упознају своје ученике, да их употребе према њиховој индивидуалној способности и да их згодно контролишу. У случајевима када експерименат није могао да успе услед техничке неумешности ученика, онда је учитељ узимао једног вештијег ученика да то он изведе сам или уз помоћ учитељеву.

Посматрање експеримената наставници су такође увек остављали властитој делатности ученика. Без невоље учитељ није постављао ни једно питање, нити давао импулс за посматрање, већ све остављао иницијативи самог ученика. По извршеном експериментисању поједини ученици подносили су извештаје о посматрањима, а потом је цео разред одвајао главне од споредних ствари, односно допуњавао и поправљао. При крају један ученик обухвата резултат, а остали исправљају своје погрешке и недостатке. У случајевима кад је посматрање целог разреда испало непотпуно, учитељ је давао потребна упутства за поновно посматрање.

Претстављање цртањем, моделовањем и стварним деловањем

Све оно што је посматрано у школи и што се проучавало ученици су на неки начин и претстављали било помоћу цртања, илустровања, моделовања и др. Претстављање посматраног на овај начин приморавало је наше око да форме и боје много јаче анализира и боље запамти, него при голом опажању. У школи је цртање као средство претстављања најчешће употребљавано. Било је у употреби цртање с предмета, из памћења као и шематичко цртање. *Цртање и ручни рад* овом приликом нашли су своју пуну примену и они су *више схваћени као принципи који потпомажу целокупну наставу* да се што је могуће боље извесне ствари из појединих наставних предмета изразе и прет-

ставе. Овде су ученици употребљавали најпростија и најједноставнија средства. Оловка црна и у боји, дрвца, зрна, шарена хартија, пластилин, иловача, као и све друго што се могло наћи у непосредној околини. Овим разним средствима ученици су претстављали све оно што су посматрали и проучавали, нпр. кућицу су правили од иловаче, пластилина, изрезивањем од шарене хартијице, ређањем дрваца и зрна као и другим. Да не би ученицима овај посао био и сувише досадан, и да би се имало више интересантности у раду, наставници су подешавали свој рад тако, да су ученици наизменично употребљавали ова разноврсна средства.

Ученици IV разреда израђују рељефну карту Краљевине Југославије од смесе куване хартије са туткалом — Наставник г. Тијанић Радивоје.

Нарочито је у школи употребљавано *моделовање*, јер у ствари оно је савршеније од цртања. Моделовање је више ствар руке него ока, и више ствар пипања и хватања. Моделовање је употребљено у елементарној чулној настави, затим у завичајној настави, земљопису, природопису, историји и другим. Поред моделовања целих тела моделовани су и поједини делови предмета. Тако нпр. у природним наукама деца су моделовала поред животиња и биљака, још и поједине делове: кљун, њушку, поједине кости, плодове итд. Главни материјал за моделовање у овој школи били су пластилин, кит, иловача, песак, као и кувана хар-

тија са туткалом. Поред овога била је у извесној мери и израда извесних модела од дрвета, картона и др. По нашем мишљењу од свију ових средстава најпогодније је употребити за рад у школи *кувану харшију са туткалом (папир маше)*, јер је овај материјал најјевтинији, а при том најпогоднији за рад. Пластилин је доста скуп и његову употребу треба сводити на најмању меру. Материјал од куване хартије са туткалом деца су увек сама спремала на овај начин: најпре су ситно исецкала стару новинарску или ма какву другу хартију и потопила у воду. Затим су деца у један суд с водом ставила и растопила туткало. На 5 до 7 литара воде ставља се $\frac{1}{4}$ кгр. туткала. Затим се у води у

Моделовање

којој је растворено туткало стављала иситњена хартија. Приликом стављања хартије вода не сме бити сувише врела. Цела се ова смеша потом прокува и кад се згусне и охлади добије се материјал за моделовање. Ова смеша може да се добије и без прокувавања, само у том случају иситњена хартија мора дуже да стоји потопљена у води док се савим не раскисне. Овај материјал је необично подесан за израду рељефних карата. Предности овог материјала огледају се и у томе, што је доста лак, дуго издржљив, а при том и веома јевтин. Ако би смо хтели да од овог материјала моделујемо воће, и друге предмете који треба да имају глатку површину, онда је још за време кувања смесе потребно ставити и мало брашна. Ако се хоће да добије бела смеша — ставља се бир креда. Овим мате-

ријалом ради се само док је влажан. Израђени предмети или рељефне карте, кад се након два или три дана потпуно осуше, што све зависи од дебљине слоја, могу да се обојадишу, на тај начин да се још јасније и потпуније претстави оно што желимо. У Огледној школи овај материјал је употребљаван врло много и ми га препоручујемо свима школама у земљи да га такође употребе. Сав посао око израде овог материјала увек треба искључиво да изводе сами ученици, јер им је и то једна прилика за навикавање на рад.

Поред овога деца су се врло лепо оспособила да претстављају поједине ствари лепљивом и гумираном шареном хартијом, затим су деца од кокица врло лепо претстављала дрво у цвету као и друго. Уопште деца су помоћу најразноврснијег материјала који се налазио у непосредној околини и на најразноврсније начине врло интересантно претстављала и изражавала све оно о чему су у школи учила. Ови различити начини изражавања приморавали су ученике да много пажљивије посматрају извесне предмете, него што би то иначе радили кад не би било овог изражавања. У свима овим радовима и начинима изражавања ученици су се навикавали на тачност, марљивост, истрајност, на већу умешност као и на спретност уопште.

Скупљачки нагон код ученика

Нагон за скупљањем разних ствари манифестује се код деце нарочито од 7 до 14 године врло јако. Ова појава се јаче испољава код дечака него код девојчица. Скупљање се не испољава као игра, него као врло озбиљно занимање. Обично овај нагон испољава се на тај начин што деца скупљају разне ствари као нпр.: поштанске марке, разне каменчиће, сличице, шкољке, бубе, лептире и др. Овај природни нагон за скупљањем код деце у Огледној школи употребљен је у настави као средство за посматрање. Читав ред наставних предмета корисно су употребили овај нагон а нарочито у настави природописа, завичајне наставе и земљописа. Ученици су скупљали минерале и то особито оне који чине основ индустрије, затим разне врсте земље, камење, цвеће, лишће, плодове, дрво, инсекте и др. Понекад су ученици доносили извесне предмете као шумско цвеће, маховину, плодове, перје од разних птица и то је више пута давало повода да се одржи

један час тзв. *пригодне наставе* која је често пута била успешнија него неки утврђен час по распореду. Скупљање од стране ученика вршено је под контролом и упутством наставника. Свако уништење биљака нарочито потпуно ишчупавање ретких биљака је спречавано. У школи смо схватили да је скупљање вештина која се учи као и свака друга вештина. Са скупљањем су у вези и разне делатности ученичке као: чишћење, уређивање, сушење, пресовање, прилепљивање биљака, препарирање животињских објеката и др. Делатност ученика испољавала се и при одређивању и уређивању скупљених предмета према вредности. Са одређивањем у тесној вези стоји и описивање. Скупљени материјал у извесним случајевима може се показати и у малим изложбама.

Учитељева жива реч у предавању

Искуство из праксе и методска размишљања показала су да и учитељево предавање, његова жива речи у новој школи заузима своје место признања. У смислу захтева нове школе ми смо у овој школи имали поред чисто радних часова и праве часове доживљавања у којима се ученик понашао као да стварно преживљује. Приметили смо да је ова размена рада доживљавања за младалачку душу велика потреба.

Учитељева жива реч у овој школи употребљавана је у извесним случајевима код бајке, приче, гатке. Затим приликом описивања земаља, и становника непознатих крајева као и у историји, веронауци и земљопису. Доживљавање прошлости успевало је лако и брзо живом речју учитељевом, нарочито код млађих ученика. Понекад слободно и живо претстављање учитељево има своје место и у познавању природе, нпр. описивање живота једне животиње или биљке чије посматрање није приступачно. Није тешко да се на такво учитељево причање прикључи и слободни разредни разговор. У Огледној школи у Београду употребљене су и ове особите форме учитељева предавања: прво учитељи су у извесним случајевима својом живом речју претставили извесне ствари тако, да су ученици према њиховим саопштењима били потстакнути да изађу са свакојаким питањима, тј. они су сами проналазили непотпуности које би хтели да потпуне. Затим су понекад наставници своје претстављање изводили само до извесне тачке и пре-

кидали одједном и позивали ученике да сами продуже догађај према својем мишљењу и фантазији. Даље понекад су наставници ученицима давали само чист извештај о чињеницама и препуштали ученицима да примене саопштене чињенице, нпр. често пута у историји и земљопису ученицима су давали ред чињеница без везе која постоји међу њима и тражено је да они пронађу те везе. Поред овога учитељ у предавању показује ученицима како треба посматрати један поступак, како се описује слика, показује како се врши упоређење, како се скупља материјал за писмене саставе итд., али ово се употребљава само онда

Групни рад ученика I разреда лепљивом хартијом у боји. На слици је представљена шума у пролећу после једног излета. — Одељење г-ђе Драгојевић Даринке.

ако су ученички покушаји остали без успеха. Овде долази и упућивање учитеља у постављању и разјашњавању задатака, нпр. понекад је потребно да учитељ кратко објасни сам у народном језику тему и разне могућности њене обраде. Он указује на све странпутице на које се може наћи при изради теме. Затим ако критика ученика запне, учитељ је дужан да покаже како се врши критика. Учитељева лична критика значајна је за уздизање радне способности његових ученика кад не хвали само и не кори, него показује како нешто може бити боље, откривајући у исто време и узроке ученичког неуспеха.

У служби наставне економије времена често пута су наставници употребљавали живу реч уместо самосталног ученичког рада, али ово не сме постати правило. С обзиром на велике наставне програме учитељ мора да штеди време и да многе мање важне методске јединице премости својим живим говором и обичном чулном наставом, примењујући нове приципе што је могуће више а имајући у виду увек време које му стоји на расположењу. Главно је да се све важније партије наставнога градива сваког предмета обраде тачно онако како то захтева нова школа. Кад се ово учини, онда ће се ученици оспособити за сналажење у животу. Ради свега овог изложеног *учитељева жива реч* налази понекад примену и у овој школи.

Ученички извештај у настави

У Огледној школи ученички извештаји су врло много цењени. Ови извештаји су корисно употребљени у настави. Садржај ученичких извештаја углавном је произилазио из три извора: из *личног доживљавања и посматрања*, из *прочитаног* и из *властитога размишљања*. Млађи ученици су највише препричавали властите доживљаје и посматрања, а старији ученици су у том били дискретнији. Деца у првим школским годинама су извештавала о игри, свечаности, излетима, путовању итд. Били су врло драгоцени дечји извештаји који су долазили из домаће околине, јер су они мање више тајна за друге ученике. Нпр. деца занатлије, земљорадника, лекара, адвоката и др. у настави су пружала одличне извештаје о свакојаким посматрањима из професија својих родитеља, што је врло корисно употребљено у настави. Затим су деца причала и о разним експериментима који су вршила код куће. Старији ученици су реферисали о прочитаноме. Најлакша форма јесте да се прочитано у кратко преприча. Често пута смо тражили да нам један ученик реферише о облику предела, други о биљкама, клими и животињском свету, трећи о становницима, итд.

Готово у свима предметима и у свима разредима ученички извештаји употребљени су као наставно средство. Ова школа искоришћујући ученичке извештаје вежбала је једну животну форму која често није код свих људи добро развијена, јер је мало људи који могу тачно, кратко и интересантно да поднесу извештај о посматраноме. Код ученичког извештаја разликујемо две врсте рада. Прво, рад

који извршује ученик и рад његових другова. Сваки ученик који подноси извештај мора пре свега да прикупи материјал, а то претставља некад дуже посматрање, испитивање искусних и одраслих, читање и саморазмишљање. Он мора да изабере градиво, да рашчлани и језично формулише, да размисли какве ће слике за овај извештај поднети, шта треба да прочита из властите лектире, шта ће забележити из извештаја на школској табли, како ће на приговоре одговарати итд. Код рада његових другова слушаоци нотирају питања, приговоре, допуне, а док ће неки бити поз-

У ливници. — Наставница г-ђа Вучковић Јелисавета.

вани да укратко оцртају и мисаони ток предавања. Из ових ученичких извештаја и предавања произилазе нове теме које бивају формулисане и раздељене. На овакав начин иза ученичких извештаја долази најживљи радни живот у једном разреду. У вишим разредима народних школа ученички извештаји треба да добију облик предавања.

Полазећи од овога у Огледној школи смо *у неколико махова покушали да сами ученици предају*. Овом приликом кад је ученик добио овакав задатак, он је сам или уз помоћ наставника израдио план како ће доћи до материјала о коме ће предавати. Овакав начин рада приметили смо био је веома користан за ученике, јер су га ученици с вољом радили и у посао се удубљивали. Затим ученици су се и оспособљавали да пред једним скупом држе предавање, што им је веома корисно за њихов доцнији живот.

Утврђивање градива

При утврђивању градива нарочито се пазило да оно не буде вршено у истом облику у којем су ученици то градиво и примили. Обрађено градиво увек се понављало и излагало у разним облицима. Познато градиво се понављало увек под новим гледиштем и под новим посматрањем у новим облицима и у новим везама, нпр. у земљописној настави понавља се пређено градиво на разне начине. Прво са табеле у којима су планине поређане по висини, или може да се почне групирањем река по дужини, или може да се пође од саобраћајних

У бакалници. — Наставница г-ђа Христић Даринка.

прилика дотичне области, или од живота становника итд. У природопису нпр. могу да се разматрају појаве прилагођавања изучених биљака, затим начин размножавања, па подела биљака на корисне и некорисне итд. Кад се овако ради, тада ученици немају свест да се то чини ради памћења, него имају утисак да је ту у питању стицање новог знања. При томе ученици много боље савладају градиво које су раније учили. Овакав начин рада често пута натера ученика да поново посматра, упоређује и групише на нов начин, као и да поставља нове каузалне редове итд. Најразличније радне форме овде се могу употребити. Многи од ових задатака обрађују се у слободном разредном разговору од целог

разреда или у раду група или појединаца. Кад се овако врши понављање, оно ученицима није никада досадно и ученици од тога имају користи. У Огледној школи овај посао је извођен са успехом.

Практична примена наставних предмета

Да би школа што могуће успешније припремала ученике за живот, трудили смо се да се задобијено знање из разних наставних предмета што је могуће више примењује у практичном животу. Ово смо чинили нарочито стога, што основна школа није универзитет да гаји чисту науку ради науке, већ школа за народ која поред васпитног задатка мора бити и практична и корисна установа. Само такву школу ће народ помагати. Позната мисао: „Не учимо за школу него за живот“ изгледа да је почетком овога века када је покрет за новом школом почео нагло да се развија добила већу вредност и пажњу него икад. Ради тога смо се трудили да *се радне форме у школи што је могуће више изједначе са формама стварног живота*. При овоме нисмо се заборавили и ако смо употребљавали различите ручне радове да ово није никако било стручно спремање за позиве. За овакве ствари постоје стручне школе, занати и трговине. Али с обзиром на то да сваки позив садржи изобиље општих радних форми ми смо сматрали за дужност да их до извесне мере развијемо и извежбамо код својих ученика. Уопште у школи смо се трудили да наставом оспособимо децу да се брзо сналазе у природи и друштву и да се оспособе за тачно чулно посматрање и процењивање. Нарочито смо се трудили да градиво сваког наставног предмета нађе своје примене у практичном животу. Нпр. у познавању природе има пуно момената за практичну примену добијеног знања. На име знање из овога предмета може да нађе своју врло велику примену у пољопривреди, индустрији и готово у свима занатима. Настава матерњег језика такође даје много момената за практичну примену добивеног знања, нпр. кад се говори о употреби телеграма, о понашању у друштву, о моралу, штедњи и о разним поукама за живот итд. Затим у рачунској настави деца раде са задацима који имају везе са тржиштем и уопште са свакодневном употребом. Земљопис може да нађе примену у идеалном путовању и на карти. Затим из историје се може примена извести на неколико начина: замишљање себе у разним ситуацијама и поређење

разних догађаја ради изналажења сличности и различности и упућивање у разумевање садашњости. Практична привредна знања и умења као предмет налазе огромну примену у практичном животу, а поред тога градиво тога предмета може да се примени и посебно код сваког наставног предмета. Уопште у овој школи *деца су учила више за живот, а мање за школу*, и ради тога је била обилата примена стеченог знања, тако да су се ученици оспособили до те мере, да су се могли брзо и лако у сваком моменту корисно послужити својим знањем и да га примене у животу.

Ученице IV раз. у фабрици стакла и огледала. — Наставница г-ђа Симић Зорка.

Што се тиче домаћих задатака можемо рећи ово: У овој школи поглавито целокупан посао изводио се у школи или ван ње за време одређеног рада. Према томе давање домаћих задатака сводило се на најмању меру. Истина ученицима су давани по некад и домаћи задаци нарочито из земљописа, историје као и других предмета и то само онда, кад је била нека згодна методска јединица која се могла радити и без учитељеве помоћи. У првом и другом разреду давали смо за домаће задатке само теме из народног језика. Нарочито смо пазили на то, да не задајемо домаће задатке од пре за по подне, јер то из већ познатих разлога није оправдано. Затим преко недеље и празника ученицима никада није више задавано него као и у обичне дане. Све

домаће задатке па макар које природе били наставници су редовно прегледали. Тај преглед домаћих задатака често пута је вршен на разне начине. Понекад наставник је од реда прегледао све задатке. У извесним моментима наставник је прозивао поједине ученике да кажу резултат својих задатака или уопште да прочитају задатак а остали ученици су се јављали и изјављивали да ли им се слаже резултат са тим задатком или не. После овога вршена је дискусија и долазило се до тачног резултата који је требао бити по-

У штампарији. Ученице Огледне школе упознавају се са штампањем књига.
— Наставница г-ђа Вучковић Јелисавета.

стигнут у задатку и онда су ученици сами уколико је било потребно допунили тај задатак. Преглед задатака понекад је вршен и узајамним измењивањем свезака међу ученицима, при чему сами ученици један другоме врше преглед и погрешке саопштавају било своје другу или наставнику. У опште могу да се дају разне теме за домаће задатке у којима могу да се развијају разне радне способности код ученика.

Социјалне форме рада

Као што смо већ раније навели, у овој школи био је примењен како *заједнички рад* и *рад у групама*, исто тако и *појединачни рад*. Заједнички рад извођен је или као *разредни рад* или као *рад у мањим групама*. *Разредни рад* је у главном био двојак, односно *разредна настава* била је *везана* или *слободна*. Код везане наставе вођство разреда са налазило у рукама учитеља. Код ове везане наставе наставник се обраћа свима ученицима и сам предаје, прича, описује, црта итд. Ову врсту рада у школи сводили смо на најмању меру. Ми смо више неговали не ову такозвану везану наставу, већ *слободну наставу* или боље рећи *слободни разредни разговор* где је вођење предузимао сам разред. При овом раду сам разред је постављао радни циљ, израђивао свој план рада, расправљао и размишљао о њему, претресао га разним питањима, примедбама и предлозима и уопште све процењивао. Ученици у разреду расуђивали су о радовима појединих ученика. Они нису давали удаљавања од предмета расправљања, потстицали су пасивне ученике на сарадњу а потискивали наметљиве ученике и на тај начин се сам разред уређивао као радна заједница. Као што се види, главна добит од овог наставног слободног разговора лежи у васпитању за заједницу. Како овим начином рада могу да настану и извесне опасности, као нпр. да се много троши времена око споредних ствари, то је сам наставник увек водио рачуна да то на време спречи. Затим у овом начину рада треба да будемо веома обазриви, јер понекад особито активни ученици могу потстицани честољубљем да потисну и угуше друге слабије и плашљиве ученике. Природно је да се све ово мора сузбијати. За време извођења ове слободне наставе и овог разредног рада учитељ треба да узме учешће само с времена на време кад се укаже потреба. У овој слободној настави учитељ мора темељније да познаје наставно градиво. Кад у слободној настави ученички разговор пође странпутицом, згодно је да учитељ узме учешћа и привидним неразумевањем или изокретањем јасних чињеница (парадокса). У слободној настави потстицаји долазе од градива и од другова, а док у везаној настави од учитеља полази интерес за даљи рад. Наставници треба да имају много стрпљења и увиђавности приликом овог разредног рада. Ова радна форма изискује врло много вежбања: учитељ може да хвали извесна добра запажања, али преко

бесмисленогa мора да прелази са мало речи. У овом раду прво се усуђују да разговарају одважнији и слободнији ученици, а тек после долазе плашљиви, језично невешти и пасивни ученици. У случају застоја учитељ надражује ученике погрешним тврђењем, намерним неразумевањем или ћути док не постане пауза досадна ученицима и онда се напрежу да нешто ново кажу. При овом раду нарочито у почетку добије се утисак нечег хаотичног, али ученици врло брзо осете и увиде да треба да има реда у расправљању. Учитељ, као што смо рекли, само надгледа разговор и постаје сарадник ако је то потребно. Он одговара само *фина*

Ученици I разр. заједнички на једном пак-папиру претстављају лето од лепљивих хартијица у боји.

она питања која ученици не знају и подвлачи најважније ученичке примедбе које је разред предвидео. Он према потреби задржава или зауставља темпо разговора и само у извесним случајевима даје импулс за рад. Овај рад примењиван је са успехом у Огледној школи.

Поред овога био је примењен и *рад по групама*. Групе ученика састављене су на основу једнаких диспозиција и заједничког интереса код деце. Рад по групама је веома важан и веома подесан у настави. Поделу разреда у радне групе вршили смо на разне начине: или по азбуци или по случајном реду седења у разреду, али смо приметили да

су ово најгори начини груписања, јер почивају на случајности, те смо изабрали бољи начин да ученици *сами изврше груписање*. Обично на овај начин по неколико ученика *обрадују једну радну групу и раде један посао*. Учитељ је имао права да утиче на избор када је било потребно. Свака је група бирала себи обично вођу. Ради постигнућа васпитнога циља свака група се сматра као целина и ако се шта добро уради, заслуга је свих, а ако се нешто погрешно, одговорност пада на све. За неред и испаде појединаца сви су одговорни. Кад група заврши задатак, растура се и тек истицањем новог задатка врши се ново груписање. Ми смо практиковали и то, да су поједини ученици у току године мењали групе и на тај начин деца су се навикавала да раде у заједници са разним личностима.

Када се почне у почетку рад по групама, нарочито ако се до тада тако у школи није радило, наилази се на извесне тешкоће. На први мах може се приметити да постоји неред и да је дисциплина попустила. Међутим наставник не треба да клоне, већ треба да дозволи да се овај рад у групама изврши још који пут и деца ће убрзо после неколико пута сама да увиде да треба да буде реда при раду и дисциплина ће се сама успоставити. Доцније када се деца радом у групи мало усаврше, право је задовољство посматрати тај рад.

Груписање ученика може некада да се врши и према различитој даровитости ученика. Пошто је различан темпо развића појединих ученичких индивидуалитета, појављује се некада потреба за прегруписавањем ученика у току школске године. Вођа групе дужан је да надгледа поделу и извршење задатака у току одређеног времена. Кад се у једном разреду створи више група, онда свака група добија од учитеља задатке према особитом плану наставе, а остале групе се тихо занимају. Настава по групама може са успехом да се изведе у свима разредима и кроз све наставне области. Прост пример рада по групама претстављају и наше неподељене школе где учитељ мора увек да запосли све разреде.

Како је у животу људи да понекад врше послове у заједници са другима а понекад и појединачно, то у школи постоји поред рада у заједници и *појединачан рад*. Главна вредност појединачног рада лежи у томе, што се ту ученик оставља самом себи и његова активност несметано долази до највећег изражаја. Појединачан рад је важан, јер се уче-

ник оспособљава за самосталан рад у доцнијем свом животу. Код здрава и нормална човека самосталан појединачан рад је веома потребан. У слободном разредном разговору учитељ може да студира индивидуалитете својих ученика, али многе важније особине остају скривене које се тек могу јавити у појединачном раду. Појединачан рад може бити у разредној радној заједници као у цртању, ручном раду и рачунској настави. Тихо занимање омогућава да се може применити појединачан рад и у другим наставним предметима.

Како у свакој тако и у овој школи било је врло много погодних прилика како за заједнички рад ученика, тако и

Рад у школ. радионици (IV раз.). Израда авиона. — Наставник
г. Радаковаћ Милан.

за појединачни. Заједнички рад ученици ове школе вршили су у школској башти приликом неговања биљака и других радова, затим у радионици, у појединим наставним предметима нпр. у природним наукама врло многа вежбања свршавају се у радним групама, у земљопису такође налази примену рад у групама (израда карата, рељефа, прикупљање материјала и др.) У настави матерњег језика могу поједине групе добити различне теме за писмене саставе, затим гимнастика и ручни рад такође претстављају једну погодну област за рад по групама. Појединачни радови исто тако могу да се изводе у свим наставним предметима и у целокупном школском раду. У овој школи нарочито су врло

лепо успели заједнички радови ученика приликом цртања посматраног предела или израде рељефне карте или приликом сређивања обрађеног материјала после извесног времена. Овим начином деца су у појединим одељењима груписала своје радове по месецима, годишњим временима или на неки други начин.

Рад с дневним листовима, часописима и др.

Како за највећи број људи после школе новине постају готово једино средство за образовање, то су по захтеву нове школе дневни листови у овој школи добили видно

Радови ученика-ца I раз. лепљивом шареном хартијом и оловкама у боји. Претстављени су разни ученички доживљаји и догађаји из живота у школи и ван ње, као: Ускрс, Врбица, излети, затим поједине приче и др. —

Из одељења г-ђе Драгојевић и Димитријевић.

место. С обзиром на то да су дневни листови средство за одржавање везе са животом, то радна школа врло много цени новине, јер многоструко градиво новина допушта и многоструку властиту делатност ученика. Истина с обзиром на то да се у новинама налазе извесни чланци који нису баш тако погодни за омладину и децу, то се приликом употребе њихове у школи мора имати врло много обазривости. Уношењем новина у школу имали смо врло много користи. Ми смо успели да новине ставимо у службу планске наставе, јер

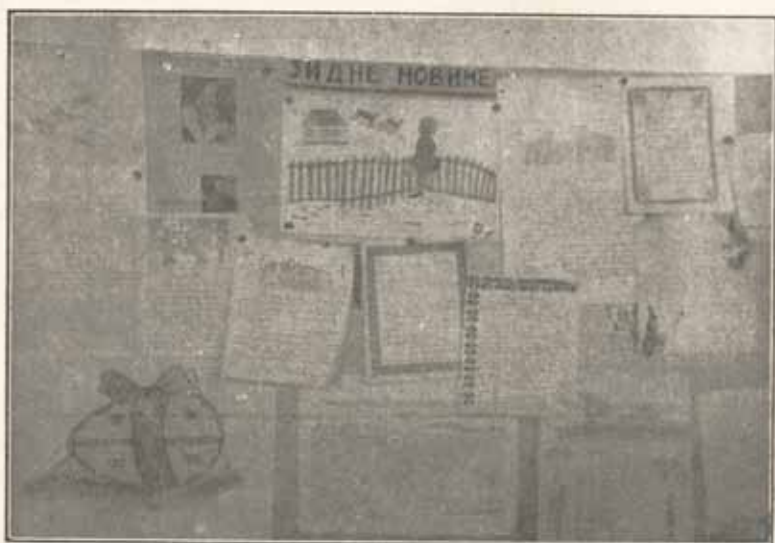
нема ниједне струке која се не би могла користити новинама. Месни дневни листови често дају материјал из зави-чаја и других крајева наше отаџбине и према томе су оне неисцрпни извор за земљописну, историјску и природну наставу уопште. Чак шта више и религиска и морална настава налазе понекад погодан пример у њима. Исто тако дневни листови и рачунској настави могу да пруже грађу за састављање задатака. Према овоме дневни листови наговештавају много радних могућности које ученици могу да изведу, нпр. дневним листовима може да се изврши подела рада код ученика. Ова подела рада врши се према изворном материјалу и према стварним темама. Може нпр. једном ученику да се зада, да скупља у новинама стране речи, други да скупља особна имена, трећи називе позива, итд., затим скупљање се може протегнути на рачунски материјал (ценовнике, цифре итд.). Ово скупљање материјала може претходити и методском обрађивању градива, нпр. још у почетку школске године може ученицима да се каже да прате новине и да све оно што се односи на поједине гране нашег учења, биљке, животиње, људе и др. да деца исеку такве чланке и доносе у школу. Овако исечене чланке и слике из новина ученици налепљују у свеске и тако сваки ученик може да изради свој часопис. Скупљање чланака из новина може да буде и после обраде градива и оно онда служи понављању и допуњавању, разуме се да и учитељ мора да скупља исечке из новина и слике и тиме потпомаже оскудне ученичке збирке. Многи од ових исечака из новина могу да се прочитају и у разреду. Ако су ученици скупили одређени материјал за неку тему, онда сваки од њих саопштава шта је скупљено. Уопште материјал из новина потстиче ученике на свакојака питања. Овде се пружа ученицима прилика да критички читају новине, да мисаоно разматрају садржину њихову и да у њима разликују истинито од неистинитога.

Из свих ових разлога ми смо у овој школи вршили употребу дневних листова и у настави их користили, а и у пракси се уверили да су оне веома погодно средство за многоструко развијање ученикове активности.

Школске зидне новине, ђачки листови, часописи и др.

Поред употребе дневних листова и разних дечјих листова и часописа ученици су о овој школи потпуно самостално стварали и тзв. *школске зидне новине*. Уређивање

материјала око израде ових ђачких новина било је поверено једном нарочитом одбору који су сами ученици изабрали. Овај одбор имао је улогу уредника новина. Свако одељење посебно је издавало своје новине. Материјал школских зидних новина био је разноврсан. Ту су били заступљени потпуно оригинални и самостални ученички писмени састави о њиховим доживљајима, као и разним догађајима који су се одиграли у школи или ван ње. Затим су били заступљени и писмени састави о ономе што се у школи прелазило. Покушаји ученика у стварању песмица такође нису изостали. Поред овога из ових новина могле су да се сазнају све

Школске зидне новине.

новости из живота школе и места у коме је школа. Ту су били разни ученички извештаји о појединим стварима које су донели дневни листови као и разни извештаји о појединим деčјим листовима и часописима, које деца имају. Ту су деца износила и своја критичка запажања. Понекад су ученици у састав зидних новина уносили и исечке из новина, у којима су приказиване важније ствари које имају везе са наставом. Затим су били заступљени разни оригинални цртежи, ребуси, загонетке и др. Поједине догађаје ученици су приказивали у стриповима. Даље ту су ученици износили и разна наређења школских власти као и извештаје о

приредбама које је школа извела, као и о приредбама које се намеравају да изведу. Уопште материјал за зидне новине био је из свих животних области.

Сав овај материјал нарочити одбор ученика је сређивао и одабирао и уз помоћ осталих стављао на један велики картон, пакпапир или таблу, која је за ову сврху припремљена. И тако су стваране школске зидне новине. Радови на зидним новинама мењали су се сваких 15 дана, а у по-

Писмени састав ученице IV разр. са оквиром у боји.

јединим одељењима и пре овог времена. На школским зидним новинама сарађивали су сви ученици дотичног одељења. Приметили смо да је овај рад веома много интересовао ученике и ученици су се утркивали у давању радова као и у изношењу разних новости и обавештења која су ученицима потребна.

Поред овога у Огледној школи покушали смо да издајемо и један *ђачки лист*, на коме би сарађивали ученици

свих одељења. Био је прикупљен материјал и одабрано све што је потребно за први број, али услед материјалних прилика није могао бити издан. Наредних година покушаћемо да издајемо овај лист и да на тај начин задовољимо једну врло важну ученичку потребу.

Напомињемо да су ученици ове школе масу својих радова штампали у разним дечјим листовима и часописима.

Школски излети

Школским излетима у овој школи поклоњена је врло велика пажња, јер они служе образовању и васпитању ученика. Излете смо схватили као саставни део наставног рада. У погледу образовања излетима смо пружили могућност да покажемо ученицима извесне објекте и друштвене односе које они нису могли у школи и у своме месту да посматрају и тиме смо ширили круг њиховог сазнања. У васпитном погледу излетима смо били у могућности да код ученика истакнемо чвршће осећање дружељубља и солидарности и на тај начин смо то искористили за развијање осећања припадности заједници. Овоме је ишло у прилог и упознавање са друговима из других места. Даље излетима смо упознавали нашу отаџбину и будили љубав према домовини. Уопште излети у овој школи били су у ствари *сам метод рада*, јер су на излетима баш ученици долазили до сазнања и прикупљали материјал који је доцније обрађиван у школи.

Ученици ове школе вршили су велики број излета и по одељењима посебно или по неколико одељења заједно. Ученици су правили излете по самом Београду као и по самој околини његовој. Посећивали су паркове (Калемегдан, Топчидер, Кошутњак) разне фабрике и др. Затим су посећивали оближња села као што су: Миријево, Вишњица и др. То су били већином краћи излети. Поред ових приређивани су и дужи излети: до Смедерева, Тополе, и др. Често су били приређивани и забавни излети чија је сврха била да се с времена на време прекине једнолики школски живот и да се ученици разведре и провеселе у слободној природи. У неколико махова ове забавне излете смо употребили и за извођење међуразредних и међушколских смотри. Понекад ученици ове школе одлазили су и посећивали ученике сеоских школа и обратно ученици сеоских школа посећивали су ученике ове школе.

Припрема око извођења излета увек је препуштена ученицима и ученици су се овоме толико извежбали да су готово све могли да предвиде оно што је било потребно. Учитељ је узимао учешћа само тада када је видео да се нешто случајно пропустило.

Сматрамо да неће бити на одмет ако од многобројних примера ове врсте поменемо овде један да су ученици II и III разреда сами донели одлуку да посете Опленца. Све што је било потребно за овај излет ученици су сами припремили. Наставници су само водили бригу око превоза до Опленца. Од ученика-ца III разреда потекла је

Ученици Огледне школе са својим наставницима пред Смедеревским градом — приликом излета.

иницијатива да се на гробу Краља Мученика одржи говор. Ученице су одмах на часу скицирале говор који је требало тамо одржати. Кад су ови задаци били готови, ђаци су сами одредили једну ученицу да прочита свој говор, што је она и учинила кад су посетили Опленца. Затим су се саме ученице постарале и начиниле венац од природног цвећа, који је стављен на гроб покојног Краља.

Говор који је ученица сама саставила на часу гласи:

„Наш мили Краљу!

Волео Си љубав и слогу, међу свим народима, али Ти душман не даде, да испуниш оно што Ти је срце желело.

Ах, мили Краљу! Што Те душман уби, те целу Југославију у црно зави и Твоју младу нејаку децу, и нашу добру Краљицу Марију.

После Твоје жалосне смрти, ти остави на престо Твога младог Сина Краља Петра II.

У аманет оставио Си целом Југословенском народу „Чувајте Југославију!“. А ми мали, заклињемо се, да ћемо чувати Југославију, и Твога Сина Краља Петра II, и сећати се, Твога добра.

За све што си нам учинио, ми Ти заједнички кличемо: Слава Ти и хвала Краљу мучениче!

На Твој гроб, полагамо сви сложено овај венац, и заклињемо се, да ћемо чувати Југославију и бити верни Твом Сину Краљу Петру II.“

Милица Ријевац

Ученици-це Огледне школе на Опленцу са венцем који су положили на гроб Краља Мученика. — Наставници г. Поповић Војислав, г-ца Радосављевић Живка, г. Јанковић Бранислав и г-ђа Симић Петрија.

Уопште у Огледној школи излетима је придаван врло велики значај и велики део наставног материјала обрађиван је баш на самим излетима.

Обрада градива појединих наставних предмета у Огледној школи

У овој школи су били заступљени сви наставни предмети и ниједан није био занемарен. Сваком наставном предмету посвећено је довољно пажње, наиме онолико, колико је било потребно за успешно остварење постављеног задатка народне школе. Истина, наставно градиво је с времена на време према указаној потреби и према могућности обрађивано и у виду комплекса. Приликом обраде појединих комплекса увек се водило рачуна о свима наставним предметима и ништа није занемарено, нити изостављено, нити је пак што учињено, што би ишло на уштрб наставе и васпитања. Кадгод се обрађивало наставно градиво у виду комплекса, оно је увек чинило извесну целину и није могла да се види уобичајена подвојеност појединих наставних предмета, али увек су том приликом на једној истој наставној грађи обрађивани сви наставни предмети.

И поред тога што смо раније поменули извесне фазе рада — радно наставне ступњеве, сматрамо овде за потребно да напоменемо да не треба то схватити тако, да се апсолутно свака методска јединица, ма каква она била, мора по њима обрадити, без икаквог отступања. Када бисмо тако радили, онда би рад био по извесном шаблону и ми би смо запали у исту грешку у коју је био запао и Хербарт са својим формалним ступњевима. Не желимо укалупљивање и шаблонски рад, већ тражимо слободу у раду. Ради тога наставници се могу у раду придржавити радно наставних ступњева, али зато морају имати на уму да обрада зависи од природе градива саме методске јединице. Предавање односно обрада градива мора се подешавати према дејој природи и природи градива методске јединице која се обрађује.

Почетак планског обучавања

Како је промена начина живота и рада тешка и за одрасле, акамоли за децу, то смо се свим силама трудили да у овој школи прелаз из породичног у уређени школски живот не буде нагао, већ постепен и природан. Потчињавање деце школском реду вршили смо лаганим увођењем у сам школски живот и поредак и то више *вежбањем и угледањем на старије другове*, него учитељевим поукама и заповестима о томе: што треба, што не треба и шта сме а шта не сме. Овим навикавањем на школски ред деца су

Игра у школском дворишту. Моменат очекивања пада лопте. — Наставник г. Радојевић Благоје.

долазила до сазнања о својим правима и дужностима, тј. у њима се постепено рађало правно осећање и свест о заједници.

Позната је већ ствар, да је општа карактеристика дечјег занимања у претшколско доба *игра*. Дете се игра непрекидно и неуморно. По признатој биолошкој теорији деца у игри развијају и оспособљавају своје органе за правилно функционисање. Уопште у игри се припрема основа за будући телесни и духовни развој детета. Игра је прва активност човека из које ниче доцније његова радна способност. Брижљива организација дечје игре у претшколско

добра ствар је дома и дечјег забавишта, али и школа, нарочито прве године, о њој мора водити рачуна. Из ових разлога у Огледној школи о игри се врло много водило рачуна, а нарочито у почетку испуњавала је врло велико време. Ова школа је прихватила дечји нагон за игром и трудила се да га задовољи претапајући игру постепено и не приметно у плански школски рад. У дечјим играма које су биле заступљене у овој школи нарочито смо истицали

Настава почетног читања у I разр. — Наставница г-ца Остојић Анђелија.

социјални моменат: (заједничке игре, гимнастичке игре, певање у хору и др.). Деца су се овде играла у једној заједници коју раније нису познавала. Играјући с много деце, дете је се навикавало на потчињавање закону реда, без чега нема заједнице, па ни његове игре у заједници. До овог увиђања деца долазила су врло брзо и без икаквих поука. Дечје игре у школи су биле више занимање него чиста забава, само што је ово занимање имало одређен циљ којим се смерало на решење неког одређеног задатка

(рад у пластилину, глини, песку, картону, рад с бојама дрвцима и др.). Наставници ове школе употребили су сву своју вештину, да се игре организују тако како ће оне једнога дана неприметно да се претворе у школски рад.

Народни језик

Овим предметом има се за циљ: да ђак добро разуме књижевни језик у говору и писму; да научи јасно и с разумевањем читати и писати; да научи правилно исказивати своје мисли усмено и писмено, да развија осећање и смисао за лепо и добро, да развија у ученику свест народном јединству и народни понос.

Вежбе у опажању, посматрању, мишљењу и говорењу. Како се свако сазнање црпи из искуства и састоји из два елемента, чулног и логичког, то су вежбе у опажању и посматрању у овој школи врло брижљиво неговане. Деца су преко чула добијала градиво и после исто логично уређивала и прерађивала. Ради овога су чула као добављачи сазнајног материјала за вршење ове улоге врло много вежбана. Материјал за вежбања у опажању деца су налазила у школи, као и ван ње, *нарочито за време излета*, који су врло често извођени. Уопште за посматрање се узимало све оно што окружује дете. Избор утисака за посматрање наставници су вршили с обзиром на интересовање ученика, разноликост квалитета и др. Посматрање је увек било намерно, пажљиво и с планом. Ради што потпунијег опажања, посматрани спољашњи утисци су врло много рашчлањавани. Деца су појединачне опажаје доводила у однос са раније стеченим знањем и тако је цела ова радња имала вредности за њихов духовни развитак. Учитељи су у овој школи нарочито обраћали пажњу *мисаоној разради опажаја*, јер је то у ствари најважнији део у процесу сазнавања. Они су се трудили да ученици сазнају и *уђу у метод уређивања сазнајног материјала*, тако да су могли и сами да га врше. Нарочито се водило рачуна да се ово планско посматрање не претвори у суха наименовања. Због тога су се учитељи трудили да сва вежбања у посматрању буду праћена живом унутрашњом активношћу ученика.

При свима вежбањима у опажању, посматрању и општењу с децом увек је обраћана пажња и њиховом усавршавању у говору. Деца су се вежбала у говору и приликом занимљивих прича и разних својих доживљаја. Дијалекат

дечји у прво доба поштован је, али учење нових речи увек се изводило у духу књижевног језика.

Све ствари које су деца у вези са овим вежбањима посматрала и о којима се разговарало, као и разне своје доживљаје из школе или ван ње, деца су на разне начине претстављала и изражавала: цртањем, илустровањем, моделовањем у иловачи и пластилину, изрезивањем и лепљењем шарених хартијица, ређањем зрнаца и др. драматизовањем итд.

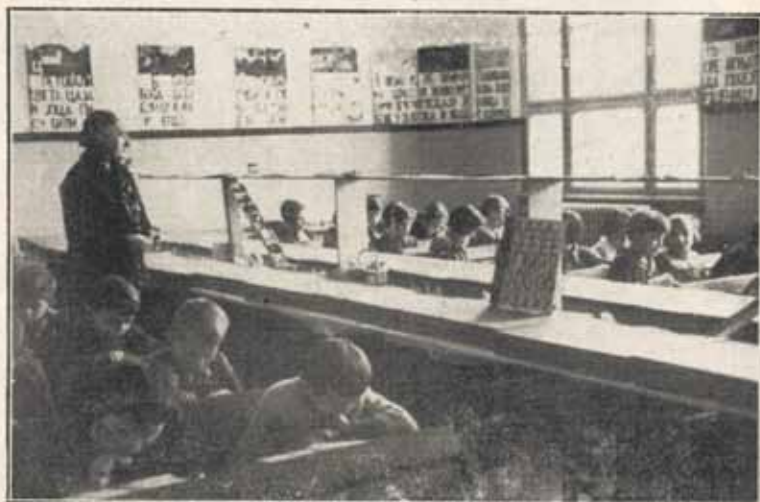
Ученици-це Огледне школе у пољу.

Настава почетног читања и писања

Овом наставом деца су упознавала елементе усменог и писменог говора: гласове, слова и др. и углавном савлађивала технику читања и писања. Иако је ова настава сама по себи доста апстрактна, у Огледној школи она за децу није претстављала никакву тешкоћу. Она је извођена лако и забавно — готово неосетно у игри. Наставници су се трудили да поред технике почетног читања и писања, деца увек и разумеју оно што читају и пишу.

Пре него што се прешло на право извођење ове наставе, вршена је извесна *припрема за почетно читање и писање*. Ова припрема се изводила у тесној вези са вежбањима у опажању, посматрању, говору и мишљењу, односно са стварном наставом. За време ове припреме активним учешћем ученика у раду објашњене су и употпуњене многе ствари, које су потребне за успешно извођење ове наставе.

Тако нпр. поред осталог деца су научила да праве разлику између ствари и животиња, биљака, лица; ствари и речи, појам о реченици итд. Затим су деца уочавала поједине гласове у природи и у људском говору. Даље *припрема за читање* састојала се и у анализирању речи у гласове и синтетизирању гласова у речи. Напомињемо да су ове радње веома потребне и корисне и оне су нам чиниле да деца у овој школи доцније при писању речи нису испуштала поједина слова. Како су ове радње веома досадне деци, то су оне вршене само с времена на време у вези са стварном наставом и ученичким доживљајима, тако да их деца нису

У учионици I разреда. — Наставница г-ца Остојић Анђелија.

ни осећала као неки притисак. За време ових радова нарочито је велика пажња обраћена *акту зглашавања*, јер од њега у великој мери зависи учење брзог, правилног и лаког читања.

Припрема за писање састојала се не у цртању усправних и косих линија без икакве везе са стварношћу, како је то било уобичајено у старој школи, већ у *грубом цртању* разних предмета из дечје околине, које су деца посматрала у школи или ван ње, као и у цртању и илустровању својих доживљаја прича — по сећању. Цртањем столица, кућа, штапова, животиња, биљака и др., деца су се неприметно — вежбала у повлачењу извесних црта по-

ребних за писање слова. При овом раду деца су вежбала не само покрете малих мишића — шаке и прстију, већ и покрете великих мишића — лакта и мишице. Ради овога деца су врло често цртала на великој табли, и тако покретала целу руку.

У овој школи смо одвојили учење читања од учења писања и ученици су прво учили читање, па онда писање. Ово смо радили због тога што је и експерименталним путем доказано да је акт читања лакши од акта писања. Тешкоћа при обуци вештине писања не долази отуда што

Ученица I р. прави слова ређањем зрнаца.

деца не познају облик слова, већ у томе што њихови мускули који се стављају при томе послу у покрет, нису довољно извежбани. Због тога припрема за писање у овој школи била је дужа но иначе и вештина писања није отпочињала пре него што су деца довољно извежбана у покретима потребних за писање слова. Поред овога познато је да су писана слова компликованија од штампаних и да су штампана слова за децу лакша од писаних.

Из наведених разлога деца су овој школи упознавала прво штампана слова и учила читање, па тек онда писана

слова. Учила су се најпре велика штампана па мала штампана. Кад су деца добро савладала акт шчитавања и технику читања на штампаним словима, онда су тек прелазила на писана слова и учила акт писања. Напомињемо да су деца акт писања унеколико изводила и помоћу штампаних слова и пре упознавања писаних слова и тиме су се она припремала за успешније извођење акта писања помоћу писаних слова. Ово зато, што је писање штампаних слова сасвим слично тзв. грубом цртању простих објеката.

Све радње у вези са овом наставом наставници су изводили на један веома лак, прост и занимљив начин. Слу-

Рад на школској словарици.

жили су се увек свима средствима која су им била на располагању. Обрада слова није вршена увек на један исти начин по једном шаблону или калупу, већ је у раду било разноврсности. Услед овога обрада појединих слова није била досадна и монотона, већ напротив веома интересантна. *Обрада једног слова увек се у нечему разликовала од обраде другог слова.* Ова слобода и разноликост у раду причињавала је ученицима велико задовољство, изазивала јаче интересовање и давала деци маха и потстрек за већу активност у раду. Обрада појединих гласова и

слова. Учила су се најпре велика штампана па мала штампана. Кад су деца добро савладала акт шчитавања и технику читања на штампаним словима, онда су тек прелазила на писана слова и учила акт писања. Напомињемо да су деца акт писања унеколико изводила и помоћу штампаних слова и пре упознавања писаних слова и тиме су се она припремала за успешније извођење акта писања помоћу писаних слова. Ово зато, што је писање штампаних слова сасвим слично тзв. грубом цртању простих објеката.

Све радње у вези са овом наставом наставници су изводили на један веома лак, прост и занимљив начин. Слу-

Рад на школској словарици.

жили су се увек свима средствима која су им била на расположењу. Обрада слова није вршена увек на један исти начин по једном шаблону или калупу, већ је у раду било разноврсности. Услед овога обрада појединих слова није била досадна и монотона, већ напротив веома интересантна. *Обрада једног слова увек се у нечему разликовала од обраде другог слова.* Ова слобода и разноликост у раду причињавала је ученицима велико задовољство, изазивала јаче интересовање и давала деци маха и потстрек за већу активност у раду. Обрада појединих гласова и

изведе без буквара. Употребом буквара као наставног средства, деца често пута и без наше воље науче садржину напамет и због тога се и не труде да још при самом изучавању слова савладају технику читања, а учитељ ово не може лако да примети или случајно не обрати пажњу. Поводом овога, честа је појава, доцније кад се пређе на читанчицу или коју другу књигу да деца при читању много греше. Ради овога ми смо у овој школи радили без буквара и деца су, нарочито у првом времену, сама израђивала буквар. Она су у својим цртанкама или писанкама цртала слова или писала речи и реченице на најразноврснији начин. Овом приликом деца су састављала реченице и ако још нису сва слова научила. Ако извесну реч деца нису знала да напишу, онда су оно што је та реч означавала цртала или израђивала од пластилина, иловаче, шарених хартијица и др. Нпр. мама има чешаљ и огледало и лептир је леп, деца су претстављала овако :

При извођењу акта шчитавања у приличној мери служили смо се и *словарицама које су сама деца израђивала*. Ради овога деца су приликом обраде изрезивала поједина слова од хартије или их писала односно цртала на малим картончићима и стављала у једну кутију, у којој је било онолико преграда колико има слова. Слова у кутији по преградама поређана су као и слова у штампарији. Свако дете имало је по једну овакву словарицу, коју је потпуно само израдило. Кад је требало да се састави која реч, онда су деца из ових кутија, односно словарица узимала потребна слова и ређала. Поред овога ученици су се служили и словима изрезаних од дрвета. Како је овај посао изрезивања слова од дрвета доста тежак и превазилази снагу ученика првог разреда, то су исти изводили ученици трећег и четвртог разреда. На овај начин старији ученици су помагали млађе, а било је пуно случајева у којима су и млађи ученици по-

магали старијим. — За тим су ученици доцније писали поједине речи на листићима и из њих више у игри састављали разноврсне реченице итд. При овом почетном читању увек се водило рачуна да деца и разумеју оно што читају. Када су деца прешла сва штампана слова и унеколико савладала технику читања, онда су прелазила на учење писања — писаних слова.

Из разлога који су горе цитирани, у овој школи смо радили без буквара, а деца су од обрађеног материјала сама израђивала буквар. Ови дечји буквари су веома интересантни и показују верну слику извођења наставе почетног читања

Ученице I разр. састављају реченице помоћу слова, која су саме начиниле.
— Одељење г-це Остојић Анђелије.

и писања, као и слику рада уопште у току прве године учења, пуну разноврсних цртежа и првих покушаја писања и др. Уопште речено, без буквара се може радити са успехом. Иако се нисмо служили букваром, не треба мислити да смо апсолутни противници употребе буквара у школи. Наше је мишљење да ако који од наставника мисли да употреби буквар, да га да ученицима у руке тек онда, пошто потпуно савладају технику читања, а никако пре. Према томе, ако се хоће да буквар нимало не шкоди почетној настави, може се унети у школу тек у другом полгођу. Истина морамо признати, да је буквар једна веома пријатна и занимљива књига за ученике и у њој ученици могу да нађу

доста ствари, које ће их покренути на размишљање и већу активност, разуме се, ако то буде умео учитељ вешто да изведе.

Као што смо већ навели, ми смо у току ове године у овој школи одвојили учење читања од учења писања и обрађивали смо прво штампана слова, па потом писана и имали смо успеха. Овакав рад је и са гледишта психопедагошке науке потпуно оправдан. Поред овога намерни смо да покушамо рад и обрнуто: прво са писаним словима, па потом са штампаним и комбинацијом једних и других, па ће

Ученица пише себи буквар.

мо упоредити и пронаћи који је најподеснији пут за извођење наставе почетног читања и писања код нас.

Овде напомињемо да смо у извесним одељењима Огледне школе покушали да деца почну учење *вештине писања на потпуно чистој хартији — без икаквих помоћних линија*; док су у неким одељењима деца писала у линијама, као што се то обично и до сада радило. И једна и друга деца, и она која су писала на хартији са линијама као и она која су писала на хартији без линија, постигла су успех. Наше је мишљење, уколико смо могли да запазимо посматра-

јући рад у овим одељењима у којима се један исти посао различито изводио, да деца треба да почну учење вештине писања у линијама, а доцније оспособити децу да пишу на хартији са једном линијом, као и на потпуно чистој хартији без икаквих линија. Приметили смо да су деца из одељења у коме се у почетку писало по линијама веома лепо писала, док напротив деца из другог одељења су прилично ружно писала. Истина, морамо напоменути да је било деце и из одељења у коме се писало без икаквих помоћних линија, која су врло лепо писала. Има више разлога који

Први покушај слободног писменог изражавања ученице I разреда. — Цртеж допуњује писмено излагање. — Писање на хартији без линија.
(Одељење г-ђе Драгојевић Даринке).

иду у прилог томе да деца треба да почну прво учење писања у линијама. Кад деца пишу у линијама она само мисле на облик слова, а не и на правац, те им је према томе лакше за писање. Међутим, кад деца пишу на хартији без линија, она осећају много већу тешкоћу при раду, јер мисле и на облик слова као и на правац, да не би писала горе или доле, односно укосо. И оваквим радом може да се постигне успех, само је то врло тешко за децу. Боље је да деца науче најпре да правилно и лепо пишу поједина слова, ма-

кар и у линијама, па после вршити сва друга вежбања. Оправдано је да у сваком раду буде поступности и да деца послове врше са што мање тешкоћа. *Све тешкоће с којима ученици морају да се боре у школи, треба временски да се одвоје и да се савладају у два маха, а понекад и у више махова.* Ради овога смо у Огледној школи одвојили учење читања, а и ради овога прво писање у линијама треба да претходи писању на чистој хартији — без икаквих помоћних линија. — Сматрамо да је довољно овде да наведемо само један прост пример од многобројних других, који ће нам у јачој мери потврдити наводе. На пример ако дете треба да пренесе неки терет од 10 кгр., разумљиво је, да ће бити много лакше, ако тај терет пренесе у два маха по 5 кгр., него одједном. А ово утолико пре важи код сложених душевних појава где треба да се пажња цепа на више психичких процеса. Увек је овде у питању трошење психофизичке енергије на један садржај или на више њих, од чега зависи успех посла.

Читаначко градиво. Грађу за читање у Огледној школи чиниле су приповетке и песмице из децејег живота, затим већи и мањи састави народне и уметничке књижевности, као и згодни чланци националне, историске и земљописне садржине. У великој мери били су заступљени разноврсни чланци о природи, људској радљивости и друштвеном уређењу и животу уопште. Поред овога читане су и народне песме, народне и уметничке загонетке, пословице итд. Целокупна ова грађа налазила се у читанкама, разним децим листовима, часописима, књигама, новинама и др. Уопште деца су налазила материјал за читање у свима књигама *разредних и опште ђачких и наставничких књижица*, као и у књигама до којих су сама деца могла да дођу, помоћу својих родитеља, рођака и другова ван школе. Природно је да се при избору грађе за читање увек водило рачуна о потреби, интересовању и узрасту ученика. Никада ученицима није дато да читају нешто што је премашало њихове снаге, или што она нису могла да схвате.

Обрада чланака вршена је на неколико начина. Ученицима млађих разреда наставник је претходно унеколико речи, некад краће, а некад опширније, излагао садржину чланка, па су затим деца одмах читала. У другом, трећем и четвртном разреду, деца су с једним малим наговештајем о садржини чланка од стране наставника, или без икаквог наго-

вештаја, одмах приступала читању. Понекад је било заступљено гласно читање (вршено је на глас), тј. један ученик је читао, а други су пазили и слушали. При читању су се мењали и после читања препричавана је садржина прочитаног чланка. У другим случајевима, што је у овој школи врло често практиковано, ученици су до садржине чланка долазили тзв. *тихим читањем, у себи (немим читањем)*. При овом начину рада сваки је ученик читао у себи и на тај начин сазнавао садржину чланка. После овога вршено је препричавање прочитаног, а потом је било и читање на глас. Обрадом чланака на различите начине навикавали смо

Илустрована прича.

ученике да сазнају извесне ствари на исти начин како се то врши и у обичном животу. Сматрамо да је овакав рад потпуно оправдан и да се не би имало шта приговорити. Људи у обичном животу сазнају поједине ствари или преко слуха — слушањем, кад им неко нешто саопштава или прича, или чистим читањем, било на глас или у себи, нпр. читање књига, новина, писама и др.

При обради чланака служили смо се свима средствима, која су могла да се нађу у непосредној околини: стварним предметима, цртежима, сликама и др. Многе ствари су ученици сами набављали или израђивали. Ученици су увек активно учествовали у раду. О свему ономе што се читало, увек

се је расправљало и продубљивало, тако да ученицима ништа није остајало нејасно. Обрада чланака у овој школи никада није вршена потпуно одвојено од осталих ствари, које су обрађиване, већ увек у вези с њима. Читање о коме је овде реч, обично се надовезивало на наставну грађу појединих наставних предмета која се обрађивала у школи, или пак на ученичке доживљаје из школе или ван ње. Нарочито је било интересно везивање читања са излетима, које су ученици врло често приређивали. При читању се увек тражило да ученик разуме оно што чита, као и да чита течно и лепо. Сваки час био је у исто време и час механичког, логичког и естетског читања.

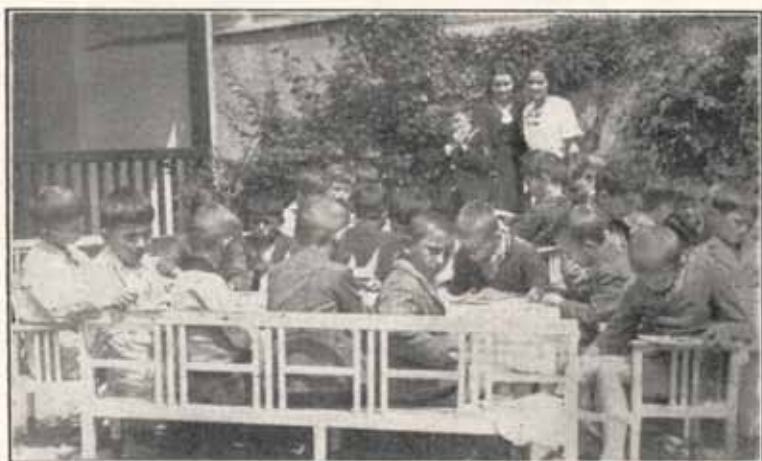

Ученици Огледне школе на дрвари.

Обично после обраде чланка, а понекад и за време саме обраде, ради што потпунијег схватања онога што се учило, тражило се од ученика да то илуструју или моделују и уопште претставе и изразе на ма какав било начин. *Илустровање* су деца вршила обичном оловком или оловкама у боји, или пак воденим бојама. Према својим способностима и приликама деца су илустровала поједине догађаје приказане у чланцима, у једној или у више слика (стриповима). У овим радовима деца су се лепо извежбала и било је врло лепих и успешних илустрација. Кад су деца илустровала догађај у једној слици, она су се трудила да прет-

ставе оно, што је најкарактеристичније. Из илустрација у којима је један догађај приказан у више слика, могло је да се види све оно што је потребно за разумевање и схватање истога. Поједини догађаји су врло лепо претстављени и изрезивањем и лепљењем шарених хартијица. Напомињемо да се моделовање, илустровање као и израда краћих и дужих писмених састава онога што се читало изводило веома различито. Уопште, ученици су при обради чланка употребљавали оно средство, које је било најзгодније да се што је могуће боље изрази оно што је прочитано.

Писмени састави. Писменим саставима у овој школи поклоњена је врло велика пажња. Наставници су се тру-

Ученици Огледне школе при раду у школском дворишту. — Одељење г-ђе Димитријевић Јелене.

дили да овом наставом *створе код ученика вољу за писменим изражавањима и да их оспособе да могу лепо и правилно и писменим путем да исказују своје мисли.* Нова савремена школа захтева да се писменост мора неговати много више, него до сада, јер за културног човека писање мора постати природно изражајно средство, исто онако као што је и говор. Овај захтев нове школе у Огледној школи потпуно је остварен.

Вежбању у писменим саставима обично је претходило усмено обрађивање материјала о коме је имало да се пише. У школи су деца врло радо причала о својим доживљајима код куће, на игралишту, улици, у школи итд. Поред

овога увек се водио разговор и о свему ономе што се посматрало било у школи или ван ње. Овај усмени разговор био је у неку руку припрема за писмено изражавање. У школи

Шуме

Лубне су наше шуме На
ше су шуме лубе разној дрвећа.
Урлина ипа шибља и жбуња.
Браслови су највећа дрвећа
Кроз шуму дурм дивља. Њима
дружа шумски млаг. Само ми
ловци загару стиграх

Михаил А. Ђокић
II р

Слободан писмени састав ученика II разреда са цртежом.
(Одељење г. Радојевића Благоја).

смо нарочито водили рачуна да деца на почешном ступињу не пишу о ономе што нису стварно доживела, или бар пре-

живела у опажању. Доцније смо допуштали да ученици пишу извесне ствари и по својој замисли.

Упуства и поуке за израду писмених састава ученици су добијали неосетно, поступно и увек на примерима. Све радње у вези с овим вршене су не само на часовима матерњег језика, већ и на часовима осталих предмета у тесној вези са материјалом који се обрађивао. Овај рад ученицима није био нимало досадан.

Вежбе у писменим саставима вршене су још од првог разреда. Први састави на овом ступњу састојале су се само од једне писмене речи, која је као израз претстављала цео сплет мисли. Ускоро су се писмени састави састојали из две речи, а затим из једне целе реченице. При крају прве године деца су већ била у стању да и са неколико реченица нешто опишу. У првом полгођу другог разреда деца су писала уз помоћ учитеља, а у другом полгођу и без његове помоћи. У једном одељењу другог разреда деца су одмах почела да пишу потпуно самостално писмене саставе. Иако су ова деца у почетку у писменим саставима имала више грешака од својих другова осталих одељења, ипак су за врло кратко време постигла завидан успех. У трећем и четвртном разреду деца су радила *потпуно слободно* и самостално писмене саставе. У овим радовима ученици су се *међусобно потпомагали и допуњавали*, тако да је учитељ веома ретко имао потребе да притекне у помоћ ученицима. Деца су се у овим вежбањима толико усавршила, да су радила врло лепе писмене радове.

За писмене радове узимане су веома разноврсне теме. Понекад сви су ученици добијали за обраду једну исту тему. Да би се изишло у сусрет разним интересима и даровитости деце, у извесним случајевима *ученицима је пружана могућност да врше слободан избор тема за писмене саставе*. Уопште, теме су биле различите. Ученици су описивали биљке животиње, поједине пределе и др. Нарочито су били интересантни и у великој мери заступљени писмени састави *о доживљајима ученичким из школе или ван ње*. Описивани су како посебни тако исто и заједнички доживљаји. Затим су ученици правили писмене саставе и о свима излетима које су приређивали. Понекад је ученицима дата и слика на којој је био претстављен неки догађај или ма шта друго с тим да опишу оно што виде. Затим су прављени писмени извештаји, реферати и др. *Писмени са-*

стави су готово увек били праћени и разним цртежима, који су се односили на оно о чему се писало. Писани редови груписани су по предметима или по областима на које су се односили.

Viteški Kralj Aleksandar I
Ujedinitelj.

Viteški Kralj Aleksandar I rođen se na Cetinju 17. III 1888 god. On je sin Kralja Petra I i Kneginje Zorke. Kad je Srbija ratovala s Turskom 1912 god Kralj Aleksandar bio je Komandant najveće armije.

1914 god za vreme Svetskog rata Kralj Aleksandar I upravljao je zemljom u ime njegovog oca Kralja Petra i pokorio je Austro-Ugarsku vojsku.

Puog decembra 1918 god za vreme vlade ujedinili su se Srbi, Hrvati i Slovenci.

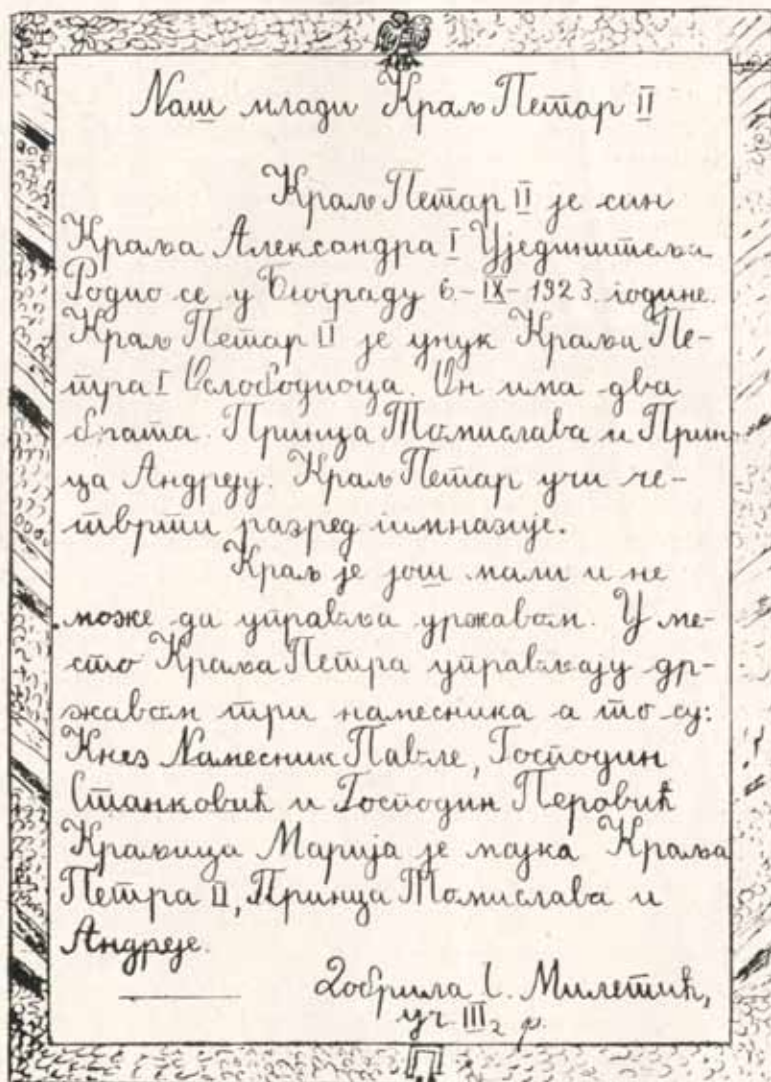
Kralj Aleksandar I poginuo je u Marselju devetog oktobra 1934 god od jedne kugle u čije ruke.

Olivera V Golocovac
uc III. razr

Слободан писмени састав ученице III разреда. — Из одељења г-це Радосављевић Живке.

Писмени састави нису неговани само на часовима народног језика, већ и на часовима осталих наставних предмета. Познато је да сваки наставни предмет има своје мање или више нарочите форме писменог претстављања и

наставници су се трудили да се и у њима ученици вежбају у довољној мери. О свему су се правили краћи или опширнији писмени састави. Нарочито писање извода било је заступљено много.

Слободан писмени састав ученице III р.

У Огледној школи су биле заступљене све форме и врсте писменог претстављања, од преписивања и диктата, па до потпуно слободних и самосталних писмених састава.

Поред овога било је заступљено и неколико посебних форми писменог претстављања из практичног живота, као што су: писање писама, пријава, молби, испуњавање разних формулара, рачуна, признаница итд.

Преглед писмених радова вршен је тако, да су од тога ученици имали користи, а никако штете. Нарочито у почетним радовима ученицима нису стављане веће замерке, из бојазни да не изгубе поверење у своју властиту снагу и да не омрзну писмено изражавање. Поправку писмених радова према потреби вршили су *некад наставници, а некад и сами ученици*, појединачно или цео разред. Ученици су оспособљавани да и сами себи врше коректуру. Често пута су ученици мењали своје писмене задатке, читали их и по прочитању доносили суд о њима. Уопште предузимане су све мере да се ученици оспособе у писменом изражавању. У писменим радњама школа је постигла завидан резултат.

Декламације. Изучавање декламација у Огледној школи такође је било заступљено. Наставници су нарочито водили рачуна да сувишним учењем песама напамет не преоптерећују децје памћење. Ради овога наставници су у овој врсти рада били веома обазриви и ову наставу изводили онолико колико је то било потребно с обзиром на крајњу сврху наставе и васпитања.

Овом наставом деца су се оспособљавала да уз разумевање садржине лепо и правилно и са потребним нагласком искажу ондносно изрецитују садржину неке песмице. При избору песама за декламовање увек се је водило рачуна о узрасту ученика. Садржина одабраних песама увек је имала везе са наставом. Песмице за декламовање биле су већином из децјег живота. Поред овога узимане су и поједине народне као и уметничке песмице.

Увођење ученика у садржину песме вршено је или непосредно пре самог рецитовања, или на посебним часовима, у вези са осталом наставом. Нарочито се водило рачуна да ученици осете мелодију и ритам као и сву лепоту нашег језика и тиме се будила естетичка осећања. Ради овога су наставници или поједини бољи ученици увек примерима показивали како треба лепо и правилно рецитовати. Кадгод је било потребно декламовање је било праћено извесним покретима који су унеколико доприносили бољем разумевању и изражавању садржине. Деца су ово радила са највећим задовољством.

Драматско претстављање. У овој школи врло је много неговано и драматско претстављање. Овај рад односио се како на оне комаде који су већ били драматизовани, тако и на оно градиво које није било драматизовано. Драматизовањем деца су усавршавала свој језик и добијала прилике да градиво дубље и потпуније схвате. У школи су ученици обично драматизовали бајке, приче, гатке, као и друге ствари из појединих наставних предмета које су за ову сврху подесне. Избор градива за драматизовање обично је вршио учитељ са ученицима, али је било случајева да су и сами ученици бирали подесно градиво. Обично прва веж-

Вежбе венчићима изводе ученице I разреда.

бања у драматизовању ученици су вршили уз помоћ учитељеву, а доцније су све ученици потпуно сами изводили. У почетку при драматизовању узимали су учешће само слободнији ученици, а тек доцније узимају учешће и они који су невешти или плашљиви. Приметили смо да се само вежбњем деца оспособљавају у овоме. При извођењу појединих радњи ученици су често пута сами себе критиковали и изналазили празнине и недостатке и у поновљеном случају су побољшавали игру.

У многим одељењима ове школе драматизовање је са успехом извођено и ученици су се толико оспособили да су могли потпуно сами без помоћи наставника да драмати-

зују неки догађај. Обично су бирали вођу с којим су се договарали како да посао заједнички изведу. У више махова ученици су својим драматизацијама приређивали у школској дворани читаве приредбе (концерте), које су и одрасли, а не само деца, са највећим задовољством посматрали и слушали.

Мој државни расисао

Овај расисао ми је био познатији јер сам први пут написао Београд. Над сам написао први разред стипендијом само у овој школу.

Ово Београ ми се необично дојало. Она је била у једној поштом и ступила је извесној поштом. Београ ми је у једној да државни штићу и ступила у једној поштом. Београ ми је у једној да државни штићу и ступила у једној поштом. Београ ми је у једној да државни штићу и ступила у једној поштом.

Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу.

Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу. Београ је државни штићу и државни штићу.

Писмени састав ученице IV разреда.

Поуке о језику. Граматику у овој школи нисмо обрађивали као чисту науку, већ више практично колико да помогне писмене саставе. Граматичко знање ученици су

добијали на штиву из читанке и других књига, или при живом разговору и то увек индуктивним путем: од примера правилу. И овде смо ради јаснијег хватања извесних ствари употребљавали разна наставна средства и стављали у игру ђачки активитет. Ова настава ученицима није била досадна и она се увек наслањала на градиво других наставних предмета и пружана је ученицима онда кад је било најподесније.

Историја

Настава историје у Огледној школи добила је своје право место. Овим предметом имали смо за циљ да упознамо ученике са прошлошћу Југословенског народа и да га васпитамо у националном духу. Трудили смо се да код ученика што је могуће више развијемо и пробудимо национална осећања. Ученици су наставом овог предмета текли знање и стицали уверење да као појединци у свету не могу успевати и да је њихова срећа само у заједници, којој из сопствених интереса морају бити верни и одани. Износећи главне догађаје из прошлости нашег народа, ученици су поступно долазили до разумевања политичког и социјалног уређења наше народне и државне заједнице. Уопште историјска настава гајила је љубав према народу и домовини и давала потстрек и развијала смисао код ученика за велика, племенита и узвишена дела којим се подиже углед и понос нашег народа и која иду у прилог одржавања наше народне и државне заједнице.

Познато је већ да наставу из овог предмета, и ако је врло интересантна, деца доста тешко схватају. Тешкоће леже у самој природи наставног градива, јер историјско градиво није у довољној мери схватљиво за ученике основних школа. Временски односи између догађаја нису лако схватљиви за децу. Из тих разлога, у овој школи путем примене нових принципа, трудили смо се да што је могуће правилније изведемо овај посао и да поступно уведемо ученике у схватање временских односа и разумевање историјских догађаја. Нарочито се водило рачуна о томе, да ученици схвате и увиде *повезаност и узрочност међу историјским догађајима*,

Како су јасне претставе о времену и временским односима битна претпоставка за разумевања догађаја који се у историји проучавају, то су се наставници трудили да ученици до ових претстава дођу на што правилнији начин.

Деца која су обузета садашњицом, на један веома погодан начин долазила су до сазнања временског размака догађаја. Многобројни примери из свакидашњег живота давали су детету да оно назре и увиди да се све оно што се око њега збива, стално током времена мења на неки начин тј. да има своју историју. Тако су деца полазећи од свакидашње дечје стварности, проширујући њихово: „пре“ и „било једном некад“ у свест о временским односима, лагано улазила у изучавање народне историје. Према овоме прва искуства о временским односима везивана су за дечју личност, за живот у породици, школи, игри итд. Уопште приче о неком другом и прошлом свету, о дивовима и патуљцима,

На пристаништу. — У очекивању лађе ради путовања.

о вилама и осталом чаробном свету, као и искуства која су деца текла била су веома погодан материјал помоћу кога су деца могла да се пренесу из садашњице у разумевање прошлости. Правом изучавању историје у Огледној школи претходила је нарочита припрема у III разреду која се састајала у томе што су на часовима народног језика читане и причане легенде, скаске, приче, песме и др. Поред овога ова припрема је вршена и на часовима историје III р. где су изношене биографске слике појединих народних великана, како је то и програмом предвиђено. На овом припремном ступњу историске наставе наставници су се трудили да причање и описивање буде веома живописно које

је развијало машту ученицима и омогућавало да се ученици преносе у минута времена. Причање је било увек лако и разумљиво и ради веће интересантности било је проткано епизодама и анегдотама. У више махова излагање историјског градива било од стране ученика или учитеља, вршено је на извесном историјском месту пред неким историским спомеником. Оваква предавања су била веома интересантна и успех је био сигуран.

Ради већег успеха настава историје у IV р. у овој школи почињала је увек од видљиве завичајне стварности. Наиме, увек се полазило од уочљивих историских споменика које је завичај пружао ученицима, као што су: историске грађевине, историске зидине, археолошка налазишта, натписи, ношња, оруђа, затим народно предање, приче, песме и др. Посматрање ових историских споменика и излагање историских чињеница у присуству стварности изазивало је живо интересовање код ученика и потстицало их на питања: „Од куда је то“ и „Од када је то?“ На овај начин код ученика се развијао интерес за сазнањем историских догађаја. Наше је мишљење да је неколико оваквих вежбања и разматрања довољно да обезбеде успешну обраду градива историске наставе које је наставним програмом предвиђено.

При обради градива историске наставе полазило се или од историских споменика ако их је било у завичају, или пак од извесних других ствари које су обрађиване на часовима других предмета, или су посматране приликом разних излета с којих је могло лако да се пређе на излагање историских догађаја. *Жива реч* наставникова при излагању градива овог наставног предмета у Огледној школи добила је своје право место. Она је била употребљена и поред свих других помоћних средстава када је било потребно да се извесне ствари из историје расветле и употпуне, када је било потребно да се ученици придобију и одушеве, а нарочито онда када је било *потребно да се изазову осећања*. Кад год је било потребно наставници су у Огледној школи живо, пластично и са одушевљењем излагали историско градиво, јер само одушевљени наставници могу да изазову и одушевљене код својих ученика. Наставници су се трудили да све оно што се проучава у историји *постане у неку руку доживљај ученика*, јер се само на тај начин може покренути целокупна духовна активност њихова. У Огл. школи је било све подешено да градиво

буде предмет ученичке пажње и излагано је на два начина: непосредно пред видљивим сведочанством прошлости, или посредно предавањем и удубљивањем у текстове. Ради покретања целокупне духовне радљивости ученика употребљавала се кад год је било могуће оба ова начина.

Обрада градива историске наставе вршена је у Огледној школи не само живим и пластичним предавањем од стране наставника, већ и на један други начин који је давао могућност ученицима да потпуно манифестују своју активност и да својим сопственим снагама и властитим радом долазе до знања. Овај начин обраде састојао се у

Дечје позориште. — Ученици Огледне школе у народној ношњи.

томе: што су одређивани поједини ученици да реферишу о појединим историским догађајима. Овом приликом су у ствари ученици излагали историско градиво. Понекада су одређиване групе ученика или сви ученици једног одељења да проуче извесни историски догађај и да о томе усмено или писмено одређеног дана реферишу. У извесним случајевима ради детаљнијег проучавања ученици једног одељења делили су се у групе и проучавали поједине делове постављеног историског проблема. Кад је истакнут проблем, онда су поједини ученици или групе ученика, или сви ученици једног

одељења како је то било већ предвиђено, приступали тражењу путева, начина и средстава за решење постављеног историског проблема. Увек се водило рачуна о томе, да најпре сами ученици пронађу све оно што је потребно за решење постављеног проблема. Учитељ се мешао само онда, кад је видео да су ученици превидели извесне важне ствари које су потребне за проучавање историског догађаја.

Кад су ученици начинили план рада, онда су приступили раду. Ради решења извесног историског проблема ученици су се служили књигама ђачких разредних књижница, опште ђачке књижнице као и наставничком књижницом.

На Земунском мосту. — Одељење г-ђе Павловић Љубице.

Затим су се служили и књигама које су набавили од својих другова, родитеља и пријатеља. Треба имати на уму да је овде реч о књигама чија садржина не премаша снагу ученика. У недостатку других књига ученици су се служили и разним уџбеницима, јер ми морамо признати да још немамо тако zgodних историских читанки, које би у овом погледу могле потпуно да одговоре овом задатку. При овом самосталном раду ученици су користили све оно што је било потребно и што се могло искористити. Ученици су користили разне историске споменике и слике које су им биле при руци, као и разна предавања и разговоре које су водили у разреду или ван њега са родитељима и бли-

жим и даљим рођацима. Затим су прављени излети до историских места, археолошких налазишта, музеја и др. Нарочито су користили народно предање, народне приче и песме у којима се расправља неки историски догађај или нека важнија историска личност. При овом раду ученици су користили и збирке књига историске садржине којима школа располаже, као и специјалне збирке историског материјала, који се с времена на време у фрагментима појављује у појединим часописима, и листовима. Ове збирке употребљавају ученици са учитељима преко целе године. Овде ученици користе и збирке биографија и анегдота о великим људима, а по себи се разуме да је овај материјал веома примамљив и приступачан деци. Затим се служе и историским картама, које израђују врло често и сами на основу проученог материјала. Уопште деца при овом раду користе све оно што им је при руци.

Кад су ученици проучили све оно што им је било на расположењу, онда се одређеног дана вршио претрес и сређивање обрађеног материјала. Тога дана ученици су доносили у школу историске књиге, слике, оружје, ношњу и др. као и све оно што се могло донети у школу, а што је имало вези са проблемом који се проучава. На овај начин материјал који су поједини ученици користили у свом појединачном раду стављао се на увиђај ученицима целог разреда. Овај час је веома интересантан, јер је овде појединачан рад замењен заједничким радом и овде се у заједници претреса и сређује материјал до кога су појединци дошли служећи се разноврсним средствима. На овоме часу прво поједини одређени ученици усмено или писмено реферишу о ономе до чега су дошли својим сопственим радом. Други ученици који су се служили другим књигама и другим средствима проширују ове реферате или их у целости усвајају. Учитељ учествује само онда, кад треба нешто да допуни, или кад треба нешто да у јачој мери подвуче и истакне. На овим часовима често се пута чују веома интересантне ствари које се не чују иначе на часовима историје. Поред усмених реферата читају се и одломци из појединих књига, које су деца донела у школу. Затим се читају народне песме делимично или у целини, разуме се у којима се описује догађај који се проучава. Поред овога заједно с овим излагањем градива од стране ученика или учитеља, посматрају се и историске слике, старо оружје, ношња и др. карак-

треристичне ствари из доба у коме се десио догађај који се проучава. Кад се све ово сврши, онда се истакне оно што је главно и ученици саставе писмени састав о томе. Поред овога ученици су илустровали поједине историске догађаје, цртали оружје, народну ношњу, правили истор. карте, вршили разна израчунавања, правили разне прегледе итд. Затим су моделовали од иловаче и пластилина старо оружје као: топуз, копље, мач и др. Извесне историске догађаје ученици су драматизовали; разуме се ако је градиво било за ту сврху подесно. Уопште примењено је све што може да манифестује ученикову активност.

Напомињемо да су у Огледној школи *народне песме биле обилато заступљене при извођењу ове наставе*. Понекада се баш и од њих и са њима почињало проучавање појединих историских догађаја.

У овој школи нарочито смо гледали да *непотребним појединошћима не теретимо децје памћење*. Обраћали смо пажњу ономе што је најзначајније и што је битно и подвлачећи *врхове у историји* успели смо да код ученика развијемо основни поглед на укупност народне прошлости. С обзиром на наше прилике изузетна пажња је посвећена оним чињеницама народне историје, које су најреалније утицале на *уједињавање* појединих народних племена, пошто су дуг историски период провели политички разједињени и тако претрпели разне културне утицаје.

Уопште речено, у Огледној школи принцип рада је веома успешно примењен у историској настави. Овај начин рада био је ученицима веома драг и обрађено градиво је претворено у доживљавање.

Земљопис

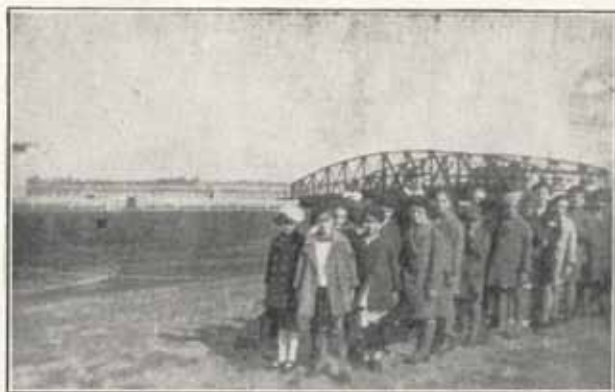
Циљ је земљописне наставе у народној школи упознавање отаџбине и развијање љубави према њој.

Настава овог предмета приказује земљу као место становања и деловања њених становника, а и као позорицу историјских догађаја. Поред овога она упознаје ученике са појавама и променама које се збивају на земљи. — Ова настава заједно са историјом и народним језиком развија осећања за народно и државно јединство.

Прве земљописне појмове у овој школи добијали су ученици још у првом и другом разреду у вези са стварном наставом. Увод за праву земљописну наставу, чије изучавање

почиње од трећег разреда, састојао се у детаљном проучавању завичаја. Ради овога ученици ове школе правили су излете по околини Београда и др. места и непосредно посматрали поједине географске објекте. Ученици су стварно посматрали планину, брдо, реку, обале, ушће, долину ливаду, саобраћајна средства, становнике и њихова занимања и многе друге карактеристичне ствари из области земљописа. Једино за објекте, који се нису могли директно посматрати због тога што их није било у непосредној околини и што су били врло удаљени, употребљавани су модели и слике.

По повратку са излета обично се најпре у школи водио разговор о свему ономе, што се посматрало, па се потом приступало изради рељефа посматраног предела у песку.

На обали Дунава, у близини Панчевачког моста.
Одељење г-це Радосављевић Живке.

Рељеф су израђивали сами ученици. Помоћ наставника била је ретко потребна. На рељефу су могла да се виде: брда, долине, реке и мостови на њима, путеви, насеља и др. Да би се рељефним приказивањем што успешније и што верније претставила и изразила слика дотичне области, ученици су употребљавали разне боје и друга средства која су имала на расположењу. Различитим средствима су претстављани разноврсни географски објекти. На пр. зеленом бојом су претстављане равнице, плавом — реке. Путеви су обележавани белом или којом другом бојом, обојеним концем, узаном пантљиком и др. Жељезнички путеви такође су претстављени концем, штаповима или дрвцима сличних же-

љезничкој прузи. Пошумљени предели су означени бојом, маховином, сунђерима и др. Мостови на рекама су израђивани од иловаче, пластилина, креде, дрвета и др. Уопште за сваки географски објекат, употребљивано је посебно средство, и посебан материјал за приказивање. У овом раду ученици су се веома извежбали и израђивали врло лепе рељефе. После овог приказивања ученици су правили скице и цртеже дотичне области.

При обради градива земљописне наставе, које ученици не могу директно да посматрају, у Огледној школи се углавном поступало овако: ученицима се на неколико дана

Израда рељефа из песка — IV разред. — Наставник г. Јанковић Бранислав.

раније, једним пригодним случајем, напомене изучавање неке нове области из земљописа. У више махова ученици су и сами одређивали дан, захтевали и изражавали жељу проучавања неке нове области. До одређеног дана ученици су много што шта сазнали из те области и прикупили разноврсан материјал било од својих родитеља, пријатеља, другова, као и из разних књига. Одређеног дана ученици су у школу доносили све оно што су могли да прикупе у вези са градивом које се проучава. Они су доносили књиге у којима је било описа појединих места, слике предела и друге карактеристичне предмете. Поред овога употребљен је и сав материјал којим је школа располагала, а који је имао

везе са методском јединицом која се обрађује. Целокупан материјал стављан је на увиђај свима ученицима. Обрада градива обично је почињала тиме, *што је учитељ заједно са ученицима израђивао у песку рељеф допичне области*. Ради јаснијег рељефног приказивања проучаване области ученици су употребљавали разне боје и друга средства, која смо мало пре поменули. Поред песка ученици су израђивали рељефе и од иловаче, пластилина, као и од куване хартије са туткалом. Нарочито препоручујемо израду рељефа од „папир-маше“ — куване хартије са туткалом. Овај материјал је веома јевтин — готово ништа не стаје, а могу ученици да

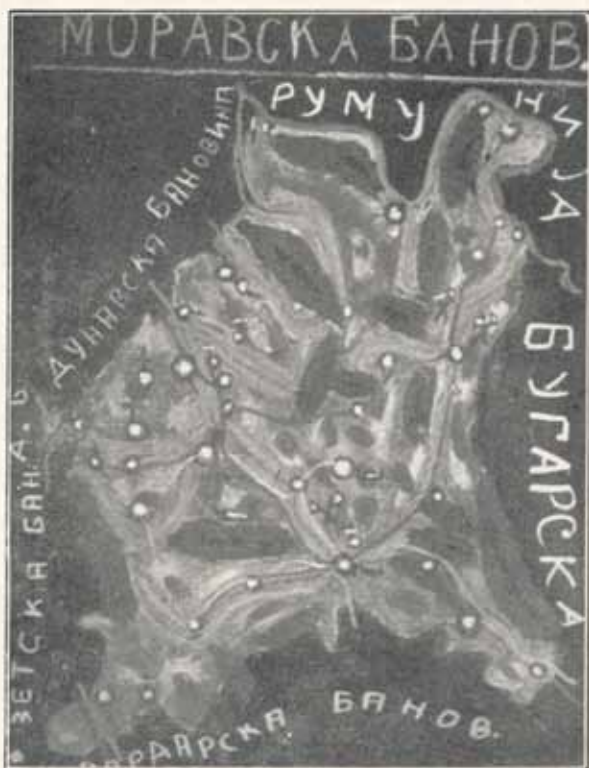
Рељефна карта Краљевине Југославије, израђено од пластилина.
Рад ученика IV разреда.

га припреме потпуно сами. (О припремању материјала за израду рељефних карата видети стр. 80). Док је смеша влажна потребно је тупим предметом начинити удубљења за реке. Кад се смеша након 2—3 дана осуши, врши се бојење рељефа и уносе се други подаци. Ове карте су врло лепе, лаке и могу дуго да трају.

Понекад у раду смо полазили и од готовог рељефа. Али смо приметили да су се ученици много више интересовали кад се рељеф стварао пред њима и кад су у овом раду активно учествовали.

За време израде рељефа у песку, односно обраде новог градива, ученици су посматрали разне слике и друге карактеристичне предмете те области и добијали разноврсна обавештења о свему ономе што их је интересовало и што треба да науче, било од стране ученика или пак од учитеља. Поред овога ученици су из разних књига читали карактеристичне описе те области. Готово редовно су поред посматрања за време рада приказиване слике појединих предела и др. на пројекционом апарату.

Када је градиво на овај начин углавном било и обрађено, онда се прелазило на израду географске карте. *Прве*

Земљописна карта израђена на црној хартији кредама у боји.

Групи рад ученика IV разреда.

карте су цртане на црној хартији (или шк. табли) кредама у боји. Ово су дивни радови и у свакој школи треба да се практикују. Посматрање ових карата пружа утисак стварног рељефа. На овим картама се вршио прелаз од рељефа са три димензије на површину од две димензије. После овога било је цртање обичних мапа или карата. У свима овим радовима ученици су увек активно учествовали. Поред овога ученици су правили још скице, прегледе, писмене саставе, израђивали карактеристичне предмете и др.

Општи наставни поступак за изучавање земљописне грађе у Огледној школи јесте *посматрање* и то у првом реду *непосредно чулно опажање*, омогућено многобројним излетима, које је ова школа приредила у току године. Једино ствари које нису могле бити директно опажене због удаљености, приказиване су помоћу модела и слика. У почетку је више преовлађивао рад у формирању рељефа, а доцније више у скицирању карата. Од рељефа као тродимензионалног приказа прелазило се поступно на површину као дводимензионални приказ,

Пољопривредна карта. — Слободан рад ученице IV разреда.

У овој школи радећи по новим принципима, ишло се на то, не да деца науче само прављење рељефа, већ да се *оспособе да читају карту, да је добро разумеју* и да се њома лако служе кад им устреба. Ради овога кад су ученици добро схватили претстављање на карти, употребљаван је и *обрнути радни поступак: ученицима се давала карта да из ње сачине рељеф.*

Сређивање материјала земљописне изставе у Огледној школи било је веома интересно. У појединим одељењима све оно што се односило на поједине пределе: карте, разне слике, исечци из новина, писмени састави, табеларни прегледи итд. било је прилепљено на један велики папир,

тако да се одмах могла да добија јасна слика дотичне области. У другим пак одељењима све је ово било сређено у виду албума. Уопште ученици су се трудили да за сваки крај наше домовине начине збирку слика и других карактеристичних ствари.

Дописивање ученика ове школе са ученицима других школа такође је у приличној мери потпомагало успешно извођење ове наставе. Из разних крајева наше земље ученици су слали овој школи карактеристичне предмете своје околине на поклон. Ови су употребљавани корисно при обради градива, ове наставе, а ученици ове школе слали су њима сличне ствари из Београда.

Настава земљописне наставе у овој школи била је у тесној вези са наставом историје, познавањем природе, народним језиком, рачуном, певањем, цртањем и др. Из области овог предмета врло се лако прелазило у област других предмета и обрнуто,

Обрадом градива овог предмета у смислу захтева нове школе ученици су имали јасне географске слике појединих наших крајева и потпуно су схватили узајамни однос који постоји између природних услова и економских и друштвених прилика.

Рачун с основима геометрије

Рачунска настава има за циљ да пружи ученицима путем очигледности и активности јасне претставе и појмове о количинама и бројевима, а геометријска да их оспособи да схвате предмете по облику и величини. Рачунска настава с геометријом тежи да оспособи ученике за поуздано и лако решавање практичних рачунских задатака. Према томе рачунска настава с геометријском развија логично мишљење, осећање тачности и правилности.

Поред систематске рачунске наставе у прелажењу бројева, која држећи се принципа од лакшега тежему, од простијега сложене, није допуштала никакве скокове, и у којој се није предузимало никакво множење и дељење, док те бројеве није ученик прешао као сабирање и одузимање, у извесним одељењима Огледне школе покушали смо да заведемо тзв. слободну рачунску наставу, која даје већу слободу рада у овој настави. Полазећи од претпоставке да деца ипак доносе извесна рачунска знања, па ма како су та знања мањкава и оскудна почињали смо рачунску наставу

ствирним задацима не почињући од броја 1, већ од већег броја, нпр. да се поделе 4 јабуке, 6 ораха итд. на двојицу, тројицу итд. У оваквим задацима који су претстављали извесне догађаје живота ученици су веома лако и живо учествовали у раду и утиске дуже задржавали у свести. Приметили смо да је у одељењима у којима је била заведена слободна рачунска настава, прекоредно прелажење бројева изазивало код ученика више интереса и воље за рад, а и давало могућности разумевања рачунских догађаја и задатака. Појам о количинама и бројевима на овакав начин деца су добијала много лакше, пријатније и упечатљивије, јер је све долазило

У радњи штофова. Деца упознавају квалитет и цене штофова. Наставница г-ца Радосављевић Живка.

у догађајима и доживљајима, за шта дечја душа има интереса. За безначајне и мртве ствари дечја души нема интереса. Деца су често пута за време излета, а и у школи посматрала разне ствари (овце на ливади, птице на дрвету и у лету, рибе, воће и др.) и са њима одмах вршила разна рачунања. Уопште у свима доживљајима било у школи и ван ње ученици су вршили разна сабирања, одузимања, множења и дељења на један веома прост, лак и забаван начин. Нарочито су интересантна рачунања вршена у виду куповине и продаје, о чему ћемо доцније опширније говорити. Слободна рачунска настава учинила је да ученици нису морали да мисле у прелажењу бројева (на пр. 2, 3, 4) и да пате од досаде услед таквог рада као код систематске рачунске наставе.

Покушај рада са слободном рачунском наставом у Огледној школи потпуно је успео. Ученици су без досаде и на веома занимљив начин савладали потребно градиво рачунске наставе. Сматрамо овде за потребно да напоменемо: сви учитељи који буду покушали у својим одељењима, поред систематске рачунске наставе, да заведу и слободну рачунску наставу треба да буду веома опрезни и да не праве сувише велике скокове, нарочито у прекоредном прелажењу бројева. Увек треба водити рачуна о узрасту ученика и никада им не давати задатке који премашају снагу њихову. Уколико се ученици буду више развијали и оспособљавали за радове

Рачунање у виду куповине и продаје. — Одељење г-це Радосављевић Живке.

ове врсте, утолико им постепено треба давати сложеније и компликованије рачунске односе. Ако се о овоме не буде водило рачуна, унапред смо уверени да у раду неће бити успеха и да ће сама настава бити веома досадна.

У Огледној школи било је поглавито заступљено предметно рачунање. Појмовно рачунање, тј. рачунање са чистим бројевима играло је споредну улогу и само је изузетно употребљавано. Ово је учињено с тога што се у стварном животу уопште готово не наилази на чисте бројеве, већ се увек ради с предметним рачунањем. И тамо где се мисли да се ради са појмовним рачунањем, не ради се, већ се увек оперише са чулним и стварним рачунањем, односно

предметним рачунањем. Нпр. са динарима, комадима, килограмима, метрима, литрима и др. Деца су у овој школи не у досадном механизирању чистих бројева, већ у стварним поступцима учила, појимала и схватала бројне односе.

Предметним рачунањем излазили смо у сустрет како *слабим* тако и даровитим ученицима. Нарочито ове друге су занимали логички рачунски односи и ситуације. Њихова даровитост налазила је примене и у самим рачунским поступцима, јер су рачунски задаци решавани на разноврсне начине.

За чулно предочавање бројева и њихових односа у овој школи ученици су употребљавали разна играчка сред-

Практично упознавање мере за течност. — Одељење
г-це Радосављевић Живке.

ства као што су: дрвца, зрнца, куглице, кругови, коцкице, шарени папирићи и др. што се могло наћи у околини. Помоћу ових средстава ученици су на играчки начин постигали механичност у бројним количинама и предочавали бројеве и њихове односе примицањем, уређивањем, додавањем и одузимањем и на тај начин правили разне бројне групе.

У овој школи увек су давани стварни задаци из најразноврснијих животних области, који су ученици решавали живо и лако и са интересовањем. *Прва вежбања у бројевима и уопште* рачунање изводили смо у дечјим играма и причама које прикивају пажњу за бројне односе. Трудили смо се да рачунска настава има *што могуће више наслона*

на *завичајну наставу*. Ради тога су ученици посећивали пијацу, трговачке радње, правили излете до појединих села и посматрали сељака при разним занимањима и унеколико и сами узимали учешћа у томе животу. Посматрањем ове стварности ученицима се дала могућност израчунавања рачунских задатака пуних правога живота. Ученици су израчунавали задатке из области трговине, занатства, земљорадње, сточарства и свега онога што су посматрали. Поред овога ученици су скупљали трамвајске, аутобуске и железничке карте и помоћу њих вршили разна израчунавања из области путовања и саобраћаја. Затим су ученици

На угљари. — Наставница г-ђа Драгојевић Даринка.

у реду вожње налазили грађу за разноврсна израчунавања итд.

Ученици су у самим догађајима, живота, куповини и продаји, решавали поједине задатке. Нарочито рачунање у виду куповине и продаје, које је с времена на време вршено у школи, било је веома занимљиво и ученици су активно учествовали. У ову сврху ученици су од иловаче и др. правили разне облике и завијали у хартијце у виду разноврсних бонбона и чоколада, или у виду мањих пакетића путера и др. Све су ово у једном углу ученици поређали у нарочите за ту сврху начињене рафове. Тако су ученици изчинили неку врсту радње-дућана. Кад је све било сређено и одређене цене појединим артиклима, онда су одређивани продавци и купци и новцем начињеним од хартије присту-

пало се куповини односно продаји. Овом приликом су сви ученици учествовали у раду и вршили разна израчунавања и корегирали продавце или купце у случају да погреше у рачунању. Понекада су купци давали продавцу веће новчанице (педесетице, стотинарке) него што стаје купљена роба“ и на тај начин вежбали су се у враћању кусура. Напомињемо да овде нису изостали мерења робе на теразијама и др. *У овом раду ученици су редом узимали учешће и мењали своје улоге.* Куповину и продају ученици су потпуно сами изводили. Приметили смо да је овај посао био веома интересантан како за ученике I и II р., тако исто и за ученике III и IV разреда. Ова куповина и продаја према околини у којој се школа налази може да се врши разним стварима (воћем, житом и др.). Поред чистог рачунања овом приликом се ученици вежбају у руковању новцем као и мерама за тежину, дужину, течност и др. Напомињемо да у овој раду не треба претеривати, већ практиковати и друге начине израчунавања.

У овој школи *поред учитеља и ученици су се вежбали у постављању рачунских задатака.* Овој ствари обраћена је била врло велика пажња још од I разреда и ученици су се према својој узрасту оспособили да постављају природне рачунске задатке који у свему одговарају стварности. Ово смо вршили стога, што у обичном животу није довољно само да се зна израчунавање постављеног задатка, већ је потребно у много случајева да се зна задатак истаћи и поставити. У појединим одељењима ученици су се толико извежбали, да су били прави мајстори у проналажењу и постављању задатка.

Да би ученици могли сами да састављају задатке, они су упућивани у животне односе. Деца су путем властитог посматрања, распитивањем од старијих и скупљањем материјала из новина, дневника, извештаја и др. добијала материјал за постављање задатака.

Рачунске задатке кад год је било могуће ученици су првенствено конкретно решавали помоћу самих ствари на које су се односили, а кад то није било могуће, онда помоћу очигледних средстава. Доцније када су се ученици усавршили, стварни задаци су решавани без очигледних средстава. У случајевима кад смо били приметили да поједине ствари поједини ученици нису потпуно савладали, обраћали смо се конкретном ради предочавања потребних бројних односа,

па одмах ишли даље. Од ученика смо тражили да све задатке и усмене и писмене састављају *логички* и са разумевањем. Нарочито смо пазили да се искорени оно уобичајено што се чује одмах после постављеног задатка: „сад ћу да сабирам“, „одузимам“, „множим“ или „делим“. Да би смо избегли ово, увек смо тражили да ученик најпре схвати и разуме задатак, па да тек онда приступи раду. При решавању задатака увек су сви ученици учествовали. Ако један ученик ради на табли, онда су сви други тај исти задатак

Ученици Огледне школе у сеоској кући у Кнежевцу (ради упознавања начина живота у истој. — Одељење наставнице г-ђе Даринке Стошић.

радили на својим свескама. Решавање рачунских задатака није се изводило увек на један исти начин, већ на више начина, јер је ово за ученике имало више дражи, и имало више утицаја на појачање образовања, него кад се ради по једном нормалном механизираном поступку, као што је чинила традиционална рачунска настава. Тражење разних путева за решавање задатака даје прилике ученицима за израђивање критичког расуђивања и за изналажење свакојаких користи и олакшица.

По извршеном рачунању ученици су из резултата изводили стварне последице и вршили разна закључивања. Поред овога кад год је било подесно, рачунски задаци су претстављани у форми табела, цртежа и др. Овај рад је необично много интересовао ученике. Затим из сродних задатака ученици су увек најпре под вођством учитеља, а потом потпуно сами упознавали рачунску законитост која постоји при рачунању.

Усмено рачунање спроводили смо кроз све разреде, јер је оно основица писменог рачунања а и животна потреба. При писменом рачунању држали смо се чистог и тачног извођења лепих форми и цифара, као и прегледног претстављања.

Рачунска настава била је у тесној вези са наставом осталих наставних предмета. Рачунање није вршено само на часовима рачуна, већ и на часовима других наставних предмета. Разноврсно градиво које се у школи обрађивало, било је ванредно погодан материјал за постављање рачунских задатака.

Настава из геометрије, с обзиром на то што има врло велики практични значај, била је предмет нарочите пажње. Настава овог предмета и ако је апстрактна деци није била нимало досадна. Увек се полазило од стварности. Деца су анализом предмета сама уочавала и долазила до извесних геометријских облика. Ниједна ствар из геометрије није ученицима саопштена готова без везе са стварношћу, већ је увек из саме стварности издвајана. Све потребне геометријске слике и тела ученици су цртали и тако долазили до појма о њима. Поред овога деца су ручним радом израђивала ове ствари од картона, шарених хартијица, дрвета и др. У раду су увек сви ученици учествовали. Правила су ученици изналазили потпуно сами, без икаквог саопштавања унапред. Површине су деца упознавала посматрањем разних предмета у школи и ван ње, у школској башти, на њивама итд. Она су вршила практична вежбања у мерењу земљишта и израчунавању површина, појам о геометријским телима, деца су добијала посматрањем и употребом истих као и њиховим израђивањем. Уопште градиво је давано на што је могуће конкретнији начин.

У овој школи су ученици практично упознавали мере и њихове делове. Упознавање мера вршено је на веома забаван начин: час у игри, а час у озбиљном раду као и обичном

животу. Ученици су стварно мерили метром, литром, грамом и др. и на тај начин стицали велику умешност у руковању мерама, а разуме се, да је то од велике користи по њихов будући живот, без обзира на то каквим ће се занимањима бавити. Ова вежбања вршена су у школи и ван ње и уопште свуда где се дала прилика ученицима да то чине.

У рачунској настави у Огледној школи принцип саморадње био је у пуној мери заступљен. У свима радовима ученици су активно учествовали и сопственим радом долазили до знања. Апстракције и правила нису саопштаване ученицима, већ су их они по принципу саморадње уз помоћ учитељевоу сами проналазили и формулисали. Наставници су на најразноврсније начине, служећи се средствима која је пружала околина, конкретно предочавала бројне односе и количине и тиме давали могућност ученицима да их потпуно појме и схвате.

Познавање природе и поуке о здрављу

Циљ: Настава природних наука упознаје ученике с важнијим природним предметима и појавама и буди тиме код ученика љубав према природи и смисао за њену лепоту. Упознаје ученике с најважнијим природним силама и учи како се стављају у службу човечанству. Упознаје ученике с грађом човечјег тела и даје им поуке о чувању здравља.

Настава овог предмета је вршена поглавито у природи. Градиво је обрађивано очигледно, чулно и увек уз активитет ученика. Све се оснивало на чулном посматрању природе у самој природи. Ради овога ученици су у току године врло често правили излете у природу и лично и непосредно посматрали све потребне природне предмете и појаве. Ученици су у току године проучавали и посматрали све главније животне заједнице, као што су: шума, ливада, бара, поток, њива, врт, воћњак и др. Овом приликом ученици су уочавали и увиђали тесну везу, која постоји међу организмима, животињама и биљкама, као и односе ових према њиховим утицајним факторима: сунцу, ваздуху, води и земљи. На овај начин су ученици јасно схватили јединство и целину природе, у којој ништа није издвојено, већ је све у међусобној вези и све једно на друго утиче. При проучавању животних заједница ученици су сами или уз помоћ учитељевоу, пошто су утврдили биолошку зависност, одабирали типичније претставнике ради детаљнијег проучавања а друге чланове заједнице су прелазили укратко.

Успешном извођењу ове наставе врло је много користио и *школски врт* који је био у непосредној близини школе. У школском врту ученици су сами неговали поједине биљке и посматрали њихово развијање од семена до биљке и њена плода, као и утицај сунца и влаге на њено рашћење.

Поред овога ради бољег проучавања ученици су неговали поједине биљке у саксијама и сандуцима у школској соби и на тај начин непрекидно посматрали њихов развитак. Затим ученици су посматрали и живот животиња уколико је то било могуће.

Шетња уч. II разр. кроз Зоолошки врт. Наставница г-ђа Стошић Даринка.

Целокупно градиво које је проучавано у природи као и оно које из разних разлога тамо није могло да се обради било је предмет посматрања и проучавања и у школи. Приликом претресања овог материјала ради јаснијег схватања и претстављања употребљавани су цртежи, слике, модели, препарати и др. У више махова употребљавали смо пројекциони апарат. По извршеном детаљном проучавању ученици су увек правили писмене саставе и изводе који су често били праћени цртежима. Све ствари које су проучавали ученици су увек цртали, моделовали израђивали од шарених хартијаца и уопште на разне начине претстављали. Поред овога ученици су правили хербаријуме и скупљали

разноврсне збирке из области овог предмета. Ускоро ће мо остварити тераријум, аквариум, инсектариум и др. Уопште у настави овог предмета биле су примењене разне врсте радних могућности у којима су ученици активно учествовали. Ученици су све сами изучавали уз потребну помоћ учитељеву, која их је потстицала посматрању и откривању особина и појава.

Настава овог предмета увек је била у тесној вези са наставом осталих предмета и врло често у саставу њиховом обрађивана. То је било нарочито онда када је обрада градива вршена у виду комплекса.

Методске јединице из области физике и хемије које се предају у основној школи као и друге природне појаве уче-

Ученици Огледне школе у винограду.

ници су увек посматрали онда кад су се дешавале. Доцније су у школи ученици уз помоћ наставникову вршили експерименте. Ученици су посматрали, проналазили узроке дотичних појава и изводили потребна правила и закључке. Све ствари које су потребне за успешно извођене ове наставе ученици су сами уз помоћ наставникову набављали. Деца из овог предмета нису ништа учила вербалистички, већ све сопственим радом. Поред осталог у овој школи ученици су набављеним материјалом, а уз помоћ наставника, постројили телефон, телеграф, електрично звонце и др. и на тај начин саморађом и практично су упознавали ове ствари. Ученике је овај рад необично много интересовао.

Што се тиче поука о здрављу, оне су у Огледној школи биле предмет нарочите пажње. Оне нису давале само помоћу голих речи, већ су се наставници трудили да их ученици стварно и у своме животу примењују. Ученици су вршили различите радње као прање руку, купање, као и све друго што је ишло у прилог чувању здравља. У I и II разреду и ако хигијена није имала посебне часове, ипак су наставници уз читање подесних чланака и др. упућивали ученике хигијенском животу. Уопште наставници су у школи користили сваки моменат за умножавање ученичког хигијенског знања и навика. Ученици су добијали знање из хиги-

Заједнички рад ученика II разреда кредама у боји и лепљивом хартијом у боји. — Одељење г-ђе Димитријевић Јелене.

јене и посредством слика, песмица, пословица и zgodних прича у којима се расправљало о чистоти тела, уста, зуба, одела, школе, стана; о чистом ваздуху, пијаћој води, заразним болестима и др. Све што је могло, ученици су практично изводили и тако стицали потребне навике за вршење ових послова. Уопште знање из хигијене пружано је ученицима на очигледан и лако схватљив начин.

Практична привредна знања и умења, домаћинство и ручни рад

Циљ: Овом наставом треба према занимањима (пољопривреда, занат, трговина или индустрија) која постоје у дотичном крају школе, упознати ученике још у основној

школи са најважнијим стварима из свакидашњег живота, пољопривреде, занатства, трговине, индустрије и домаћинства, будући им интересовање и љубав према тим пословима који ће им у животу бити од потребе.

Настава овог предмета у Огледној школи вршена је поглавито практично, а не теоријски. Теоријска објашњења давана су само утолико, колико је било потребно да ученици боље и јасније схвате и појме оно што практично изводе. У раду су увек сви ученици учествовали и активитет ученика је био у пуној мери заступљен. Обрада градива ученике је веома много интересовала. Ученици су увиђали да их учење овог предмета уводи у сам живот и

Практично упознавање телеграфа и телефона у Огледној школи. — Наставник г. Радаковић Милан.

да проучавају оно што свакодневно посматрају у обичном животу. Приметили смо да је ученицима причињавало велико задовољство, када им се дала прилика да на радост своју и својих родитеља примене по нешто од онога што су у школи научили, у стварном животу.

Опште привредне науке. Ученици III и IV разреда добијали су у школи и најпотребније опште привредне науке према наставном програму, и то више практично, а мање теориски. Ради добијања упутства за употребу поште, телеграфа и телефона деца су одлазила у пошту и на лицу места упознавала посматрала разне радове у пошти: примање и отправљање писама, рад на телеграфу и

телефону и др. Извесне ствари из ове области, као што смо већ поменули, деца су по могућности и у школи сама изводила. Овом приликом деца су сама тражила објашњења о неким стварима било од личности које су се тиме бавиле, било од својих наставника. Поред овога многе ствари деца су нотирала у своје бележнице. Ове белешке су користиле деци кад је било о овоме доцније говора у школи. Наставници се нису задовољали да само кажу ученицима како се пишу писма и како се шаље новац преко поште, како се пишу телеграми и др. већ су тражили да сви ученици стварно напишу писмо и предаду пошти. Поред овога ученици су стварно попуњавали обрасце упутница, чекова, телеграме и др. Затим упутства о возњи деца су добијала на железничкој станици, пристаништу, у возовима, бродовима, аутомобилима и трамвајима. Овом приликом наставници су давали могућност деци да сама купују карте и траже потребна обавештења о путовању. У вези с овим деца су се оспособила и врло спретно руковала редом возице. Даље деца су практично учила слање пакета поштом. Ово је нарочито било онда, када су ученици ове школе слали својим сиромашним друговима у другим местима разне ствари на име помоћи. Исто тако деца су посматрала и важније сировине, њихову прераду и употребу. Затим су деца увек кад год је било подесно, посећивала занате, трговине, индустријска предузећа и др. и посматрала односе између послодаваца и радника као и рад у њима, у вези са овим као и с другим наставним предметима.

После посматрања и упознавања појединих ствари на лицу места приступало се детаљном претресу и расправљању у школи. Овом приликом употребљаване су скице, забелешке, слике и др. Све оно што ученици нису могли сами да схвате, објашњавано је од стране наставника. Овом приликом су ученици уз практичан рад добијали и потребне поуке и упутства. О свему ономе што се обрађивало ученици су правили писмене саставе или изводе. Затим су цртали, моделовали и израђивали стварно поједине примерке које су могли да се начине и употребе у стварном животу. При изради појединих ствари употребљаван је разноврсан материјал што је све зависило од врсте предмета који се израђује. Нарочито су се ученици вежбали у попуњавању разноврсних образаца, који у последњем времену у обичном животу налазе врло велику промену у разним пословима.

Пољопривредне поуке су ученици ове школе добијали у оноликој мери уколико је то било могуће, с обзиром да ја ово варошка школа. Ове поуке су ученици такође добијали више практично. Ученици су вршили различите послове у школској башти и том приликом уз потребна објашњења добијали су многе поуке из пољопривреде. Овом приликом су упознавали и разне алатке које су за овај посао потребне. Како ученици нису могли да на практичан начин добију све пољопривредне поуке у школској башти, то су ученици често правили излете по околини Београда до оближњих села и посматрањем разних пољопривредних

Ученици Огледне школе раде у школској башти. — Наставник
г. Јанковић Бранислав.

радова и делимичним учествовањем у раду добијали су потребна објашњења из ове области. Поред овога о свему се и у школи расправљало и даване су исцрпније пољопривредне поуке. Ни овде није изостало прављење писмених састава, цртање, моделовање, израда појединих објеката из ове области и др.

Наше је мишљење да се пољопривредне поуке у сеоским школама могу потпуно пружити ученицима и то тачно онако како то захтева нова школа: практично и активним учешћем у раду свих ученика. Ово је могуће учинити с тога, што су у селу повољније прилике за рад ове врсте, него по варошима.

Ручни рад је у Огледној школи био заступљен тачно онолико колико је потребно. Њиме се потпомагала целокупна настава према принципу концентracије. Овим предметом је вршено вежбање ока и руку у окретности и умешности у раду. Он је развијао *вољу и љубав за рад као и поштовање рада*. Овај предмет је потстицао ученика на саморадњу, марљивост, тачност, штедљивост, чистоћу и будио смисао за облику и лепоту.

Настава ручног рада у Огледној школи давала је маха реализовању урођеног нагона делатности и нагона за испољавањем разних облика. Путем ручног рада ученици су

Ручни рад (дрворез) у школској башти.

утврђивали и проверавали знања из стварне наставе, народног језика, рачунице с геометријом, земљописа, природних наука, историје, практичних привредних знања и умења и др. *Ручни рад* је у овој школи схваћен више као **принцип** који је провејао кроз целокупну наставу. Он није вршен само на часовима ручног рада, већ и на часовима других предмета кад год је било потребно.

У раду је деца дата пуна слобода. Деца су предмет који треба да израде најпре посматрала, па потом израђивала по упутству учитеља. Наставник је сврху, форму и материјал свакога предмета који се ради најпре објаснио кратко и очигледно, па је потом одмах показивао рад практички

пред свима и уводио ученике да самостално раде. Материјал за израду деца су сама бирали и припремала. Деца су увек покушавала да сама без ичије помоћи предмет израде. Ако се у раду наилазило на извесне тешкоће, онда су се деца међусобно помагала. Једино кад је предмет који је требало израдити био сувише компликован, предмет је израђиван заједничким радом од стране наставника и ученика. Цртање је налазило врло велику примену у ручним радовима.

У школи је био у великој мери заступљен рад песком, иловачом, пластилином и куваном хартијом са туткалом. Моделовање је децу необично интересовало и израђивала су разноврсне предмете у вези с наставом. За време рада деца су имала као подлогу даску или комад картона или

Разни радови ученика Огледне школе од пластилина, ређањем зрнаца и у дрворезу.

хартије. Недовршене предмете деца су брижљиво покривала влажном крпом, да се не би иловача осушила пре него што предмет буде завршен. Доцније су предмети бојадисани и на њима цртане разне шаре. Поред овога био је у знатно мери заступљен рад с дрветом — нарочито *дрворез*. И у овој врсти рада деца су израђивала пуно лепих ствари које су имале везе са наставом, као и ствари које су имале практичну примену или служиле као украс. Затим је био примењен и рад *паширом*, који се састојао у изрезивању, лепљењу и савијању. Нарочито су лепо предмети израђивани изрезивањем и лепљењем хартија у боји. Од овога материјала у вези са цртањем илустроване су и поједине басне, приче и дечји доживљаји. Од картона су израђивана разна тела. За овај рад ученици су користили поред осталог и

старе свеске, плакате, старе кугије и др. У извесној мери употребљено је и плетарство — нарочито рафијом као и друго, што се може употребити у народној школи.

Нарочито су деца осећала велико задовољство када су од хартије савијањем правила разне играчке као што су: чамци, капе, ветрењаче, новчанике и др. Кроз овај играчки рад деца су улазила у озбиљан рад.

Ручни рад су ученици радили или појединачно или у групама. Овај рад је вршен у школској радионици или у учионици или пак на другом месту, што је све зависило од врсте рада.

Час женског ручног рада. — Наставница г-ца Камперелић Милица.

Женски ручни рад има за циљ да оспособи ученице у плетењу, везовима с народним мотивима, шивењу по могућности, кројењу разних рубља и деџих хаљина, и да их навикне на ред, чистоћу и смисао за кућу.

У Огледној школи су ученице израђивале разноврсне женске ручне радове. Настава се изводила одједном с целим разредом. Елементарна вежбања су све ученице једног разреда почињале и изводиле једновременно и заједнички. Поједине радове су ученице радиле *посебно и самостално*.

Наставница је сврху, форму и материјал сваког предмета који се ради увек објашњавала кратко и очигледно и затим показивала практично извођење рада пред свима ученицама и тако их постепено уводила да самостално раде.

Настава женског ручног рада имала је везе са свима наставним предметима као и са животом уопште. Увек се настојавало да се у изучавању женског ручног рада примени и цртање. При избору народних мотива деца су узимала прво лакше, па онда теже ствари. У току године ученицама се давала прилика да извесне радове раде потпуно самостално и да себе потпуно изразе. Ученице су осећале нарочито задовољство кад им се дала прилика да израде неку лепу ствар која им је служила за украс или коју су могле корисно да употребе у животу.

Бојадисање модела.

Нарочито се водило рачуна о општој васпитној и образовној вредности женског ручног рада. Радови ученица били су чисти и уредни. Женски ручни рад је развијао смисао за заједницу. Ученице су у раду потпомагале једна другу, несебично показивале, поклањале материјал једна другој кад је то било потребно итд. Женски ручни рад је доводио у бољи однос дом и школу. При раду ученице су се навикавале штедљивости у материјалу и др.

Домаћинство. Настава из домаћинства је у овој школи пружала ученицима извесну основицу за домаћички самостални живот. Настава се изводила онолико колико су при-

лике и средства дозвољавале. Све се изводило практично. У раду су увек све ученице учествовале. Теоријска објашњења, уколико су била потребна, давана су увек уз практични рад. Часови домаћинства били су веома интересантни. Ученице су од својих кућа доносиле материјал и по упутству учитељице исти саме прерађивале и уређивале. Извене ствари из ове наставе ученице су изводиле у школској кухињи.

Морамо овде признати да је потпуно извођење ове наставе у нашим школама за сада доста тешко. Њено потпуно извођење у смислу захтева нове школе могуће је само у школама које су интернатски уређене. Али ипак истрајним радом учитеља може се доста урадити, у школским кухињама деца могу најпре да посматрају спремање јела, а доцније и сама да учествују у том раду. Затим ученице са села могу да се воде у боље уређене куће како би могле да добију смисла и поуке о уредном дому и правилном вођењу домаћинства.

Цртање

Циљ: Настава цртања оспособљава ученика да проматра предмете своје околине по облику и боји, затим да све то јасно и просто претстави. Она развија способности за сликовито изражавање душевног живота и буди смисао за лепоту. Цртање није само наставни предмет, већ је принцип за све наставне предмете.

Најближи задатак наставе цртања јесте образовање и оштрење видних претстава и развиће способности да се те претставе графички израде.

Настави цртања у Огледној школи такође је поклоњена велика пажња. Како цртање налази велику примену у обичном животу и како је оно потребно столару, кројачу, земљораднику и уопште свима људима без обзира каквом се професијом баве, то смо се трудили да способност цртања код деце развијемо и усавршимо до максимума. Првобитно смо вршили слободна вежбања у цртању у вези са почетном стварном наставом и ручним радом. Нарочито смо у почетку неговали *цртање по сећању*. Доцније смо увели и цртање *с предмета* и *с природе*. Децу је нарочито интересовало цртање доживљаја из дичјег и школског живота. Затим су деца цртала и просте народне шаре с прегледа.

Предмете које су ученици цртали понекад су сами бирали, а понекад одређивани од наставника. Пре почетка цртања ученици су аналитички посматрали предмет и уочавали главне линије које су карактеристичне за цртеж дотичног предмета. У школи смо неговали у већој мери самостално слободно цртање. Наставник је увек давао потребна објашњења и упутства.

Ученици су цртали црном оловком, оловком у боји, бојицама, кредом, угљеном, мастилом, воденим бојама и др. Властитим покушајима, вођени слободним посматрањем, ученици су упознавали могућност изражавања различним техничким средствима.

Зима. Рад ученице II разреда на црној хартији кредама у боји. —
Из одељења г-це Радосављевић Живке).

У цртању су деца у овој школи постигла веома леп успех. Било је врло много лепих цртежа у боји. Деца су цртала на хартији и на разним другим предметима: судовима од глине, дрвету итд. Нарочито су били леви цртежи на црној хартији белом кредом као и кредама у боји.

Цртање у овој школи није било неговано само на часовима цртања као предмет, већ је схваћено више као *наставни принцип* и у великој мери примењено у осталим наставним предметима. *Цртање је уствари био један начин изражавања.* Цртањем се потпомаже целокупна настава. Цртање као наставни принцип у великој мери био је употребљен у чулној настави, земљопису, историји, природним наукама, народном језику, рачуну и геометрији и у ручном раду. Уопште ови предмети нису могли да се замисле без цртања.

Лепо писање

Циљ: лако, правилно и лепо писање ћирилицом и латиницом. Развијање смисла и осећања за тачност, правилност, доследност и лепоту; навикавање на уредност и чистоћу.

Вежбања у лепом писању у овој школи вршена су најпре с прегледалица, па после без њих. Наставници су се трудили да увек лепо и правилно пишу и на тај начин служили за пример својим ученицима. Лепо писање ученици су вршили на свескама са више помоћних линија, једном линијом и без линија на чистој хартији.

Поједине реченице и текст за лепо писање узиман је из свих наставних предмета.

Радови ученика II разреда у боји. На слици су ученици изнели све оно што карактерише позну јесен. — Одељење г-ђе Драгојевић Даринке.

Вежбања лепог писања нису вршена само на часовима лепог писања, већ и на свима другим часовима. Правилно и лепо писање почињало је још у припреми за писање, па затим при учењу слова у букварској настави. У почетку су ученици упућивани како треба, да седе и држе писаљку при писању слова. Трудили смо се да ученици при писању слова утврде извесну сталност и доследност у потезима.

Певање

Настава певања има за циљ развијање слуха и гласа за самостално певање, изазивање интереса и љубави за песму, буђење и јачање естетских и родољубљивих осећања песмом.

У Огледној школи певању је поклоњена нарочита пажња. Деца су певала песме из дечјег и народног живота. Настава певања била у вези са свима наставним предметима. Ученици су певали не само на часу певања, већ и на часовима других предмета. Настава певања је провејавала кроз целокупну наставу. Овом наставом деца су научила масу песама, које су певала и школи, (на часовима за време рада, затим при изласку и уласку, за време одмора), и ван школе код куће, и при излетима. Нарочито је ученике интересовало певање удружено са игром.

При обради песама најпре је објашњавана садржина песме у смислу захтева нове школе и то или на самом часу

Хор ученика-ца Огледне школе — наставник г. Станковић Александар.

певања или на ком другом часу. Певању се приступало тек онда, кад су деца потпуно разумела садржину. Песме су певане у целини. Прво је певао наставник, па потом деца. Употреба виолине није изостала. Певање су ученици изводили у један и више гласова.

Телесне вежбе по соколском систему

Настава овог предмета има за циљ: свестрано и складно развијање и снажење тела, привикавајући га правилном држању и лепим покретима; развијање окретности, одважности и самопоуздања, неговање истрајности у напорима пожртвовања, дружељубља и навикавања на дисциплину.

Како се о здрављу ученика врло много водило рачуна, то су *телесне вежбе и игре* у овој школи биле заступљене у великој мери и изводиле су се непрекидно преко целе године. Кад је било лепо време ова настава се изводила у дворишту или пољу, а кад је било ружно време, онда у учионици, ходнику или школској дворани. Наставници су најревносније вршили избор телесних вежби и игри и бирали оне које могу најбоље да послуже постављеном циљу. Овом приликом се водило рачуна у узрасту и никада нису захтеване да се врше вежбе, које премашују снагу ученика. Вежбе и игре наставници су показивали најпре практично пред свима ученицима, па су их потом изводили ученици. У више случајева и сами ученици су измишљали поједине вежбе.

Час гимнастике у школској дворани — због ружног времена.
Наставник г. Радојевић Баагоје.

Настава се поглавито изводила у групама, а и појединачно. Ова настава је врло често била праћена песмом и музиком. Уколико је било могуће ученицима су давана и обавештења о соколској и др. спортским организацијама. Заједничко вршење ових вежби навикавало је ученике на рад у заједници.

Уопште телесне вежбе су свестрано помагале телесни развој наших васпитника и омогућавале правилно вршење свих органских функција.

Напомена: У овом делу је укратко поменута обрада појединих наставних предмета у Огледној школи, у току прве и друге године рада. Наша је жеља да ово излагање заинтересованима послужи као кратко методско упутство или боље рећи као потстрек за рад у смислу захтева нове

школе. Овде је додирнуто само неколико радних могућности примењених у Огледној школи. Поред ових било је *заситупљено још и многу других радних могућности, које овде нису поменути*. Наше је мишљење да сваки *учишћел може и сам да пронађе још стогошину других могућности*, које може у своме раду да примени и да стави ђачку активност до изражаја.

Детаљније о обради појединих наставних предмета, појединих методских јединица, комплекса и др. са обиљем практичних примера из школског рада изнећемо у засебној књизи, као што смо већ то и у предговору поменули.

2) *Распоред часова* у Огледној школи није био исти као и у другим школама, већ се у нечему разликовао. Он је само означишавао часове које треба ученици према законским прописима да проведу у школи, али не и предмете по часовима кад треба да се предају (изузев веронауке). Наставници су у раду имали пуну слободу и гљадиво појединих предмета обрађивали су онда, кад је назгодније и кад су за то ученици имали највише интересовања. Иако је било слободе у раду, ипак су наставници водили рачуна да

Деца забавишта при игри. — Наставница г-ђа Франић Марија

ниједан наставни предмет не буде занемарен и да према својој важности добије одговарајуће место. Појмљиво је да се овом приликом водило рачуна о тежини предмета, замору ученика и о свему другом што приписује психо-педагошка наука. Приликом обраде појединих комплекса на једној истој наставној грађи обрађивани су сви наставни предмети. Понекад су се предмети у току дана више пута смањивали. Ученици су често пута, нарочито кад је интересовање било велико, остајали у школи и дуже време, него што је распоредом часова предвиђено.

3) *Одмори* између појединих часова трајали су као и у другим школама 10—15 минута. Ученици у овој школи врло често ни за време одмора нису прекидали рад. Ово је практиковано готово увек, као по правилу, када су ученици били занети и заинтересовани радом око решања каквог проблема и др. Наставници као и ученици трудили су се да ове паузе буду

што је могуће више правилније искоришћене. Ради овога ученици се за време одмора нису много замарали. Они су одређено време проводили у игри, пјевању и разоноди, тако да су могли врло лако да пређу на рад.

4) *Распоред градова на време* (план лекција).

Наставници су обично у почетку године правили један сумаран преглед градива по месецима, које треба да буде обрађено у току године. Затим су детаљније израђивали планове рада у току појединих недеља. И поред ових планова наставници су имали *велику слободу у раду*. Они су се држали израђених планова само утолико уколико је било могуће. Увек, кад год је било потребно, они су отступали од својих планова и обрађивали оно градиво које је тога момента највише интересовало ученике, или које је и иначе требало обрађивати, а које при изради плана није било предвиђено.

5) *Веронаука*. Наставу веронауке у овој школи предавали су вероучитељи поједини вероисповести. Настава овог предмета такође уколико је

Деца из забавишта при раду. — Одељење г-це Петровић Даринке.

било могуће извођена је у духу захтева савремених принципа. Истина овде морамо напоменути да је извођење овог рада у великој мери зависило и од схватања и разумевања самих вероучитеља. Наставници веронауке нарочито су се трудили и у довољној мери су развијали религијска осећања код ученика.

Комплексна настава

Сви наставни предмети предавани су у овој школи тако да чине извесну целину и извесно јединство. Као што смо већ напоменули, у Огледној школи је поред *предметне наставе* у великој мери била заступљена и *комплексна настава*. У извођењу комплексне наставе није се претеривало. Нарочито је комплексна настава у пуној мери и са успехом извођена у I и II разреду. Приметили смо да је овакав рад

у овим разредима сасвим на свом месту и потпуно оправдан и да се шта више није ни осећала потреба за издвајањем градива на поједине предмете. У III и IV разреду комплексна настава је извођена с времена на време, тј. само онда када је било подесно. Али градиво једног предмета увек се је доводило у везу са градивом других наставних предмета. Градиво које било предвиђено наставним планом и програмом, а које није могло да буде обухваћено појединим комплексима обрађивано је на часовима појединих наставних предмета.

Извођењем комплексне наставе водило се рачуна о свима наставним предметима и *ниједан предмет није био за-*

Разноврсни радови ученика Огледне школе.

немарен. Овом приликом на једној истој наставној грађи били су заступљени сви предмети: народни језик, рачун, познавање природе, земљопис, историја, певање, цртање, ручни рад и друго. Прелаз из једне области рада у другу био је неосетан и природан, а ученицима веома пријатан. Ученици су се просто утркивали у изналажењу веза и примењивању разноврсних предмета у комплексу који се обрађује.

Избор и одређивање појединих комплекса вршили су наставници сасвим слободно, а више пута и сами ученици. Овом приликом водило се унеколико рачуна о наставном

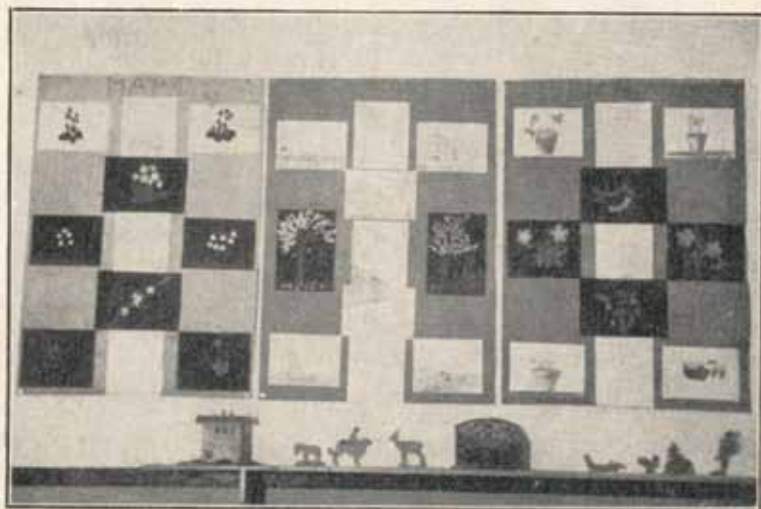
плану и програму као и о узрасту ученика. За комплексе је узимано оно градиво које претставља природну синтезу важних објеката и појава из живота и рада друштва и природе. Комплекси су били већи или мањи, односно ужи или шири. Међу појединим комплексима било је тесне повезаности. Делови једног комплекса додиривали су се са деловима другог комплекса, односно прелазили једни у друге. На овај начин ученици су схватили живот у природи и друштву као извесно органско јединство.

Обрада појединих комплекса зависила је од њихове обимности: понекад је трајала неколико часова, а понекад и неколико дана. Извесни комплекси су обрађивани 2—3 недеље, па и више. Обрађивање појединих комплекса вршено је увек по принципу дељења саморадње и активности у школи или ван ње. Нарочито напомињемо да је велики број комплекса обрађиван у самом реалном животу, а у школи је само сређиван прикупљени материјал и критички процењивани резултати рада.

Сређивање и груписање обрађеног материјала

О свему ономе што се посматрало и предавало у школи или ван ње, било да се то односило на обраду градива појединих методских јединица или на обраду каквог комплекса, решење неког проблема или неког посебног или заједничког доживљаја, ученици праве писмене саставе у виду извода, забележака или баш правих писмених састава. Ови писмени састави било да су рађени посебно од појединих ученика или после заједничког претреса, некада су били опширнији а некад краћи, што је све зависило од важности обрађеног градива или материјала. Писмене радове и уопште све саставе ученици пишу на посебним свескама или на засебним листићима. Сви писмени радови ученика у неким одељењима груписани су по предметима тако, да су ученици на крају године имали збирку писмених радова — извода из свију методских јединица додиљеног предмета. Оваквим сређивањем ученици су на крају године долазили до неке врсте уџбеника који су сами израдили. У појединим пак одељењима писмени радови или изводи груписани су по пређеним животним областима. На овај начин материјал је био тако сређен, да све што се односило на једну област било је груписано на једном месту.

У току рада у неким одељењима увели смо да за сваки предмет ђак има једну посебну свеску и да у њој пише и нотира све оно што му је потребно из дотичног предмета, а у извесним одељењима ђаци су имали једну свеску и ту су водили забелешке из свију предмета. Све писмене радове ученици су веома брижљиво радили. Често су пута ови писмени састави били праћени цртежима који су се налазили или у почетку или на крају рада. Ове су шаре биле разноврсне и по облику (круг, полукруг, квадрат и др.) као и по разноврсности претстављеног материјала. Сви ови цртежи били су израђени обичним црним

Март, април и мај. — Груписање карактеристичних радова по месецима.
Из одељења г-це Радосављевић Живке.

оловкама или оловкама у боји. Овим су ученици изражавали себе и у овим радовима могао је да се види њихов естетички смисао. У овом раду деци је остављена пуна слобода и ради тога шаре и цртежи били су веома различити. Деца су шаре стављала различито: негде при врху а некад при дну, а некад са стране око целог писменог састава. У овим радовима било је збиља цртежа из народног живота (везови, цветови и др.). Уопште пријатно је било погледати ове ученичке радове и читаоци су се нехотично сами предавали уживању, читајући садржину писмених састава или посматрајући лепоту цртежа. Ради јаснијег при-

казивања садржине ученици су често у сам текст уносили и цртали и слике које су претстављале оно што се описивало. И у овим радовима могла је врло лако да се уочи велика индивидуална разлика међу ученицима, јер је сваки на свој начин бележио, цртао и претстављао.

Сређивање обрађеног материјала вршено је на различите начине, ту је дата потпуна слобода наставницима у раду, у том послу наставници су себе лично уносили. Неки су наставници ово *сређивање вршили по годишњим временима*

Груписан материјал једне бановине (карте, цртежи, описи, исечци из новина слике и др.) на једном картону. — Из одељења г-ђе Вучковић Јелисавете,

или месецима. У нижим разредима деца су заједнички на једном картону стављала и израђивала све оно што је карактеристично за једно извесно годишње време. Нарочито је врло лепу слику пружало сређивање материјала у I и II разреду. Пре свега деца су посматрала разне појаве и радове у једном месецу, а у многим пословима деца су сама учествовала. Кад је свестрано обрађено и претресено оно што се може видети у току једног месеца, онда су деца своје радове груписала на картонима. Овде су били поређани кратки описи свега што су посматрали, цртежи у боји модели од пластилина или иловаче, као све и оно што је било

карактеристично. Сама подлога донекле је одговарала „штимуњу“ годишњег времена. Све је ово пружало врло лепу слику. Цео овај материјал може да буде по зидовима, а може да се среди и у виду албума. Пример који овде износимо не желимо просто да се копира, већ желимо само да да пострек за рад. Не треба мислити да се ово може изводити само у II разреду, већ и у осталим разредима. Разуме се да ће бити разлике у овим радовима које ће долазити због узраста ученика као и прилика под којим се то буде радило.

Књига живота — дневник живота

У тесној вези с горњим излагањем у појединим одељењима покушали смо да уведемо и т. зв. *свеске живота* или *бележнице живота*. Ово је у ствари књига душевних течевина детета. У ову књигу се уноси све оно што је дете урадило у току свог школовања. У њу су деца уносила све оно што су научила, посматрала и доживљавала, другим речима ту се налазе краћи и опширнији изводи свега онога што се радило. Нарочито су уношени они закључци до којих се дошло заједничким радом. Овде су деца уносила и извесне оригиналне индивидуалне радове који се не уносе ни у једну другу свеску. Ова књига није направљена само из писмених радова ученика. Сваки рад прате и илустрације. Затим на ивицама као и у самој књизи налазе се саме слике, географске карте, скице пређених места, као и многе друге слике изван текста. Поред овога овде се могу наћи и прилепљени новинарски чланци који се односе на неку грађу. Затим ову књигу прате и узорци цвећа, пресованог лишћа, сировина индустријских продуката у разним стадијумима њихове фабрикације, причвршћене лепљивим папиром. Ако је овог споредног материјала веома много, он се може и посебно чувати. У ову књигу живота материјал су деца уносила редом кад се што предавало или доживљавало, или на посебним одређеним страницама. Све је ово зависило од учитеља и ученика. Приметили смо да ученици са највећим задовољством раде ову књигу живота. Неки су их сјединили са својим дневницима тако да се у њима може наћи све оно што су деца научила и доживела. Ове књиге ученици са највећим задовољством показују родитељима, рођацима и другима, а и сами их врло често прелиставају зато што су врло интересантне. Истина рад на вођењу ових

књига живота још није потпуно усавршен. Нема сумње кад се рад око израде ове књиге усаврши, она ће претстављати једну најмилију књигу ученичку. Овакву књигу ученик ће да чува и доцније када буде одрастао и често ће у њу да загледа пошто ће у њој моћи да нађе све оно што је научио док је био мали, а наћи ће тамо и себе израженог у разним радовима. Верујемо да ћемо временом вођење ове књиге да усавршимо, а сад смо тек на почетку.

Поред овога настали смо да ученици ове школе воде **дневник**. То је књига коју су водили ученици са највећим задовољством. У ову књигу су ученици укратко описивали све оно што су урадили и доживели било у школи или ван ње у току појединих дана. *Неки су је спајали са књигом живота.* У дневнике су често уносили и поједине цртеже. Вођење дневника од стране ученика може да се врло лако уведе и у сваку школу. Вођење дневника је веома корисна ствар, јер се ученици у овом вежбају у писменом изражавању, као и у прављењу извода о доживљеном.

Дописивање ученика

Поред осталог у овој школи дописивање ученика било је у пуној мери заступљено. Наиме ученици ове школе врло много су се дописивали са ученицима разних школа наше државе. У својим писмима ученици ове школе описивали су Београд и околину, затим све оно што су учили у школи, своје доживљаје, као и све оно што су мислили да ће интересовати њихове другове из других места. Писма су готово редовно била украшена разним сликама и цртежима. Заједно са овим писмима слати су и разни снимци из места и околине. Ученици ове школе су врло много писали и осећали су задовољство тога рада, само нажалост, морамо констатовати да на сва своја писма из појединих места нису добијали одговоре. Истина у многим школама наставници и ђаци веома су правилно схватили ову радњу и одмах одговорили на добијена писма. Сва писма која смо добили као одговор, одмах су читана у разреду и из њих су деца сазнавала како њихови другова живе у појединим местима, каква је њихова околина, као и многе друге ствари о чему су их извештавали. Нема сумње да је ова школска и међуученичка преписка веома важна ствар зато што се на овај начин развија упознавање а и пријатељска веза између ученика, упознавају се поједини предели и уопште овим путем

може да се потпомогне целокупна настава. Често пута су деца из других крајева слала својим друговима извесне карактеристичне предмете њихове околине и тако смо поведнавали и допуњавали збирке наставних средстава. Тако нпр. овом преписком са неким школама из Приморске бановине добили смо велики број извесних примерака карактеристичних те околине, и ове примерке врло смо корисно и успешно употребили приликом обраде дотичног предела. Уопште је дописивање корисно, јер се путем писама врши упознавање ученика као и упознавање народа и крајева.

Примера ради наводимо овде писмо једне ученице ове школе у коме својим другарицама описује рад школе:

Ученици Огледне школе шаљу писма својим друговима.

Београд, 19-XI 1936.

Драге другарице,

Ево пишем једно писмо вама другарицама IV разреда. Ми смо из земљописа учили Дунавску и Моравску бановину, а сада учимо Вардарску бановину. Све што учимо из земљописа правимо релјеф од мокрог песка, пластилина и куване хартије. Када релјеф на песку буде готов, планине поспемо браон бојом, реке плавом и равнице зеленом. Места означавамо кућицама од креде, знатна места укрштеним сабљницама, пругу дрвцима обојеним црном бојом и путеве дрвцима обојеним црвеном бојом. Из историје смо учили стварање првих словеначких и хрватских држава, а сада учимо стварање првих српских држава. Из познавања природе све учимо у вези са земљописом. Имамо и свеске за диктат из српског језика. Из рачуна учимо множење.

Школа нам је светла и велика. Када је лепо, време радимо гимнастику на тераси, а када је ружно, у сали. У остави имамо лепих слика из историје и земљописа. Из познавања природе осим слика имамо: два—три хербариума, разне руде злата, сребра бакра, мермера, сумпора и разне велике и мале

школке. Из земљописа све слике смо поделили на бановине, те тако како коју бановину учимо, ми носимо слике на пројекциони апарат, па гледамо. Из историје имамо слике и књиге о југословенским владарима. Пишите нам шта ви учите.

Много вас поздравља
другарица
Славка Јовичић

Ђачке књижнице

Ради успешног рада по новим принципима настали смо одмах да организујемо *ђачке књижнице*. У почетку године имали смо само једну општу књижницу којом се служили ученици свију одељења. Али како је она била недовољна за потребе ученика, то се одмах почело и са оснивањем посебних *разредних књижница*. Временом ове ће се књижнице употпунити и моћи ће с успехом да изврше свој задатак. Колика је вредност ових књижница за рад у духу нове школе, свакоме је познато и мислимо да о томе овде не треба говорити. Поред *ђачке књижнице* школа је имала и *наставничку књижницу*, која је у приличној пуној мери била снабдевена књигама. Деца су у свом раду, кад год је то било могуће, служила и књигама из наставничке књижнице.

Покушај примене принципа самоуправе у школи

У овој школи у појединим одељењима у току ове године покушали смо да применимо и *принцип самоуправе*. Истина у овом покушају били смо веома обазриви. Тоталну самоуправу нисмо одмах дали ученицама, већ делимичну. Истина постепено смо ученицима давали све већу слободу у одлучивању. У свим одељењима је овај принцип врло успешно примењен. Ученицима је било веома пријатно када им се овим дала могућност да сами одлучују о многим стварима. За извршење разних задатака ученици су сами бирали другове из своје средине којима су поверавали различите послове. Ученици су сами бирали вођу и одлучивали још и то, ко ће какву дужност да врши; сами су пазили на ред и навикавали се да се поковавају правилима заједнице. До већих испада у овоме није долазило. Ученици су се трудили да поверене послове, за чије су извршење одговорност на себе примили, увек на време изврше. *Наше је мишљење да се принцип самоуправе у нашим школама уводи веома опрезно и поступно*. Увођењем самоуправе хтели смо што је могуће боље припремити ученике за самосталан живот. Наро-

чито смо се трудили да код наших васпитаника не створимо навику да рачунају на друге и на туђу помоћ, већ *више да рачунају на себе*. Велики број младића и девојака по завршетку школовања, када ступи у слободан живот, пропада најчешће зато што им се за време школовања никад није дала прилика да рачунају на себе, да сами одлучују о извесним стварима. Самоуправом смо хтели као и целокупним радом ове школе да створимо људе од иницијативе, што смо постигавали поштовањем њихове природе, препуштањем да се физички и духовно слободно развију и да се према личном нахођењу задржавају час на једном час на другом послу, док се не задрже стално на једном послу који их највише привлачи и у коме ће моћи да начине

Доручак деце Огледне школе у школској кухињи.

највећи успех. Затим смо код ученика развијали критични дух и то не наметањем, већ личним посматрањем и расуђивањем о добру и злу. Допуштали смо им да чине грешке и да суде о поступцима својим и својих другова, да одлучују и да доносе корисне закључке по заједницу и мењају их када то захтева интерес заједнице, да самостално бирају вођу. Затим смо им поверовали разне дужности према личној способности и сносили одговорност за исте. Поред овога трудили смо се да се код ученика развије међупомоћ, односно узајамно помагање међу ученицима, што смо постигли допуштањем да старији и способнији показују и притичу у помоћ млађима. Тако смо развијали осећања дружељубља, а ученици су долазили до свести да је у свакој заједници појединац упућен на појединца и да индивидуа не може опстати изолована.

Нарочито је овај принцип био у пуној мери примењен у *ђачким дружинама*, као и у Подмлатку црвеног крста. Све послове у овим дружинама деца су сама вршила. Учитељ је само изузетно интервенисао.

Радећи на остварењу циљева Подмлатка црвеног крста ученици су од својих кућа доносили разне ствари: одело, разне намирнице и све те ствари преко свога друштва Црвеног крста слали су на име помоћи својим друговима у пасивним крајевима. Овим су примером ученици ове школе ублажавали беду и патње својих сиромашних другова. Иницијатива за помагање оних који су бедни у већини случајева готово увек потицала је од стране ученика. Леп при-

Ученици Огледне школе — чланови Подмлатка црвеног крста при паковању разних ствари у оделу и намирницама ради слања својим сиромашним друговима по разним местима наше државе.

Наставница г-ђа Драгојевић Даринка.

мер за ово показали су у току ове године ученице IV разреда ове школе, које су помогле једног херцеговачког добровољца. Наиме ученице поменутог разреда прочитале су један допис о једном херцеговачком добровољцу који је био у највећој беди и оне су се одмах договориле и донеле од својих кућа разне намирнице, као и 150 динара готовог новца и све то спаковале и послале заједно са писмом, на име помоћи старом сиротом ратнику чија су деца гладовала гола и боса. Писмо упућено поменутом добровољцу поводом овог случаја гласи:

Драги чика Раде,

Ми, ученице четвртог разреда основне школе „Краља Александра I“ у Београду, читале смо чланак у „Политици“, у коме се говори о беди села око Требиња. Из чланка смо дознале да сте Ви један од славних синова Југославије, који су сваку стопу земље краљу заливали. Врло нам је жао што услед немаштине нисте могли доћи на оно парче земље, које сте добили као добровољац.

Знамо да тај крај има славну прошлост. Сваки камен има своју повест.

У нашој школи имамо Подмладак црвеног крста, чија је дужност да помаже болесне и бедне. За сада смо послале помоћ у једно село код Битоља. Наш одбор ученица четвртог разреда основне школе Краља „Александра“ решио је да и Вама ратнику, који је у беди, пошаље помоћ, да и Ваша деца којима је судбина наменила да буду сиромашна, лепо проведу светле празнике и зиму која је на прагу.

Ученице III₂ разреда Огледне школе шаљу разне ствари на поклон својим сиромашним друговима у Кнежину, Варазарске бановине. —
Наставница г-ца Радосављевић Живка.

У пакету Вам шаљемо намирница и шибица. Нас је дирило када смо виделе како онај дечко носу угарак да упали ватру. Молимо вас да неку кутију шибица дате оном дечку, чија је слика била у новинама. Уз пакет шаљемо новца да платите порезу и да купите жита.

И о Божићу моје другарице и ја бићемо срећне, јер ћемо знати да ћете бити срећни крај топлог огњишта. Сада Вам желимо срећан Божић.

У име другарица Иванка Марковић, ученица четвртог разреда.

Ово није био једини случај. Деца ове школе слала су на име помоћи у одећу, новцу, намирницама и другим стварима и многим другим личностима као и својим сиромашним друговима разних школа у нашој држави.

Уопште ученице Огледне школе навикавали су се на хумано социјални рад кадгод је било могуће. Тако нпр.: ученице III₂ разреда сазнавши за беду својих другова у Кнежини, среза Кичевског, Вардарске бановине, међусобно су прикупили разне ствари и послале им са писмом на поклон.

Писмо које су упутиле у Кнежину гласи:

Београд, 12 фебруара 1937 год.

Драге другарице и другови,

Причала нам Госпођица да је ваше село Кнежевина најсиромашније у срезу кичевском. Зато вам шаљемо: десет килограма макарона, десет кгр. шећера, чак брашна (85 кгр.), свеске за писање и др., а мало доцније, можда и сукно за одело. Ваше писмо је дошло пред сам Божић, а после Божића нисмо имале времена за то што смо се припремале за Св. Саву. За то смо мало задоцниле са поклонима.

Рад ученика II разреда после посете Зоолошког врта. —
Одељење г-ђе Димитријевић Јелене.

Ми смо се потрудили да свака од нас вама нешто потребно пошље. Мислимо да ћете се обрадовати и ви и ваши родитељи, а и ваша браћа и сестре. Ми смо писале писма и ђацима из других крајева наше Отаџбине и слали им разне лепе и корисне поклоне, па и вама сада пишемо и шаљемо разне ствари. Ми много волимо да помажемо другове и другарице, зато што знамо да ћете се обрадовати.

Наша школа зове се школа „Краља Александра I“.

Вас све поздравља цео наш разред

Ученице III₂ разреда

основ. школе „Краља Александра I“

Школска дисциплина

Појам школске дисциплине у Огледној школи, чије су учионице претворене у активне радионице, другојачије је схваћен него у старој школи. Принцип школске дисциплине налазио се је у самој организацији школе и управо из ње је резултирао. Дисциплина је била у зависности од циља школе и она је помагала остварење постављеног циља и задатка школе.

У старој школи у учионици је могла да буде апсолутна тишина, јер су ученици били пасивни и скрштених руку слушали учитељева излагања У новој школи нема

Дечје позориште. Једна сцена из комада „У богатој кући“.

тишине или боље рећи и не може бити апсолутне тишине, пошто ученици активно учествују у раду. Личностима које су навикнуте на традиционалну школску дисциплину, изгледа да у новој школи постоји неред; међутим такво схватање из основа је погрешно. У новој школи постоји ред и дисциплина своје врсте која је установљена самим начином живота школе.

У Огледној школи ученици увек активно учествују у раду и све су ствари упућене у правцу конструктивног рада и због тога апсолутна тишина не постоји, јер би као таква била штетна по успех наставе и васпитања. У школи се

Мог Ђожићу расписат
Радостима, што се и сви ве-
село поштрамили кућина, јер нас је
тамо очекивао радост, сирењани
за великог аранжир Ђожићу.

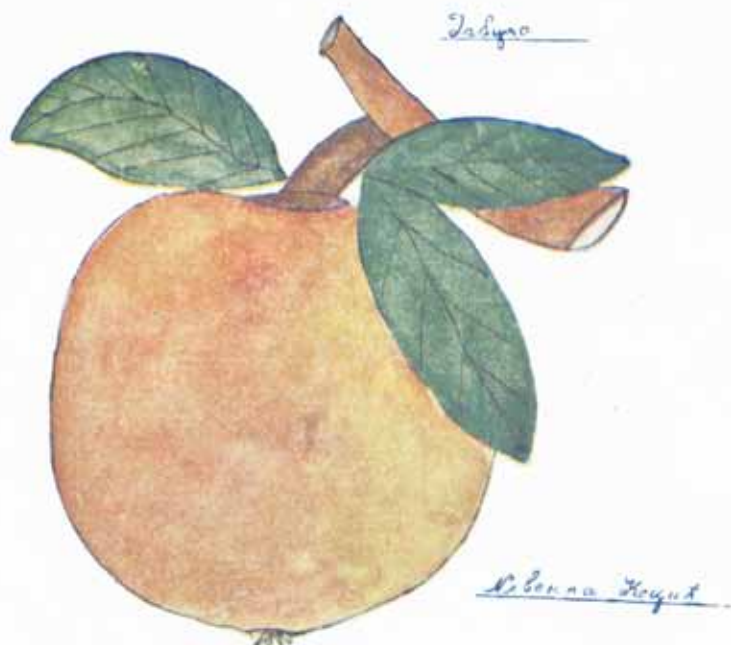
Одмах сутра дан ушао сам у
школу, и са нама пошао на Баново
Брдо. Како је био још аранжир
нама, а ми смо стигли на
Баново Брдо. Како је мој сестра
и уредила аранжир, док сам ја са још
неким другима пуцао из аранжир.

На Бадњи дан сам ишао са
тамо да међама криво Бадњак.

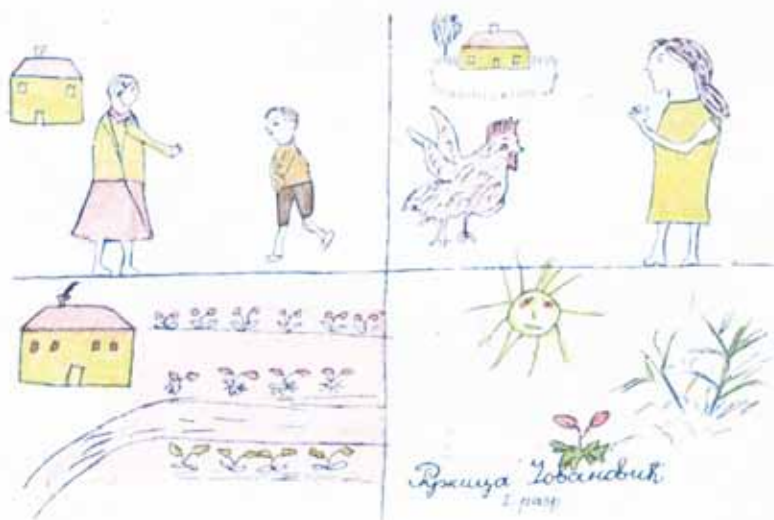
Вечерали смо рано. На сави
је било разних јела. Од сваког сам
морао да аранжир. На Ђожићу рано
дошао нам је аранжир. Моја се је
послао још, а он је у кући чарао
и вању и аранжир. Први се по-
лажирани сирењ, а ми смо ла-
жирани као највећи сирењ. Ђожићу сам
са нама аранжир поште и криво
једва чинао дан аранжир у школу
да види аранжир и другове.

Ђожићу
у.т.т.т.т.

Цртежи ученика-ца Огледне школе у боји

Рад ученице IV разреда.

Илустрована прича.

раде различне ствари и као последица активитета примећује се увек извесна ужурбаност. Самим радом у Огледној школи успоставља се дисциплина своје врсте. У старој школи обично је по ходницима и учионицама било исписано: *без реда нема рада*. Ово је сасвим тачно и ми га потпуно усвајамо. Али ми смо у Огледној школи поред овога, ако хоћете и испред овога још крупнијим словима исписали: *без рада нема реда*. По нашем мишљењу а и искуство нас је научило да је *рад услов за стварање дисциплине*. Тамо где има рада, дисциплина и ред се сами по себи успо-

Писмо ученице II разреда својој мајци — поводом прославе Мајчиног дана.
Одељење г-це Радосављевић Живке.

Слајка моја мамице

Кад сам била мала, ти си ме чувала и неговала. И сад се увек бринеш за мене. Кад сам била болесна, ти си се много бринула за мене. А знам да те често не слушам. Ја ћу се трудити да те слушам и волим. Шаље ти пољупце твоја кћи.

Симка. II р.

стављају. У Огледној школи дисциплина се поред познатих средстава *одржава поглавнито пуном применом принципа рада и делимичним увођењем ученичке самоуправе*.

Приметили смо да су ученици ове школе чинили испаде и нарушивали ред и дисциплину само онда, кад нису били уопштен и кад уопште није било рада. Верујемо да ће сваки наставник доћи до истих закључака када буде мало дубље истраживао узроке испида својих ученика.

Школске прославе и приредбе — самостални ђачки концерти

У свима прославама и приредбама одржане у току ове и прошле године ученици су узимали активно учешће. Уопште трудили смо се да ученици осете да су то њихове прославе и приредбе. На пример у припреми око прославе

Програм потпуно самосталне приредбе ученица III разряда у вези са наставом која се у том времену изводила у школи. — Поред ових било је и потпуно слободно састављених програма. — Одељење г-ђе Симић Петрије

Св. Саве сви послови су вршени од стране деце, изузев оних који деца по своје узрасту нису могла да изврше. На сам дан прославе госте је поздравио једним кратким и пригодним говором један ученик IV разряда. Шта више

ученици су узели учешћа и у дочеку гостију. Поред тога су и сами израдили врло леп програм за ову прославу са развојно обојеним цртежима.

Поред осталог напомињемо да је и приредба *Мајчиног дана* веома успела. Наиме ученици су на разне начине изразили своја осећања и љубав према мајци у виду цртежа или писменог састава, што је зависило од узраста ученика. Ове радове деца су на сам дан прославе предала својим мајкама које су нема сумње уживале у творевинама своје деце у којима им деца изјављују захвалност за њихово старање.

Ручни рад у школској радионици (дрворез). — Деца израђују мостове и друге ствари у вези с наставом.

По угледу на ове школске приредбе ученици III разр. ове школе као и других одељења приређивали су *самосталне ђачке концерте*. Ове концерте деца су потпуно сама спремала без помоћи наставника. Материјал за самосталне ђачке концерте деца су обично узимала из градива које је пређено а понекад и ван тога. Ове концерте деца су изводила у сали где се и обично приређују концерти, а присуствовали су ученици других одељења, наставници као и ђачки родитељи. Ова ђачка позоришта необично много су интересовала ученике и при њиховим извођењу ученици су активно учествовали и пријатно се осећали.

Школска башта и радионица

Поред осталог ова школа је у непосредној близини имала и своју школску башту. Земљиште ове баште било је подељено по одељењима, и ученици су тамо вршили

различите послове, као што су прерада и припрема земљишта за сетву, неговање биљака и др. Ученице су се нарочито поред осталог бавиле и неговањем цвећа. Школска башта је била уређена тако, да је од ње настава и васпитање у овој школи имала врло много користи.

Затим школа је имала и своју радионицу, у којој су ученици појединачно или у групама израђивали [разне ствари којима су потпомагали наставу. С обзиром да је школа имала много одељења, а само једну радионицу, то су многе ствари које су требале да се раде у радионици. ученици радили у својим учионицама, јер у новој школи

Телесне вежбе на отвореном простору. — Одељење г. Јанковић Бранислава

свака учионица треба да буде једновременно и радионица. И у школској башти и у радионици ученици су се навикавали на рад, истрајност и прецизност. И у овим радовима, било да су вршени појединачно или заједнички, ученици су се навикавали да цене како свој тако и туђ рад.

Телесно васпитање

У Огледној школи телесном васпитању посвећена је врло велика пажња. Трудили смо се свим силама и подешавали услове да потпомогнемо како духовни тако и телесни развитак наших васпитаника. Ради потпомагања телесног развоја наше деце предузимали смо низ потребних мера. Главна су нам средства била: игре, спорт, гимнастика,

излети, дуго бављење на чистом ваздуху, као и све друго што је ишло у прилог овоме. Чистоћи тела поклоњена је нарочита пажња. Сва деца која код својих кућа нису имала купатила, купана су редовно сваке недеље у школском купатилу. О исхрани деце такође се водило рачуна. Сиромашна деца добијала су редовно по један оброк пре подне у школској кухињи. Здравље деце било је предмет нарочите пажње. Општи као и посебни лекарски прегледи обавни су редовно. Уопште ради постизања већег успеха у наставном раду трудили смо се да потпомогнемо телесни развој наших ученика, те да бар са те стране немамо сметње у раду. Стално нам је била пред очима позната изрека: „У здравом телу здрав је и дух“. Нарочито слободне игре које су вршене на чистом ваздуху ван школе а често пута далеко од школе у природи, биле су деци веома омиљене и то им задовољство нисмо ускраћивали.

Ђачки родитељи и школа

Интересовање ђачких родитеља за Огледну школу било је врло велико. Ради успешног извођења овога посла сарадња њихова била нам је неопходна. Још одмах смо настали да између ђачких родитеља, наставника и ученика створимо један потпуно срдчан, искрен и однос пун поверења. Настали смо да створимо једну врсту заједнице између ђачких родитеља, наставника и ученика. Како смо знали да без ђачких родитеља овај посао не можемо са успехом да изведемо, то смо их одмах убедили о потреби увођења нове школе код нас и они су нам још у почетку обећали пуну сарадњу и сарађивали заједно са нама. Још у почетку школске године одржали смо са ђачким родитељима један општи састанак, на коме смо им изложили задатак ове школе и замолили да нас у раду помажу. Поред овога наставници су готово свакодневно одржавали везе са ђачким родитељима и узајамно се обавештавали о стању деце. Ова блиска веза која је одржавана између ђачких родитеља и наставника учинила је да су се дом и школа приближили и да смо због бољег познавања саме деце посла наставе и васпитања изводили успешно. Наставници ове школе давали су ђачким родитељима исцрпна обавештења о ученицима, уколико су то они могли да запазе, а исто тако и ђачки родитељи давали су обавештења наставницима о својој деци. Уопште ђачки родитељи су цео овај

покрет веома правилно схватили и разумели. Интересантности наводимо мишљење једног ђачког родитеља о раду ове школе. Тај ђачки родитељ једнога дана рекао нам је ово: „Сазнао сам да се преко штампе почела да води нека полемика у вези са радом Огледне школе. Без икаквог ласкања могу вам искрено рећи да се нама ђачким родитељима цео овај покрет необично допада, јер видимо да се овде ради само о добру наше деце. У раду са наставницима истрајите а ми ћемо вас помагати колико год можемо. Сваки онај који најмањим делом покушава да омете овај покрет, чини велики и неопростиви грех и према деци и

Сарајња дома и школе. Мајке ученица II разреда с наставницом гђом Стошинком, а уз помоћ деце на састанку у школи израђују разне ствари које поклањају сиромашним ученицима.

према школи“. Ово је мишљење ђачких родитеља свакако веома важно, јер су ђачки родитељи свакодневно посећивали нашу школу и посматрали рад своје деце у њој. Могло се одмах приметити код ђачких родитеља да им је било веома мило како се и на који начин код њихове деце развијају радне способности и како се њихова деца спремају за живот. Шта више, ђачки родитељи су нас помагали и у набавци наставних средстава уколико школа није њима располагала у довољној мери. У много случајева ђачки родитељи су нам и сами доносили од својих кућа извесне ствари које смо могли корисно да употребимо у настави. Имућнији ђачки родитељи помагали су сиромашне ученике и у материјалу који је био потребан за рад у овој школи.

Однос ђачких родитеља према школи огледао се и у томе што су мајке ученика-ца извесних одељења одржавале с времена на време и посебне састанке у школским просторијама. На овим састанцима мајке су поред добијених обавештења о својој деци истовремено споразумно са наставницом одељења а уз помоћ своје деце израђивале разне ствари и исте поклањале сиромашним ученицима школе.

Забавиште

При огледној школи постајала су и два одељења забавишта. Рад у овим забавиштима текао је по најновијим принципима наставе и васпитања. Начела истакнута од Фре-

Забавиште. — Игра — Наставница г-ца Петровић Даринка.

бела и г-ђе Монтесори била су у овој школи потпуно изведена. Деца су у забавиштима у игри проводила највећи део времена. Прилике у забавишту су биле тако подешене, да су деца била у могућности да несметано развијају све своје снаге. Промена у занимањима деце била је увек извођена. Деца су се у забавишту занимала најразноврснијим радовима: прављењем кућица од картона, коцкица, изрезивањем разних ствари од лепљивих хартијица, израђивањем разних предмета од пластилина, иловаче, теста и др. Уопште рад

је био тако уређен, да су се деца веома правилно телесно и духовно развијала. Рад у забавиштима причињавао им је нарочито задовољство и деца су у игри и песми и разним занимањима неосетно проводила време.

Изложба ђачких радова

На крају школске године у овој школи приређена је изложба ђачких радова. Изложба је изведена по разредима и одељењима. Ова изложба била је удешена тако, да су на њој могли да се виде разни ступњеви напредовања у раду појединих ученика, од оних почетних, не баш успешних радова ученика као и они сасвим добри и успели

Деца из забавашта при раду. — Наставница г-ђа Франић Марија.

радови ученика. Сви радови који су били изложени у појединим одељењима били су искључиво ђачки радови и *то који су рађени не ради изложбе, него баш за време обраде градива дошћине методске јединице у циљу свестранијег и потпунијег упознавања дошћиног објекта*. За време изложбе могли су да се виде најразличнији радови дечји од иловаче, пластилина, шарене хартијице, дрваца, памука, кокица од кукуруза и др. Затим цртежи, илустрације, рељефне карте итд. Од пластилина и иловаче могли су да се виде врло лепо израђени предмети, као што су: јагоде, трешње, воћке,

кућице и др. Затим могли су се видети и радови из дрво-реза. Такође могли су се видети и сва она проста и једноставна наставна средства која су у току године у раду употребљена. Уопште изложба децјих радова Огледне школе имала је за циљ да прикаже рад ове школе који је испољен у безбројним примерима децје активности свих наставних предмета. Изложбу су у довољној мери посетили ђачки родитељи који су са задовољством посматрали радове своје деце. Изложбу су тако исто посетили и многи наставници разних школа и верујемо да су сви они изложени радови били потстрек дотичним посетиоцима да допуне свој рад

Игра деце Огледне школе у селу Миријеву.

у својим школама. Сваки посетилац могао је да увиди да у овој школи провејава савремени дух наставе и васпитања. Из ових радова могле су се запазити и одлике нашег детета. Уопште изложба је била вредна пажње и веома успела.

Велики број ђачких радова како из прошле тако и из ове године смештен је у засебно одељење — односно *Музеј ђачких радова*. На овај начин дата је могућност посетиоцима школе да разгледањем ђачких радова у школском музеју оцене и увиде праву вредност рада по новим принципима наставе и васпитања.

Личне особине ђака

Као што смо раније навели, у овој школи дете је било предмет свестраног проучавања, испитивања и упознавања. Наставници су се трудили да што је могуће боље упознају децу. Ради овога су у свакој прилици посматрали дете и уочавали поједине карактеристичне његове особине, а поред тога ради потпуније слике добијали су обавештења и од ђачких родитеља. Понекад у школу су увођени часови *пошпуно слободног рада и разговора на којима су ученици радили оно им је по вољи и том приликом они су потпуно испољили све своје особине*. Такве моменте наставник је користио и упознавао децу. Уопште наставници су у свакој прилици и у игри и при раду како у школи тако и ван ње посматрали и упознавали децу. Сва ова посматрања уносили су у књигу индивидуалних или личних особина ђака. Из ове књиге могло је врло лепо да се види права слика једнога ученика. Књига личних особина ђака која је вођена у овој школи изгледала је овако:

- 1 Редни број
- 2 Име и презиме ученика,
- 3 Датум и месец рођења,
- 4 Интелектуална година до које се дошао испитивање-мерењем интелигенције, (дали је дете нормално, напредно или заостало)?
- 5 Подаци о родитељима и њихове особине: отац и мати, занимање, народност, старост, здравље, нарав, брачно стање, имовно стање, њихова брига о деци, слога у породици, број браће и сестара (млађе и старије), наследне особине у породици, болест и даровитости, нарочита карактеристика породице, стање здравља, и очите психолошке карактеристике браће и сестара,
- 6 Тежина, висина и обим груди у почетку и на крају школске године,
- 7 Здравствено стање детета, болести, храњење и друго,
- 8 Телесни недостатци,
- 9 Чула: вид, слух, укус, мирис и др., да ли је дете кратковидо или далековидо, да ли му је поремећен смисао за боје, да ли има добар слух или рђав, каква му је способност укуса, мириса и др.
- 10 *Нервна надражљивост*: начин како дете седи и стоји, мирно или немирно, какав утисак даје у почетку и при крају рада, пре и по подне, на крају недеље, после рачуна и гимнастике, његове реакције за време грмљавине, буре, јаке врућине или за време промене времена, његова реакција за време и после испита, екскурзије, школских свечаности и др.
- 11 Успех у школи: да ли дете показује добар успех у свима наставним предметима, или само у појединим, и који су то предмети, у којим предметима дете нарочито рамље и др.
- 12 Да ли детињи успех у школи више зависи од деље вредноће или од опште даровитости, односно од засебног дара за поједине предмете, или су марљивост и даровитост подједнако заступљени?

13 Да ли се успеси детета унапређују или ометају домаћим приликама, (чиме)?

14 Духовно развиће уопште (оштроумност, љубопитљивост, индиферентност и др.).

15 Способност прилагођавања: да ли се дете брзо и лако сналази у новим ситуацијама, у новој наставној грађи, у новим задацима, новим методима, новим наставима?

16 Пажња: да ли је лако пробудити његову пажњу у предавању, у његовој средини или изван школске наставе, да ли је дете способно да своју пажњу за дужи време сконцентрише на један предмет, или се даје лако расејати (у школи или ван ње)? Да ли је дете кадро да у исти мах обрађа пажњу на више ствари? Да ли се дете лако умара при писању, рачунању и др.? Да ли се лако разонођује после замора? —

17 Чулно опажање и способност опажања. Да ли дете сабира многа и разнолика опажања? Да ли независно посматра у природним наукама, земљопису, писменим саставима, при посматрању слика, приликом похода музеја и др.? Да ли тачно репродукује своја опажања, или их несвесно мења? и др.

18 Памћење: Да ли дете учи брзо, споро или умерено брзо? Да ли дете учи са разумевањем или механички, да ли је његово учење тачно? Да ли дете за краће или дужи време држи у памети оно што је чуло или читало? Да ли је његово памћење појединачно развијено за имена, речи, бројеве, слике, апстрактне појмове, или само за нарочите предмете? Да ли је дете визуелан, акустичан или моторичан тип? Да ли показује неко нарочито памћење за неку специфичну област?

19 Уобразиља? Да ли ђак показује богату и живу или слабу и трому уобразиљу? Има ли стваралачку уобразиљу? У чему се састоји његова уобразиља? У изналажењу нових ствари, или у градњи, цртању, итд.?

20 Мишљење. Да ли дете схвата брзо или споро тешке ствари? Да ли дете поставља независно питања са смислом? Да ли дете изражава своје сопствене мисли? Да ли брзо схвата главну ствар или посматра детаље? Да ли независно суди, или усваја суд других без испитивања? Да ли брзо изналази грешке, да ли је кадар сам себе да критикује? итд.

21 Говорни изражај. Да ли му је говор богат у речима и изразима, или се служи једним те истим речима? Какав му је усмен и писмен израз мисли, течан, тежак, незграпан и др.? —

22 Емоције. Егоистичка и алтруистичка осећања, интелектуална, естетичка и морална осећања, Да ли је склоно гневу, потсмеху итд.

23 Да ли је ђак активан, живахан или индиферентан, флегматичан? Да ли је ђак издржљив у тешкоћама или брзо клоне? Да ли ђак постиже свој рад сопственим напором или помоћу других? Да ли је ђак тврдоглав или самовољан? Који мотиви одлучују његову акцију, амбиција или што друго, у односу према друговима? Да ли ради брзо или споро? Да ли се брзо одлучује или полагано? —

24 Однос према друговима, његово понашање према друговима, његова организаторска моћ. Да ли је признати вођа или има жеље да то буде? Да ли потцењује своје другове итд?

25 Однос према животињама,

26 Какви су му појмови о добру и злу?

27 Темперамент, нарав и навика,

- 28 Лаж и крађа,
- 19 Наклоност, даровитости, нарочита интересовања. Да ли дете показује неке нарочите способности за сликарство, музику и др.?
- 30 Искази родитеља о детету,
- 31 Општа карактеристика детета, (мишљење учитеља),
- 32 Мишљење учитеља и лекара с обзиром на будући позив детета.
- 33 Религиозност детета,
- 34 Владане и понашање,
- 35 Напомена.

Подаци за попуњавање ове књиге брижљиво су прикупљани поред учитеља још — и од лекара и од ђачких родитеља, као и свих других који су могли да корисно послуже овој ствари. Разумљиво је да оваква књига има врло велики значај, јер из ње родитељи и ученици могу врло лако и брзо да добију праву слику свога детета, па евентуално да му према способностима одреде и будући позив.

Што се тиче испитивања интелигенције у овој години смо тек почели, а у наредној години мислимо да тај посао организујемо тако, да се што је могуће већи број деце испита а по могућству и сва. Познато је да тај посао изискује много времена и много умешности.

Посете Огледној школи

Огледну школу у Београду до сада је посетио велики број учитеља, професора, школских надзорника, ђака учитељских школа, као и многих других личности из разних крајева наше земље. Посете су вршене појединачно или у групама. Групна посећивања вршили су школски надзорници појединих срезова са свима учитељима дотичног среза, као и управитељи појединих већих школа са свима својим наставницима. Школу је у току прошле и ове године посетило око 2000 учитеља-ца, 80 школских надзорника, 100 професора, 300 ђака учитељских школа као и многе друге личности.

Посећивање учитеља у већим групама било је из извесних школа из Београда, Земунa, Панчева, Новог Сада, и др. исто као и из школских срезова: бачко тополског, врачарског, сомборског (I и II срез), трстеничког, иришког, ковачичког, вршачког, посавског, новобечејског, подунавско-грожанског, панчевачког, јасеничког, сремско митровачког, велико бечкеречког, костајничког, бачко паланачког и др. Поред ових школу су посетили наставници и ученици V разреда учитељских школа из Београда, Јагодине, Шапца, Сарајева, Ужица и др.

Било је и много пријављених посетилаца из разних места, али школа због краткоће времена а из техничких разлога није могла све да прими у току ове прве године рада.

Посетиоци су према времену које су имали на располагању посматрали и упознавали рад у школи. Било је и таквих посетилаца који су по неколико дана остајали у школи и посматрали рад у њој. Међу посетиоцима било је и таквих који су нам рекли да до сада нису ни покушавали да раде по новим принципима, јер су мислили да је то неизводљиво. Међутим кад су у Огледној школи видели да може да се ради у духу нове школе, они су изјавили да ће покушати

Купање деце у школском купатилу.

слично да раде и у својим школама. Било је и таквих који су нам рекли да су већ у својим школама унеколико радили по новим принципима, али само не у толикој мери као у Огледној школи. И они су изјавили да ће многе ствари које су овде видели применити у своме раду. *Имамо и писмених и усмених извештаја да су неки учитељи који су дубље упознали рад у овој школи већ почели да раде у својим школама по новим принципима и да примењују оно што су*

видели у Огледној школи, разуме се уколико им прилике допуштају.

Као што смо рекли, школу је посетио велики број личности. Сваки од ових посетилаца који је водио рачуна о времену кад је почео рад као и о приликама под којима се радило и који је цео овај покрет и рад правилно схватио, могао је да види да се за ово кратко време доста урадило. Само треба знати да има две врсте посетилаца. Једну врсту посетилаца чине они који долазе у школу са намером да се на лицу места увере о могућности рада по новим принципима без икаквих неких нарочитих предубеђења. Ови посетиоци су пажљиво посматрали цео рад и тражили објашњење о свему ономе што су видели и што их интересује и водили рачуна о приликама под којима се ради у школи. На овај начин ови посетиоци су дубље и свестраније упознали рад школе. Сви су ови посетиоци задовољни радом школе. Они признају да су видели много нових ствари и изјављују готовост да према могућности покушају да нешто слично раде. Овој групи посетилаца припада велика већина.

Другу врсту посетилаца чине они који у школу долазе са неким предубеђењем да се другојачије не може да ради или који су склони да унапред без неког нарочитог упознавања осуде и потцене цео рад. Ови посетиоци површно посматрају рад и не труде се да га дубље упознају, а склони су одмах да изрекну суд о свему. И при овом површном посматрању они ипак запазе доста нових ствари. Верујемо да и ови посетиоци у својој души признају да су видели доста нових ствари у Огледној школи, али не могу да пређу преко свог егоизма да то јавно кажу. Срећа је што овој групи посетилаца припада мали број. Ми смо задовољни и овом групом посетилаца, јер и ако они јасно ма из којих разлога неће да признају ништа, ипак имамо извештај да и они у своме раду покушавају да примењују оно што су видели у Огледној школи. Ако хоћете, то је и циљ Огледној школи да покаже да *може да се ради по новим принципима* и да *дâ потстрек за рад свима*: и онима који су и до сада радили у том правцу, да свој рад све више и више усавршавају, као и онима који до сада нису радили, да отпочну са покушајима у раду по новим принципима. Што је најглавније, већина посетилаца задовољна је радом Огледне школе.

Сви посетиоци према времену које су имали на расположењу посматрали су рад у школи. По посматрању стварног рада у појединим одељењима и разгледању разних дејих радова са посетиоцима држана је конференција на којој су давана обавештења о раду у школи од стране Д. Бранковића и Т. Лилића проф. и инструктора школе, као и од појединих наставника разуме се у колико та објашњења нису добили од појединих наставника, за време посматрања самог рада. У свима установама када посетиоци посматрају рад увек добију и објашњење о томе раду. Шта више, посетиоци и сами траже објашњења о неком раду да би га боље и јасније разумели. Сматрамо да је ово давање објашњења сасвим оправдано и верујемо да само на основу тога двога: *посматрањем стварног рада и давањем објашњења у том раду може да се добије јаснија и потпунија слика* не само о школском раду, већ и о сваком раду уопште. Упротивном, посетиоци када само посматрају рад а не добијају никаква објашњења о раду, могу да добију нејасан и непотпун, а можда и погрешан утисак о раду.

Огледна школа је може се рећи још у почетку свога рада почела да прима посете. Било је приговора да је школа почела посете да прима врло рано. Овај приговор о раном примању посете може се оправдати или не оправдати, што све зависиса кога се становишта ствар посматра. Збиља добро би било да је школа почела да прима посете тек онда, када се постигне извесно савршенство у раду и када се наставници потпуно оспособе за рад по новим принципима. Али како су многи учитељи желели и захтевали да посматрају рад *Огледне школе док је она још у изграђивању и да посматрају све фазе и етапе кроз које мора да прође сваки наставник док се не оспособи потпуно за рад по новим принципима и да уједно посматрају све фазе кроз које пролази једна школа до преображаја у нову школу, то је увиђајући оправданост тог разлога Огледна школа допустила овако рано посете још у првој години свога рада.* Из ових разлога ове ране посете нису биле од штете, већ само од користи наставницима, пошто и они у своме раду по новим принципима има да пролазе кроз све фазе кроз које пролази и Огледна школа у своме формирању. На овај начин школа убедљивије врши утицај.

Поред посетилаца из наше земље школу је посетило и приличан број посетилаца из страних земаља: Француске,

Немачке, Чехословачке, Бугарске, Пољске и др. Сви ови посетиоци страних земаља изјавили су нам да се у овој школи доста урадило и да су видели доста остваренога од онога што захтева нова школа. Међу осталима школу је посетио и г. С. Врана, управитељ Огледне школе у Злину (Чехословачка), који је имао прилике да посети огледне школе готово свију земаља. *Он је изјавио да је школа сасвим на правом путу, и да с обзиром на време од кад је школа почела да ради, као и прилике под којима се ради, у школи се много урадило. Даље он је рекао, да је у овој школи видео, да је остварено само оно што је најбоље у огледним школама других земаља.*

Као што смо напоменули, у току ове школске године посећивање је вршено појединачно и у групама. Често пута број посетилаца по групама био је врло велики. Приметили смо да велики број посетилаца у групи не може да види у школи за време рада оно што је потребно. Многе ствари случајно остану незапажене и тако добијају непотпуни утисак о раду. Ради тога смо намерни да ово организовање посета преуредимо на други начин. Због овога смо намерни да у наредним годинама допуштамо посете само у мањим групама (15—20) како би посетиоци могли боље да упознају рад, односно све да виде и о свему да добије обавештења.

Никада нисмо пропустили прилику а да посетиоцима не говоримо и о могућности примене овог рада у њиховим школама.

Рад ученика III разреда

Рад ученика II разреда.

Цртеж ученице IV разреда.

Рад ученика забавишта аспљивом картијом у боји.

Закључак

Огледна школа у Београду ставила је себи у задатак, као што смо већ раније навели, да покаже нашим учитељима и другим просветним радницима у пракси да се и *код нас може да ради по новим принципима и без неких нарочитих измена и великих материјалних издатака*. Огледна школа у Београду је *покушај или боље рећи почетак стварања наше нове школе, која ће бити израз наше средине, наших прилика и нашег народног живота*. Овом школом покушавамо да створимо нашу нову школу — школу живота и рада у којој ће наши ученици кроз школску заједницу да развијају све своје радне способности, да задобијају потребно знање за продужење школовања, као и за живот уопште и да се спремају за моралне, активне и одане чланове наше државе народне, културне заједнице, као и за живот у друштву уопште.

У Огледној школи у Београду већ се увелико ради по најновијим принципима наставе и васпитања. У овој школи *дете игра главну улогу и оно није никад занемарено*. Прилике се подешавају тако, да дете несметано и слободно развија све своје снаге. У раду се *увек полази од спонтаног деље интересовања и спонтане деље активности несметано долази до изражаја*. Принципи рада чини базу школе и провејава кроз целокупну наставу и васпитање. Школа хоће ученицима да омили рад и да их навикне на рад, јер без рада нема живота. Принципи *саморадње и активна чулност* дошли су до пуног изражаја. Деца све уче *радећи*, односно сопственим снагама стичу знање и решавају проблеме. *Цртање и ручни рад* (као и други начини изражавања) у овој школи схваћени су као *принципи* и у свима наставним предметима налазе примене. У подједнакој мери заступљен је и телесни и духовни рад. Заступљене су све врсте дела-

тности: мануелна, интелектуална, социјална и др. Примењен је и заједнички рад по групама и екипама као и појединачни рад. Школа није удаљена од живота и у њој ученици што је могуће више проживљују и доживљују. *Сопствени доживљаји се много цене и они су овде принципи.* Националном васпитању поклоњена је врло велика пажња. О телесном васпитању води се врло много рачуна. Естетско и морално васпитање нису занемарена. Морално васпитање у овој школи не врши се споља, натурањем ауторитета, већ изнутра, искуством и постепеном праксом у смислу критике и слободе. Ученици се навикавају да раде у заједници са другима. Такмичење се у овој школи врши на тај начин,

Прављење клисуре од иловаче.

што се врши поређење између садашњег ђачког рада и прошлог, а никако се не врши поређење између његовог рада и рада другог ђака, јер сви ђаци немају подједнако исте способности. Наставници у свом раду подешавају своје држање према дечијој природи. Уопште у овој школи све је предвиђено и ништа није занемарено. Све оно што је најбоље у разним правцима нове школе овде је примењено.

Огледна школа се налази тек на почетку рада. У току ове године доста је урађено. С обзиром на време кад је отпочео рад и прилика под којима је отпочео рад, у овој школи се доста урадило и успело, ако хоћете и више него

што је требало. У Огледној школи у току ове године вршени су веома многи покушаји рада, али не сви. Сви су ови покушаји већином успели. *Наредних година вршиће се и многи други покушаји* чији ће резултати рада бити објављени у своје време. У раду нисмо пренаглили и све смо изводили постепено. Наше је мишљење да се у овом послу ништа не врши нагло и на пречац, већ постепено. Кад се у раду буде одмакло и кад се добије већа умешност у раду по новим принципима приступиће се дубљој реформи наших школа које ће захватити наставни план и програм, организацију школску и друго.

Рад у Огледној школи у Београду углавном је исти као и у Огледним школама других земаља. Принципи су

Из забавишта.

углавном исти. Разлике уколико постоје јесу само резултат средине и прилика под којима се ради. Затим у раду Огледних школа других земаља с обзиром на то да те школе постоје више година може се приметити већа умешност и лакоћа у раду. Временом ће се и то постићи у овој школи.

Рад у Огледној школи у Београду непрестано се развија и усавршава. Благодарени наставницима који раде у овој школи, а који су и раније унеколико покушавали рад по новим принципима, тај пут ка савршенијем раду у духу нове школе ишао је бржим темпом него иначе. Због тога се у раду за кратко време доста успело.

Наставници Огледне школе су на достојној висини. Они показују пуно добре воље, љубави и смисла за рад по

новим принципима. Они сагоревају на послу. У своме раду се непрестано усавршавају и стичу све већу лакоћу, способност и умешност за рад по новим принципима.

Дејство Огледне школе почиње већ да се осећа. Имамо усмених и писмених извештаја, да су у разним крајевима наше државе појединци који су посетили ову школу почели већ у својим школама да примењују рад по новим принципима. Ово су нам потврдили и поједини срески и бановински школски надзорници који су приликом прегледа школа уочили, да су учитељи понешто од онога што су видели у Огледној школи почели већ унеколико да примењују и у својим школама.

На основу овога Огледна школа мора да буде задовољна својим радом, јер она има за циљ не само да покаже у пракси рад по новим принципима, већ и да да потстрек за рад у духу нове школе и то свима наставницима: како онима који су већ и сами унеколико покушавали рад по новим принципима, да се у свом раду усавршавају и да с већим одушевљењем раде на увођењу нове школе код нас, тако и онима који до сад нису покушавали из разних узрока рад у духу нове школе, да их одушеви и да им да потстрек за рад у овом правцу.

У току прве и друге године рада чињени су многи покушаји и многе ствари које захтева нова школа са успехом су изведене и остварене. Напомињемо да и поред овог успеха још нисмо остварили све што смо замислили и што треба да карактерише нашу нову школу. Током наредних година покушаћемо да остваримо делимично или у целини извесне захтеве Дујеве школе (као шивење, кување и др. ма да су ове ствари већ у извесној мери и остварене у овој школи), Феријерове активне школе и разних других праваца нове школе, разуме се водећи увек рачуна о нашим приликама. *Само из тих разноврсних покушаја у овој као и у другим школама нићи ће наша нова школа.*

Ново време захтева нову школу. *Реформа наше школе сад или после мора се извршити.* Наше је мишљење да се ова реформа може извршити заједничким радом свију нас. Знамо да се ниједна реформа не може лако извести, те зато при извођењу реформе не треба пренаглити. Другим речима реформу морамо вршити полагано и постепено. *Позивамо целокупно учитељство да сваки према својим могућностима и приликама под којима се налази, почне рад по новим прин-*

цишима. Не треба више да седимо скрштених руку, па да посматрамо само оно што други раде, већ и сами треба да опробамо и да покушамо рад по новим принципима. Верујемо да ће се у почетку наићи на извесне тешкоће, али оне се могу с мало више напора пребродити.

Сматрамо за веома важно овде да напоменемо да нико не треба да чека на сасвим повољне прилике, па да тек онда почне рад. Сваки треба да покуша рад са средствима која му стоје на расположењу. Огледна школа је показала да може да се ради и без великих материјалних издатака. Наставна средстава увек могу с мало добре воље да се нађу у довољној количини у непосредној околини, а и нова средства могу наставници заједно са својим ученицима да израђују.

Игра луткама у забавишту Огледне школе.

Свима онима који почну рад по новим принципима у својим местима скрећемо пажњу да у материјалу који је потребан за овај рад буду веома штедљиви, а и саме ученике у раду навикавати штедљивости. Поред овога потребно је придобити и убедити и ђачке родитеље, да је рад по новим принципима веома потребна и корисна ствар. Уосталом рад по новим принципима тражи се и нашим Законом о народним школама.

Не треба мислити и изговарати се тиме да се само у Београду и по већим местима може остварити нова школа. Наше је мишљење сасвим супротно. Верујемо да се по ма-

њим местима рад по новим принципима може у много већој мери успешније изводити. Тамо се школа налази у самој природи и може се без велике муке отићи до ког места и посматрати неки објект. *У новој школи предавања се више изводе у природи ван учионице.* У Београду ми смо у томе имали врло много тешкоћа, јер смо морали по неколико километара да пређемо, служећи се разним саобраћајним средствима док дођемо до оближњег села, шумице, или уопште праве природе.

Кад се почне рад по новим принципима, нарочито се опажа *тешкоћа у одвајању онога шта треба да ради ученик, а шта учитељ.* Обично због стечене навике наставници често пута сами раде оно што би могли ученици да ураде.

Потребно је овде да напоменемо да је Огледна школа потребна да унеколико приближи теорију и праксу, јер је познато да има много педагошких расправа у којима се теориски говори о новој школи, а о примени тога у пракси врло мало. Било је доста и писања и тзв. течаја о новој школи, али практичног рада није било.

Кад се год говори о Огледној школи, треба увек имати на уму, да су то такве установе у којима се врши покушај примена начела нове школе у пракси. Сва ова начела свима наставницима су позната из теорије. Не треба мислити да се у Огледним школима фабрикују нека сасвим нова начела и да се ради по принципима који су нашим школским радницима сасвим непознати, како су то погрешно схватили неки у нашој земљи, тражећи да виде рад у Огледној школи по неким сасвим *новим начелима* за која нису знали. Истина радом у овој школи искуством и праксом може неко ново начело да се модификује и допуни, али уствари у Огледним школама се покушава рад по начелима која поставља теорија нове школе.

Ми знамо да се ниједна реформа не може лако да изведе и да увек наилази на отпор и критику. И при извођењу реформе наше школе било је и биће критике. Понекад ове критике долазе из ината, пакости и мржње, а у много случајева критике долазе од појединаца који и сами увиђају оправданост увођења нове школе, али не могавши да се ослободе од традиција и стечених навика у раду у старој школи, они говоре противу нове школе. На све ове критике *не треба се обазирати, пошто у свима овим критикама видимо само последње трзаје постепеног умирања*

старе школе. Нова школа постепено освојиће терен и замениће стару школу, чији рад не базира на научној психологији.

Без обзира на безразложну опозицију и критику треба свим силама да настанемо да уведемо нову школу код нас, а с тим долази реформа наших школа. Главна је да једну генерацију васпитамо у духу нове школе, па после ће тај дух да се преноси са једне генерације на другу. Као што је напред [речено, да се потпуно изврши реформа наших школа, треба много времена и много просветних радника да ради на изградњи наше нове школе. Не треба мислити да ће са увођењем нове школе код нас овај проблем бити потпуно решен. И онда када се у нашим школама буде постигло савршенство, опет ће се наћи људи који ће је дотеривати и улепшавати, јер се школа исто као и друштво непрестано мења, развија и усавршава.

Верујемо да се реформа наших школа неће моћи да изведе само овом једном једином Огледном школом, већ је потребно да се почне са оснивањем оваквих школа и по другим местима наше државе. Затим и у појединим срезовима потребно је да се стварају извесна огледна одељења, у којима ће учитељи из непосредне околине чешће да посматрају рад по новим принципима.

У овој књизи изнет је само један врло мали део онога што се урадило у школи, а иначе прави рад, по новим принципима може да се види у самој школи. Изнети примери дејче активности не желимо да служе као модел и да се просто копирају, већ желимо само да даду потстрек за рад у духу нове школе нашим наставницима.

Нова школа је *против сваком шаблону и копирању и она претставља стално тежњу ка развоју и усавршавању.* У новој школи се *тражи слобода рада.* Сваки наставник у своме раду приликом обраде, ма које методске јединице, може да пронађе *много радних могућности, и у своме раду да да нешто ново које би могло другим наставницима да послужи за углед или боље рећи за потстрек у раду.*

У историји развитка нашега школства биће забележено да је било извесних професора педагога који су својим необјективним кршикама задржавали и кочили напредак психопедагошке науке, као и задржавали прогрес наше школе уопште. Истина многи од њих декларишу се као преставници нове школе, али ипак у свом писању не могу да се одрекну

традиција и убаце по неку мисао која неповољно утиче на увођење нове школе код нас. И мимо њих идеје нове школе хватају корен код нас и полако продиру и освајају терен. Без обзира на ово неће проћи дуго и нова школа оствариће се код нас, јер то изискује време у коме живимо и сваким даном се увиђа да је то једна неминовна потреба.

Сви критичари ове врсте који у место да помажу покрет, они га одмажу, чине један велики и неопростиви грех према деци и према школи, а у исто време ако хоћете, и издајство према своме позиву.

Опет понављамо да се реформа наших школа и стварање наше нове школе која ће бити израз наше средине и нашег живота не може извести само радом појединаца, већ заједничким радом свију нас. Ради тога не уљуљујмо се више педагошким теоријама, већ одмах колико ко може покушајмо рад по новим принципима. У раду ћемо се постепено усавршавати и добијаћемо све већу лакоћу, способност и умешност за рад по новим принципима.

Тврдо смо уверени да извођење целог овог посла зависи *само од наше воље, љубави и истрајности у овом раду*. Ако и даље оклевамо и очекујемо на неке боље прилике које у ствари у идеалном смислу неће ни доћи, генерације које дођу после нас, чудиће се и замериће нам што овај посао нисмо извели како треба. Зато покажимо да смо способни и учинимо све оно што према садањим приликама можемо да учинимо.

Наша је света дужност да одмах почнемо рад у овом правцу и да ни часа више не оклевамо.

Наставно особље Огледне школе у Београду

а) Стање на дан 1 марта 1937 године

Бранковић Драгољуб, инспектор Министарства просвете
надзорник Огледне школе,

Лилић Тодор, професор учитељске школе — педагошки
инструктор Огледне школе,

Матовић Милош, учитељ — административни управитељ,

Остојић Анђелија, учитељица,

Димитријевић Јелена, учитељица,

Драгојевић Даринка, учитељица,

Стошић Даринка, учитељица,

Петровић Даринка, учитељица забавишта,

Вучковић Јелисавета, учитељица,

Радосављевић Живка, учитељица,

Јанковић Бранислав, учитељ,

Радојевић Благоје, учитељ,

Радаковић Милан, учитељ,

Павловић Љубица, учитељица,

Христић Даринка, учитељица,

Симић Зорка, учитељица,

Костић Радмила, учитељица,

Станковић Александар, учитељ,

Камперелић Милица, учитељица жен. руч. рада,

Франић Марија, забавиља,

Стефановић Миодраг, вероучитељ,

6) **Наставници који су дуже време радили у школи**

Димитријевић Данило, административни управитељ — премештен у школу „Краља Петра I“ у Београду,

Симић Петрија, учитељица — постављена за управитеља школе „Змај Јове Јовановића“ у Београду,

Тијанић Радивоје, учитељ — постављен за школског надзорника среза врачарског,

Гајић Радивоје, учитељ — постављен за школског надзорника за град Београд,

Поповић Војислав, учитељ — премештен у школу „Краља Петра I“ у Београду,

Ђаковић Лепосава, учитељица — премештена у школу „Краљице Марије“ у Београду,

† **Ђорђевић Ружица**, забавиља (умрла I-X-1936).

в) Поред ових било је других наставника-ца који су кратко време радили у овој школи, па су из разних узрока одмах премештени у друге школе.

Додатак

Дејство Огледне школе осећа се све више и више. Практично остварење наше нове школе наилази на све веће разумевање код свих просветних радника. За време штампања ове књиге Министарство просвете је 24 јануара 1937 године под Он.бр. 5492 донело одлуку о отварању Огледне народне школе у Загребу. Према одлуци надзор над радом у овој школи врши шеф наставног отсека Одељења за основну наставу Министарства просвете. Правилник о раду Огледне народне школе у Београду важи и за Огледну народну школу у Загребу. Инструктор и изабрани наставници Загребачке огледне школе од 1 до 7 марта 1937 године посматрали су рад у Београдској огледној школи. Рад у Огледној народној школи у Загребу почео је 8 марта 1937 године.

Наставно особље Загребачке Огледне школе чине: г. Баугут Јосип, в. д. инструктора, г. Хорват Перо, административни управитељ и наставници г. г. Шимец Иван, Бер Жига, Реш Емануел, Орешковић Руде, Костелац Иван, Годлер Љубица, Руклић Зора, Поточњак Викторија и Бошњак Маријана, сви учитељи из Загреба.

Поред овога у Министарству просвете се већ увелико раде предлози и чине припреме за отварање Огледних школа по свима бановинским центрима као и по другим већим местима наше државе.

Према овоме покрет за остварењем наше нове школе ускоро ће код нас обухватити целу нашу земљу, а отварањем Огледних школа по разним местима даће се могућност да ће се врло брзо осетити утицај нове школе у најзабаченијим местима наше државе.

САДРЖАЈ

	Страна
Изјава Министра просвете о успеху и раду Огледне народне школе „Краљ Александар I“ у Београду	7
ПРЕДГОВОР	13
УВОД — историјат, правилник, организација школе и др.	17
Задатак Огледне школе	35
Прилике под којима је почео рад у Огледној школи	38
РАД У ОГЛЕДНОЈ ШКОЛИ — Најважнији педагошки принципи — дете, спонтано интересовање — принцип рада, живота и заједнице — саморађања, сопствени доживљаји — школа и живот национално васпитање и др.	42
Психолошка основа рада Огледне школе — Игра, инстинкти, интереси и моторика	59
НАСТАВА У ОГЛЕДНОЈ ШКОЛИ	
О настави уопште — и принцип завичајности	68
Фазе рада — радно наставни ступњеви	72
Ученички експерименти	77
Претстављање цртањем, моделовањем и стварним деловањем	78
Скупљачки нагон код ученика	81
Учитељева жива реч у предавању	82
Ученички извештај у настави	84
Утврђивање градива	86
Практична примена наставних предмета	87
Социјалне форме рада — разредни, групни и појединачни рад	90
Рад с дневним листовима, часописима и др.	94
Школске зидне новине, ђачки листови, часописи и др.	95
Школски излети	98
ОБРАДА ГРАДИВА ПОЈЕДИНИХ НАСТАВНИХ ПРЕДМЕТА У ОГЛЕДНОЈ ШКОЛИ	101
Почетак планског обучавања	102
Народни језик — Вежбе у опажању, посматрању, мишљењу и говорењу. — Настава почетног читања и писања — припрема за читање и писање — Обрада слова — Одвојено учење читања и писања. — Писање по линијама и без њих. — Рад без буквара — Читачко градиво — Писмени састави — Декламације — Драматско претстављање — Поуке о језику	104

	Страна
Историја	126
Земљопис	132
Рачун с основима геометрије	138
Познавање природе и поуке о здрављу	146
Практична привредна знања и умења (домаћинство с ручним радом. Опште привредне поуке — пољопривредне поуке, ручни рад, женски рад — домаћинство)	149
Цртање	157
Лепо писање	159
Певање	159
Телесне вежбе по соколском систему и игре	160
Напомене: 1) опште напомене, 2) распоред часова, 3) одмори, 4) план лекција (распоред градива на време), 5) веронаука	161
Комплексна настава	163
Сређивање и груписање обрађеног материјала (по предметима, обла- стима, годишњим временима, месецима и др.)	165
Књига живота — дневник живота	168
Дописивање ученика	169
Ђачке књижице (опште — разредне)	171
Покушај примене принципа самоуправе у школи (ђачке дружине, и др.)	171
Школска дисциплина	176
Школске приредбе и прославе — (матерински дан и др.) — Само- сталин ђачки концерти	178
Школска башта и радионица	179
Телесно васпитање	180
Ђачки родитељи и школа	181
Забавиште	183
Изложба ђачких радова	184
Личне или индивидуалне особине ђака (образац за вођење)	186
Посете Огледној школи	188
Закључак	193
Наставно особље Огледне школе у Београду	201
Додатак	203

